Këndime

për

Shkollë të para

të Shqypnís.

Libri i tretë.

Shtampa e dytë.

BKSH

FISH

BKSH

BKSH

Këndime

për

Shkollë të para

të Shqypnís.

Libri i tretë.

Shtampa e dytë.

BKSH

BKSH

Kreu i parë.

Mësime e kallxime.

1. Kjoftë lumnija Átit.

Tý, qi nderi nuk të shef, o Át pá fill,
Tý, qi i Átit na diftohesh Bir,
E Tý, o Shpírt, dëshir
Kû 'me shikjunzun kan sá gjinden në qiell,
Kjoftë njikambas lumnimi,
Dëri sá pá shyrtyrë
Nder shekuj, kû prëndimi
Dëtt s i mburon, T' u shofin' ftyrë per ftyrë.

2. Per kë po xën ti?

Po las gjidi me kusht se kerkush nder jû nuk di me i pergjegjë si duhet këtij të pvetuit.

E dij vetë, tha nji djalë, qi i thoshin Palush, i cili tri a kater herë në javë nuk u dukto së shkollë, por cillej njeti.

Baba e Nana, Mjeshtent e dëri Shokët e prijshin tui e qortue; Palushi nuk jua vëte veshin aspak e shkoto mûrisht si ja kishtë ntsë.

A dini ju çka rrihte ndoper mënd aj kryeshtarë?

Kujtoto aj se jam trim e do të bëj gjith si më kënde.

„Ç ka me dukot mue shkolla? — thoto me vëdi — Po pse m' e çë kryet me pësë orë në ditë tui lexue? A s jo dij unë me kenduc e me shkrue? E njeft prá . . . Ç ime dobijet po më dol se po tham per mëndsh do llgjerime të

ginta a se po veshẗej Mësojsin kush ßot o ßot paraßite e mbasdite? . . .

Mos të më thonë kush se këq po ja shperßëj Mësojsit kujdesin, që kë; aj bën punën e vet e nezr madje edhë pagen . . . Mos të n' a permëndim më kush shkollen us këmbimin. Shum më fort më kë ënda n' u shpië në fushë me shokë të vet, me lneçtë, me qeshë, me broboritë „Rrnofte, rrnoftë Lërija!"

Po këqyrni së u rrëjti Palushi.

U rrit, u bë i madh; Baba o Nana i ßiqne e i lane do gjë të shkretë, por edhë këtë me të shpejtë e bani rrush e kumbulla.

Atë botë o pikati pakënia e vet të madhin; por si me e zdrogë tosh? Gnaturon së t' a thosh a mund t' a njitish?

Prandej mbet në kotësinë, që punë, që njeshtri o që vullnetshët. Pëpunimi o shumi ja zgiatne thojtë o o mësuesno me strugnue.

Çka me tjerrë më giatë?

Palushi sot gjindet në fund të nji burgut.

Por ndoshta del ndokush e thotë: na nevojtarë s jena! . . . Shum nder né jenë të pasun e fergojnë në voj të vet . . . per me hüngrë s kena nëvojë të kapim zdo 'j njeshtrie.

Eh mirë! po çka të ká dhânë Zoti sot a s mundet me ta marrë nesër?

E t' a xânë — e njashtë po t' uroj — se fatxezija s ká per t' a dijtë shpën; t' a xânë se prore ká me të shkue rrnoss mbarë, po a doke me thânë ti se mësimi nuk â i novojshem?

A të kan plasë syẗë per mos me pá se pâßieja e poshtnon nierin? A thue o ká i pasun zyre tjetrë në kot dhé, veç me hüngrë o me plë?

Por të vertetë jo . . . Zyrja o tij âsht t' a pardoroja mirë gjën e vet e t' i prodhoja shokut; prandej dabet t' a fisnoja zëmren e t' a bëgatoja mënden me të njoftuna të dobishme. Kër un ndeshi mbë nji të pasun të pá-dëshem. me 'j herë thâm me vëdi: Qe Vlçi i arit!

Epna tosh të pergjegjmen: Per kë po xën ti?

3. Zâni i nádes.

Kúr ngjaú fillon qiellen m' e njye
A të thot' o djalë, não 'j sênd?
Kúr dallëndysha me fletë njrîn tui shkye
Kalon, çka të qet nder mênd?

Êreu po e ndîn tuí frŷrë, po lëkunden lîsat.
A të thot não 'j fjalë këjo frŷmë?
E cruzullimit me luftue gjith fisat
Kohes shpojtëën me ju shqyrtë

Kurr nuk ju dalîn, si vetimë lkë ora.
Çou prâ tŷ të thot' agimi;
Çon, dallëndysha po të thotë, t' ja kapin dora
Punen, t' jêt lerg pushimi;

Çou, se këtë gjatë me ndêjë e kena lirë.
Do të shkojmë nder lagje tjera;
Por çerdhen t' ôme kam me e pá pur sê ri
Tek sá të kthejmë prêndvera;

Si të lêt nieri një herë pesë vendit dalë
Tu vetra e vet e kthen mâ,
O djalë, të flet êra ns kerkund tu' u ndalë,
Kështu perndî dhé me e hâ

Ké zrugen edhé ti; shikje: shymtyra
E ditve t' tú jam vetë.
A e ndîn ti kângen, qi po nisë natyra
Me të paren dritë perpjetë?

A veç aj të kënua, qi në gjasë të vet e bâni
I Madhi Perêndië
Pá fjalë do të jesîn, s do t' i ndihet zâni?
A kâ gjû sênd mâ zi?

Çou, ngjmi po të thot, kúr qiellen njyen?
Hovin e vet tui ndalë
Çou të thot' dallëndysha; me frŷmë t' lëtë kúr frŷen
Çou, po të thot' êra, o djalë.

4. Lulet e Prëndvérës.

Marushi, djalë i nji bulkut qi me djersë të hállit fitote bukën e dítës, kishte rá i lig. Ndoca i bárë i nji pasaníkut i hito per dítë një krpë me bak të xbutuome me lúng, pse i shkroti saujte gjá tjetrë me perdhë.

Kúr u shëndosh Marushi, mëndote shpesh me vëdi: — Sá ndérë më ká hă aj djal i vogel sá kjeqe i lig! Ah me pusë vetë se si me ja kujtue të mirën me zdonji mbladë të vogelë! —

Mbas nji farë kohet nduen Marushi se kámësi i vet epei fort mbas lulesh prëndvéret, prandój nji dítë të Máji, kúr as nji rë nuk shifej mbi fëtyrë të qiellës, vojt në pýllë per me ja mbledhë nji tubë. Kerkoj një copë herë kot; tek e mbrunja i díktoj nja disi qi lulzojshin në fund të pýllës zen kije të lisnve të motçem.

Kah ishte xánë tai shkpatë me shënd stë lule, i rúno në vesh fjalët e dy trimave çi fershëlitshinë bashkë mbas nji kaçubet të shpeshtë.

— Po ndigjës, thote njëni sish, ká mbërzijtë koha me ja kthyc ukën ntij pasanikut, qi m' u bá shkak të futej ader prënga ím vëlla. A shof ket çile? Á çilol i shpíes të tij; sot nádë rrogtarja e ká lánë prei harrvesot në frangjë.

— Mă mirë s ká; ja kthej tjetri; sánte kona me ja perlnë shpëtn e me ja shpruzë arkon; mandojna do t' ikim sá mă parë prei këtij vëndit. —

Marushi i vogel u trëmu fort, sidomos kúr prei do fjalve tjera mser veshtë se të gjith aë rrëng po ja gatojshin të jatit të Ndocit. S bánë pëi as nji as dy e në majc të gishtave u largua greë asdej e fluturoj te shpëja e pasanikut, e fjalë per fjalë ja zbloj Ndocit punen gjith se si, e mbraqa edhé babës të tij. Pasaniku me tinzi të madhe vúni në prítë disá trima me puskë. Në pikë të natës erdhne ato dy prétarë e dalë ká dálo me stë çilo i çilne dyert. Por shkoj shyta me kerkue brënat, e la veshtë. Burrat ju këcyene

nẽ shpẽnẽ e i lidhne e i prũne ta sundimtari i vẽndit, e ky jau ẽshtẽ pagon si duhej.

At kerẽ pasandku i tha djalit tẽ vet: — Ẽ bardha zẽmra e jote, birẽ, na kà vjeftẽ sá s kà mã; me pelesh e mbájte gjáll Marashin e shkretẽ, e ky, doshi Zoti, sa largoj rrezikun e krés.

— „Edhè mã e vogla ndimẽ, qi t' i nepet tẽ vorfnit mundet m' u bã mbarũmi i nji fatit tẽ madh."

5. Molla.

Luigji i voserr lutte diten qi a bã pẽsẽ vjetç, e nuni erdh mbasdite me e pá e i fali nji medajẽ tẽ madhe arit. Nder sá prindt e Luigjit i bájshin nderẽ nunit, Luigji duel prei odet e me atẽ medajẽ nẽ dorẽ vajt te dera e oborrit. Nji djalẽ i rriçem duel atỳ pari me nji shpórtẽ plot me pẽnẽ — Shikjò, bertiti fẽmija, çka mẽ kà falẽ nuni. — Medajẽ tẽ bukurẽ tẽ puska falẽ, tha aj djalẽ, por shum mã e bukurẽ âsht këjo mollẽ. Por mbassi po mẽ dukesh i urtẽ e i mirẽ, a po mẽ dhũnsat me e ndẽrrue mollen me ket medajẽ; a po don me e ndẽrrue? —

Nuk u prit fẽmija prei shẽndit e me 'j herẽ lẽshoj medajen e muer mollen. Mbrapa hinã nd' odẽ kû prindja kuvendshin me nuninẽ, e tai shtrî doren çoj zânin e tha: — Këqyrnî ç' mollẽ tẽ kuqe kam fitue vetẽ me at medajẽ. — Djali genjeshtár kishte ikẽ e s kje punẽ me e gjetẽ kund. Prindja i bertitne Luigjit per at mãrrizẽ, por nuni i bãni me i lânẽ fjalẽt e ju qiti nẽ kujtim ket tẽ vertetẽ, qi shum jannẽ ndierz tẽ rritunẽ, tẽ cillẽt tẽ mãrrun-mêndsh prei dorẽrradhjet, e punojnẽ mã mirẽ se Luigji i voserr. —

„Sa jannẽ qi rrezigojnẽ tẽ mirat e jetẽs t' unshueshme per me mãrrẽ mbrapa tẽ mirat e këtij dheut, qi sdihet a fitohen e dihet perujimêndse mbarojn." —

Nuni i Laigjit, qi ishte nieri i pasun, u kthye në shpitë të vet. Njatý ne mbrame nji djalë i erdh në dugâjë e bleu kâfe e sheqer e i dha nji pare arit per me e thye. Por nuni i tha: — fol të drejten, moré djalë, po këjò pare arit si të rá në dorë tý? Këjò farë parjet âsht jashtu perdorimit e shoqen s mund t' ja gjëjsh në kater anët e gjytetit . . . A di çka? Vetë e njof hollë ketë pare e neper të un po të njof edhè tý ç' farë brumit jé: po kush të ká mësue tý me ja shitë fëmijve ká i mollë per nji copë ár? —

Djalin e ndali në dugâjë e çoj me ju bâ zâ puthadorve. Erdhne dy këshish e e kapne gënjeshtarin. Mbas do ditsh e qitne at djalë faqe gjindsh me nji letrë vjerrë në qafë e letra këndote: — Ndeshkimi e turpi janë meritimi i bracit.

6. Kashë e Lashë.

1.

Vjanë kam korpën, pamuk shpirtin,
Nji flakë të vogelë kam mbë kryve,
Gjithkuś dritës, tui shkelxye,
Ju nap; ènusin kush m' a di?

2.

Ènusin gjindja si ja njeśin
Atij sëndit, qi t' hjek fesin
E per ajr t' a kân m' u hjedhë
Edhë petkat ç' i perdredhë?
Po ky sënd qi s të del me e pá
Por e ndien, ç' farë ënusit ká?

7. Fjalë Popullore.

Nuk lên burri me mustakë — kinsë: nji pun' e rëndë nuk kryhet me nji hov.

Hupmo sá gurí ndʼ një — shkuemo dëm.

Âshtë buk e djathë kějò panë — âsht e kollâjshme.

Filani ká dhâmbët e bardhë e shpirtin e zí — filani âsht fjalë — mirë e zëmrë — leq.

Edhë me pupulë me e prekë e ndëen — nuk duron.

Patme buk kollomoqe e na çueme egjerë — kjemo zí e u bâme mâ zí.

I kan rac veshët në tokë — nuk do me ndíe.

S e qite shkortin, s e kë trofsen — pá dhânë ndo ʼj sënd, gjâ s âtobet.

E ká mârrë nen thue — e ká márrë tinzísht.

E kâ lugen në brîz — âsht prôra gôdi; s ká të vshtír me bâ ndo ʼj sënd.

Mos të kótë dashtë me na firtë ndo ʼj thumb — mos të kétë dashtë me na thërë me fjalë, a me na qitë ndo ʼj ngatrresë.

Forgon në voj të vet — âsht pasanik.

Filani bân getullat ndʼ një — nanzdehet per nji punë qi s del.

Në mos pas punë, thoj dezen — punen kûr s e ká kerkoje.

Qîni qi lehë, s ha — të kequn tʼ a bân tinzari.

Filani voe të kuqe e bân — sâ do i madh, ʼnorekullie s kân.

Mali, si tʼ i thuesh, të pergjegjë — po të kallxoj çka ndjeva.

Kûr tʼ i shkrijsh kâi në gosë, lidhe palen per kúmbet — bânja gôdi ndëren atij qi tʼ a ká bâ tý.

Kryet shterë; kryet lopë; kokë fyell — bullâll.

Kû â filasi? â tuj lnejtë kukë — â ndoshtë.

Të ha sherqinin e të rreh me lêkura.

Të ha beken e të perubyxë kupen — harron të mirën; nuk tʼ a dín per ndérë.

Si me pasë lê së kryet të pazarit — sêrri pá ndjerzië.

Gjithkush të veten, mullíesi tʼ njit — gjithkush flet per punë të veta, si mullíesi per një.

Hidhu e perdridhu atŷ se atŷ po gjindesh — nuk dashet prei atij vëndit, mëndimit etj.

Bëja e shrëmbtë kà rrfënë mbraga.

E vëjshin në bisht të lahutës — lajshin me të.

Bâne të mirën e hidhu nó detë, në mos e dijtë peshku e di Zoti votë — Vepren t' ândo të mirën lò t' a dijnë Zoti, mos kerkó t' a dijnë nieri.

8. Çërdhja e Fëllânxave.

Në nji arë me grunë ây fëmijë gjetne nji çerdhe fëllânxash e ja dasë pena me e xânë fëllânxen kah këtë voet,

Më i madhi i tha shoqit: — Ti merr voet e un pa marr fëllânxen, zoga e voet janë gjithnji. —

— Atë bote prí, ja kthej më i vogli, fëllânxen epna mue e voet nuej të per vëlli. —

Tjetri s dote, ky e ngurte e atë herë fillnenë m' a kângrë, m' a kapë, m' a ngrohë flokësh. Nderkaq iku fëllânxa e voet, qi mbajte njëni në dorë, u shyme. Tai pasë se të ây kishin mbetë ma dorë thátë, e lane shumaten e thane: — bess besë mirë kà thânë gogu, nuk dobie âsht me ftue nji vog se me ngrohë degazo (shumatë) por me ftue nji pulë.

9. Luta e Fëmijve të Shkollës.

Zot i dashtun, qi per fëmijë
Ké dëftue gjithmonë dashtnië
Zëmrë të mirë e mëndo të hollë
Epna nëve mbledhunë n' shkollë.

Atë krahë, qi arit kë,
Fjëll i mirë, t' i kësh mbi nó
Ti nder këndime, ti nder lojë
Me kujdes të na késh nen rojë.

Baba e Nâna me na rritë
Sá mundohen të shkretët per dítë!
Bûrës e Nânës, o Zot, të vshtirat
Ti shperbleja me gjith të mirat!

Dijen Mjeshtri me na mësue
Bân tracime pá pashme,
Zot i dashtun, mûnolit të tij
Nepja gëzimin me plotnië.

Zônrë — hardhve, qi ket jetë
Jau bâjnë t' âmblë fomijve të shkretë,
Zot i dashtun, në të mbrëmen orë
Bânja vîselin nder Qiellsrë.

10. Lisi.

U dukne nji ditë në gjýgj dy djelm të ri. Njênit i thojshin Kel, tjetrit Gjokë. Nuer Keli e i tha gjygjtarit: — Ká tri vjet qi m' u desht me bâ rrugë të gjatë, e para se m' u nisë ja paçë lânë Gjokës nji amânet me gur të kushtueshmë per me m' a rujtë me knjdes. Tesh ky i bje mohit këtajë punë e s do me m' a kthye amânen.

Gjoka vûni dorën mbi zêmrë e tha: — pasha ndëriën t' êmne, un per at amânë s dij gjâ. Keli ká kênë gjithmonë e âsht edhê sot dashamirë i êm por po më duket se mëtë muk i paska në vênd.

— Kel, ju snell gjiknesi, po a ké ti kênd me të bâ dishmîë per tjâlë qi po thue?

— Per fat të ri t' êmin, ja kthen Keli, s kam kerkênd per pés nji lisit të vjeter qi gjindet në njedis të fushës, e tu rrhuxa e atij lisit e bâna porosîën e n dava prei këtij mâkut.

— Po të bâj bé, ja priti Gjoka, se as per atë lis un s dij gjâ.

Atë herë nner e tha gjikuesi: — shko Kel e shpejtë me më prûe nji gêmb t' atij lisit, t' i shof gjetht. Ti, Gjokë, prit këtu sá të kthejn Keli.

U nis Keli, e gjikuesi mbas nji copë herë tha: — Po ç' u bâ Keli, qi spo vjen? . . . Çile, Gjokë at dritore e shikjô a duket kund . . . —

— Zotni, i pergjegji Gjoka, s maundet me ardhë kaq shpejt Keli, pse lisi â larg nja ˙j gjysë sahatit.

— A kështû â! nieri gënjeshtár e i pa — Zot! briti gjygjtari; a s më patë thânë ti pak para, se as per at lis nuk dij gjâ? Po kûr e din lisin a s do t' a dijsh edhè unâzen? Njikështû duel në shesh mbrapshtija e Gjokës, e ju desht me e kthye unâzen e me i ndie do të rruhuna tu rrâuxa e atij lisit.

— „Shpesh herë del mashtrimi prei vëdit e fajtori e zblon pâ dashtë të keqen e vet kah don me e mbshehë.

11. Gomari e Kali.

Po pse, po pse — me Kâlin
Aakohej nji Gomár —
Tý ndjerzit të bûjnë kaq ndérë
E të shamo zeza po më falin?
Se i bari vetë mbî shpinë
Si ti, a thue, s e dijnë?

E Kâli i thot' kndalë
„Në mos gabosha, tý të perbuzin ndjerzit
Pse si gomár ti i bân e vetë si Kâl."
— Më fort se puna vetë me të qitun në zâ
Shum herë á mëndyra se si jë tui e bâ. —

12. Cingarja e Lopës.

Cuku, i biri i nji katundarit, i çoše lopët e veta me kullotë afër nji breshtëza. Të gjitha e kishin në qafë kâ nji cingare, e lopa zâ o mirë cingaren mâ të miren.

Një i hoej tui dalë prei breshtet u ndal me kuvëndë bashkë me burrën, e i tha: — Oh ç' cingare paska një lopë! sá e ká blé? Dhetë grosh, i pergjegji Cuku — Pasha të drejtën! ja kthoj tjetri: dhetë grosh . . . po tý t' a paskan falë! . . — Ashtú mâ! E mire, a po m' a nep ti per një mzhdë? — Po t' a nap, tha Cuku, e muer mixhúdhen e dha cingaren.

Lopa tui kënë pá cingare vejt andej e këndej nepor kullosa e n' e mbrama a fat në breshtë, e Cuku s mujti me e gjetë. Aj nieri i hoej ishte nji cub e mbasi lau nder kaçaba kishte mârrë lopen.

— Këqyr mos të dalin dâna ça të kapet teprië —.

U kthye Cuku në shpië tuj kjá e kullxoj fatzcliën e vet e thote: — Ah mue m' u thashin krahët, mos m' u kujtue se aj cubi muk m' a lëshote kot at mixhâsë në grusht, per zýnoto lopen! — I tha bulos: — kâ bâ hajni me tý si bâm nkasti me nierin. Ne e pare të ngrehë nkati me uzdajë të fitimit, e si t' i këtë dalë puna të bân me shurrue. Me i dhânë nji gisht, ç' a xën dorën. Mbâje prá ket mêsim: nkatët mos i xën bosë kurr, pse jetën t'a bân vênër.

E nâna u mbll prei Cukut e i tha: — po ti, birë, a se ké dijtë sê i mungon âsht zakoni me ja vjerrë baktiën në qafë nji cingare, kúr del me kullotë?

— Mej nânë, i pergjegji djali, mixhida m' i muer mêtë. Un thoshe me vêdi: ça i vejin lopës kurabona? A thue lopa me kumbonë në qafë po qet tîmbel mâ shumu, se pá të? . . . Lê t' a mârr kotë mixhidë, qi po më qet para fati i mirë! Mbasi më hupi lopa e mora vesht vetë dobiën e kumbonës. —

— Ti vetë, birë — ja xûe nâna — jé shymëtyra e ndjerzve mênda lótë, qi lëshohen mbas epshimeve të veta. Perbuzin shum zakone të vjetra, persë i xânë per të pá dobiëshme; por tek e mbruma dâna ja çlë aýtë e âllëgn me e gaë vëjmin e atýne zakonave, qi babat t' onë, tui mësdue e tui vûe oroe, kan temolue.

13. Fili e Mëzati.

Ecte Filì per pazár
Ishte veshun krejt me ár.
Mzat e lopë e qën e dhiç,
Tek e pánë me kuq stoliç
Por me i hánun Filit sdérë
Ulne kryet me nji herë.

U kthye Fili nji dítë tjetrë;
Ishte veshun me mbëloj' të vjetrë.
Mzat e lopë e qën e dhiç
Më me krye s i hâne atij.

U bind Fili e tha: — po si
S po kujtohen këto fjalti,
Se jam Fili, qi u' at dítë
Të tân' pazarin kam shetitë?
— „Po, i tha Mzati, njaj vetë jë
Por at' mbëloj me ár e të kë" —

Pushtedja e Flet moritoja sdérimin
Por i Madhi do të këtë ndhó perjashta,
Ne dashtë i madh m'u mbájtë, to madhnies dítínin.

14. Lypca.

Ishte kahë njiet e shetitte neper katund një grue e huejë tui lypë lëmoshë. Edhé se e veshun vorfënisht, asgjâmângut dítónej e dëlirtë. Do shpija e nisne keq; do tjera i dhune pak gjâ; veç nji katundár i vorfen e priti me të mirë në kësollë të vet e e bâni m'u xé te votra, pse ishte ncarin i madh. E shoqja e katundarit i fali edhé nji pagaçe, qi pak para e kishte xjerrë prei fazrot.

No e neser të gjitâ atô në derë të cillve kishte trakllue grueja e pa-ajofsun, kjene thirrë me hângrë buk në pallue të katundit. Tui kû në' odë të bukës patne para sýsh nji trucë të vogel, kû ishin vëndue hucsat mâ të zgjedhunat.

Ishte bā ghdī edhé nji trnezē tjetrē me shaza çinlja, mlā tē ēillat u shfishin do ooqa buk tē mykuna, do kortella o ndo'j grnaht krandē; por pjesa mā e madhe ishte farot pá gjā.

— Urdhēnoni; ju tha atē herē o zoja o pallasit, vetē jám njē grue lypcē, qi keni gaē dje veshē vorfēnishtē. Ndor kēto dit qi jasē mbyllē gjindja pse buk, kam dashtē me njoftē zēmren t' uej. Njikēto zēmrē hardhē (o ju bāni me gisht katundarit e katundares) nē kan prītē si nūjtne mā mirē, prandej set mē do zēmra me i pasē nē trnezē t' ēme, e me ju lidhē per gjith vjetē ndoj sēnd. Jos ju kam shtrue perpara gjān t' nej, shka ju ká mbastue zēmra me mē dhānē. E mbān' je mēnd se edhé mb' atē jetē andej kenī me gjetē shka keni bā e dhānē nē ket jetē.

Shka mieli nē tokē, kurrē nē qiell.

15. I verbti.

Ndreka, nji i verbtē, krhete njī ditē prei kishet me shkop nē dorē tuj prekē token andej e kēndej: ecte kudāl i shkreti. Nji fēmijē i keq, qi i thoshin Lukē, per me e qestis, i tha:

— Po lidhūna knisht bashkē: a m' a nep nji mixhidē tē hardhē nē ngitsha mā shpejt se ti?

— Po, ja prīti i verbtū, por duo me zgiedhē une se kūr e kū.

Luka, tuj qeshē, i ndej mbē tē; edhè u lidhne me fjalē faqe dy vetve qi ishin atý. — E mirē, tha Ndreka, nē pikē tē njes natēs kena me pasē kush mbērrīn mā parē nē gjytet.

Rá njesnata, e kētà tē dy u nisne. Ishte nji nat' e terrshme, qi s kishe pnē me tē shtitē gishtat nder sý, e rruga delte neper nji pyllē. Per tē verbtūn nat' e ditē ishte gjithnji; e tui éē mb' atē tē veten hūnī nē gjytet perpara se me zbardhē drita. Por Luka treti nē pyllē

e herë ndeshte me krye nbë gëmba e herë lëte sukujt nder norrizn. Ishte çue dielli dy pash kër fiqesiu mbërrini në gjytet.

Ju desht Lukës me lá mixhiden e bardhë; por gjithkush thote se lypë nji tjetrë gjá.

Mos shâni kurr atà qi kan ndo 'j gjymtim, pse, në mos prei robit, e keni gjëdi ndeshkimin prei Zotit.

16. Mënde léti.

Aj qi vetem besen shku shuf e i thonë,
Mënd — lëtë do thërrë gjithmonë.

Aj qi kurrgjá s boson pá prokë, pá ndio,
Edhë aj nder të mërrë do shtie.

17. Mbahet se jam diçka.

Me zi nder trû ká najtë ky djalë me fytë
Nja kater fjalë e tesh kujtoa se në qiell
Pu mbërrëm me krye, e nuk á nëlt nji kôt.

Të dukesh si nji njeri qi kryet me mjell
Tuj pasë sirkllue në mullí, shkon fluturimin
Herë nder babuna herë nder thasë toi siellë.

E se mullíes i hû e ká mëndimin.

18. Kuleta.

Simoni, i biri i nji pantorit, ishte ndigë nji ditë tu rrûnxa e nji lisët në mjedis të nji lëndores. U ankote aj e ânesta e lutte Zotin me gjith shpirt.

Nji Zotnî i voshun me petk të blertë gjuete nder ato prozhme. Tui ndie ankimet e djalit ju avit e i tha: — Çka po kjân kështû? — I porgjegji Simoni: — kam nânen të ligë e më ká çue baba tu barnatari me blé bár, e më ká tretë kuleta e parevet në rrugë. —

Zotnija i tha do fjalë së vesh gjuetarit, qi e gorëllto, mandej xxer një kuletë mëndshit të kuqe me do pare arit mbrënda, e i tha: — a á këjo kuleta o jotë? — Jo, kuleten vetë s' o kam kështú, i tha djali, e ênja âsht e dobtë e s kà asë parësh. — Atë herë do të jëtë këjo e jotja, tha gjuetari kah xierte prei xhepit nji kuletë katundarësh — Po, t' u ngiatët jeta, ja priti Shnoni, âsht e ênja —; e e mori me gëzim. Zotnija së mbrami i tha: — por me t' a shperblye shpesen, qi pate në të Madhin Zot odhé artjën qi ké, merre odhé këet kuletë. —

— „Ngushtimet i shlirsa Urata, gëzimin e vertetë e nep artija" —

Nji djalç tjetor ênnit Gegë e gat ndër këet të ndodhun. Prandej tak u kujtoe se aj Zotni kishte dalë së dytit me gjue nder nto vënde, u nl sen nji ëglet e nisi me kjá e me britë: — Uh i njeri vetë, i njeri vetë më ká trotë kuleta! —

U afrue Zotnija odhé këtij djalit, e tui ja qitë para sjash nji kuletë plot me pare të vërtlla, e pvoti: a âsht këjo kuleta qi të ká trotë? — Shi këjo vetë, i pergjegji Gega, e shtrini doren me e kapë. Gjuetari qi ishte per hrrë Zotnisë, j tha rreptë: — Prêt, fuge-zi! Kështú po korkon të me e mashtrue Zotnia t' ënë? Pare tjera do të kësh prei mejet —, e ne nji thugmë thanet ja bani shpinen puçe, si e meritote.

— „Rrëna bje shpesh ndershkimin, rrall ftimin." —

19. Ndiglesa.

S â i ndiginesheni aj qi shkon
Tui birue kúr ndigjon
Pse filani më ká urdhënue
Pse kështá më dubet ne punue;
Në dnç ne kênu' ndigjues i drejtë
Me shtrue mênden të jësh i shpejtë.

20. Fjalë popullore.

Filani m' ā hā grōth — më nep merzitë.

E njof si paras e knqe — e njef mirë.

Ká trotë ndor maje të shkreta — ká shkue larg.

I vjerr në qose dhanit — i mues të tānë, i kalon.

E ká nisë me 'j grusht mīzn — e ká nise pá krye gjā me të.

Mos i merr fjalēt skalapurrt — mos i merr por të koq.

S i ha kurr tri buk në nji hī — rrogag, rrahaderë, qi siellet an' e kānd.

Kū mbjellë, nuk korrë — rrugag etj.

Si shë Nēkollë per gjith vāna — sheri, qi duket gjithkund. Nuk zhgrohet tuzë në dēt, pá u thirr shë Nēkollë.

Jena buka e nji mbëllit — jena mēq, dashamire; të njof mirë: e dij se kush jë.

Me kōne qēn ha bukën ndējë — fjalë qi i shkrepet atij, qi i thot qēn kūi, e do me thānë; un e fitoj bukën me mūnd e me punë, ti për kūndra e fiton sī qēn, të cillit ja qesin kashaten në stol.

Me ndējë me hūndë frytë — me kōnë ilhmeshem.

Si pulë pá farrik — sheri pá eak.

Filani ha hudhaven pá buk — sheri i pá pasun.

Zogun e kē, më duq me o lēshue, lēshoe; më duq me e mbajtë, pwejë krahtë — ruju të mirun.

Fēmijë po lēju njofti, por djep s po kā — fjalë po dalīn shum, por gjā s po hāhet.

Mini ha grepin, mīsn ha minīn — njaj qi i bān keq tjeter kūi e mbrapa e gjēn të keqen prei nji tjetrit.

Të shetitë nepor hūndë e s jë i zoti me i bā gjā — pasn sýsh e kë per ditë etj.

Po na then nji krah ëdhë nove — po na lēn mūngat, h. f. tui na mërrë ndo 'j trim prei shpijet.

Sá pat thesi mel. n sjellshin zogjt — sá pate pare, pate miq.

Prektë bār e ja hāftë Zoti ār — fjalë urimit.

Trimi i mirë me shokë shum —.

Lëgën kũ pshtỹu — me levdue nbokënd mbassi t a kósh shá porpara.

Mũ kan dalë da holla tjera — tui rrnue ndó j sëzad kam gjetë do ngatrresa tjera.

Ká papsla shum e mish psk — ká dakë shum e gjã psk.

Krénin nuk e çon qerri e zhelet ja çon gjeli — sá mudhshtuer aq zhelun.

Rrfëja nuk shkrepë dỹ herë mbë njì fik — njì fatzezië e madhe nuk të msyen dy herë.

E pagjon si njiu me lëkurë — e paçuen të keqen me kryo të vet.

Kam qindrue me purrî në gojë — qindrova perdhúni.

Njì sënd i vogel sá e zezu e thonit — i vogel fort.

E këqyrshin si me kënë hýll me bisht — e këqyrshin si mrekullië.

Bãn njì e Zoti të nep dy.

21. I Fórti nder të vshtira të pa — merituene.

Zënurë — fórti e zënurë — trimi
Njat herë dukot kúr s ja prëse
Pagjon mrënda aspak idhnimi
Pse pà faj i bje me hjekë.

22. Fajtori s à kondënd.

Shpërt i mërr âsht njaj qi uzdajen
E ká ngalua tũ mbrapshtija;
Po; ndoj herë u dnk se mãjen
E pat prëkë, kũ rrin humnija,
Por me thânë se në pagjë ká kënë
S o nap fjalen kurr; â rrënë!

23. Bulkija.

Bulkien e kapi Kaini i biri i Adamit. Natyra votë e mësoj nierin m' u bá bilk, kür fillój ky me vîe oroe se limët e lisat vishën tui u shtue u pse faresh e tyne kishin rá në tokë, a pse degat kûputë a hjedhë andej e këndej shtishin rrijë permbrénda dheut.

Bulkija no e parë e bâni nierin me ngalë thânen e vet së nji vënd. Atý kû nieri kishte mbjellë, dote, si âsht e ditun, me pritë edhé kohen e të korrunit. E pse nru lypte kujdes pá dá, ashtû afor arës së vet xberteste nji stan tuj ngulun hûj në tokë e tui zjellë nepor to gërxha e gunktha si trinë, e tui i veshë me lëkura shtázet. Shum stuna këso doret, të cillët me kohë duelne má të forcuemë e má të gjânë e u hûne shpija, trajtuene kutundin e parë, qi má vonë, tui u rritë e tui u shtue, u bá bek e udheqnja gjytet i vogel.

Të Shkruemit Shêjt na permëndë Henokjen si gjytetin má të motçmin, temelnem prei Kainit, i cilli ja njiti êmrin e djalit të vet Henokut. Nâjerzit tui jetue bashkarisht së nji vênë patne kujtimin e parë të êrujtes, due me thânë t' ûmlu e t' ûrdhë. Së pari të thânë toka ishte nji gjâ bashkarisë. Por atë orgë dhé, qi gjith i cilli shkote tui punue per vêdi, e mbájte per gjâ të vet, e prandej e caktote tui e rrethue me gardh a me bendek. Të ndêjunit e shum ndjerzve me votija të ndryshûme së nji lagje të njimendshême, i nepte shoqi shêjt ndimë e gulë kuk puna. Rasa e nevoja u hâte shkuk qi mbas nji harlinit të vite nji tjetrë, e kêso doret ju lakmohej edhé má fort gjallimi bashkarisht.

Nder hartime má të motçme kishte rûndsi të madhe perdorimi i zjernit. Fnqiën e tij do t' a këtë pasë nieri së pari tui vîe oroe rrfën a tui pasë ndokush ferkue pá biri dý ârk njênin me tjetrin, njashtû si po shoftin se bûjnë do poçaj t' eçjerë. Shkuku i vêjtnit shum ndnersh, qi ká zjernj, do poçaj të motçem e adhrimsë si Zot. Njifoj zjernj paru se ndodhi permbytja e dheut. Të shkruemit Shêjt na permëndë

Tuhalkainia si të parës farknes, e kjone ê provë qi asë koket njifoj perdorimi i zjermit nder punime të metalit.

Para gjith çkahit bulkiju i çoj ndjerzit me e njoftë e me e adhrue Zotin. Bulku, qi hjedhë farcn, mirë e di se aj prei vëdit nak mund t' i napin farve zhdrivillimin qi duhet; e prandej aj me luta të devocrse sillet me të shoqen e me fëmijët kah Dhënsi i gjith të miravet e tui ja dijtë per ndérë Tenzot ju nep kushtin e parë të frytevo të veta.

Bulkiju, per vjefshim qi kà u ndájto mbë stimë të madhe prei të motçmeve. Votë ndjerz Sundimtarë e kishin per ndérë me livrue me parmëndë.

24. Ujku.

Nji dítë Ujku prei Cukalit
Tui pasë delet gremullue,
Krisë kthellitas tai ndudue:
Sá do nji me e zgrapë pse s hân?

I rí nd' mënd me ndruemun shtatin
E m' a vesken si harië,
Me çakçir e me xhurdië
E m' a ndellun me tallagan.

Muer zuvarën me nji kámbë,
Me kámbë tjetrë muer nji drû
E prei malit poshtë u vûe
E nder berrë xûni vënd.

Fléjshin delet, flëte qëni
E barija nen fûgletë.
Ujku u avit me kámbë të lëtë
Pá mërrë frymë, pá trëmë kerkënd.

— Dëri këtû më shkoj puna mirë,
Tha me vëdi Ujku i zi,
Jo nji dele por nji mijë
Sot po i shkyej kudnl kudál. —

Con prá zânin per me e nisë
Grigjen të tânë ta shpella e vet:
Ah fatzin! Tek sá bertet,
N' at ças gjunin bân me dalë,

U turr qëni tui lurue,
Del barija me tagan,
Ujku pshtjell me tallagan
S nujti vëdit me i dal' zot.

Ujku nbet. — Çillon per ditë
Qi dinaka kah kerkon
Me rrëjtë tjerët, aj vetë sharron.
Ujku lëkuren s e nâron dot.

25. Perendija.

Nji djalë i urtë fort kishte afer me shpië nji idhullтâr e këtij i thote shpesh: — S kâ por nji Zot të gjall, i cilli kâ krine Qiellen e Token e bân Diellin me shndritë e nep shin e i di të gjitha punët t' ona e mëndimet t' ona e ndigjon të lutunat e gjithkúi. Aj vetun mundet me na dhânë ndeshkimin e me na shperblye të mâren, me na pshtue e me na dënue. Këto idhuj, qi të adhuron, janë trajtue me dhé; s kan fuqië as me pallë as me ndie, e prá neve as të mâren as të keqen s mund të n' a bâjnë. —

Njikështú flitte djali, per idhullтari s i vête vesh.

Ndodhi nji ditë qi ky duel në fushë per punë të veta. Djali, nder sá ishte larg aj, theu copë e grimë idhujt e tij, "per pós naí të nadhit, të ellit i vûni në dorë nji shtagë.

Kur u kthye Idhullтari u bâ me pië mâzen prei idhnimit e muer me bertitë: — Kush n' a ká bâ ket të zezë? — Këqyr, ja priti djali i vogel, mos të jétë

kênë idhulli i madh me i dërmue mâ të vogjlit. — Jo kurr, i thotë Idhulltari, s' â bâ këjo punë: idhullin e madh kurr s' e dij se kâ luejtë kâmbë e dorë; ti shpirt i keq, ti i ké grimcue idhujt e mi, e me ket shtagë dhe me t' a çâ tý kryet per gjýsë per të zezen qi ké bâ.

— Prit, mos u idhnò, i pergjegji djali me të mirë; ti per ket idhullin t' ând po thue so s ká fuqië me bâ çka kam unëjtë me bâ vetë fëmijë i vogel: sâ mâ i madh prâ do të jetë të Këmonit të Gjithpushtueshem, qi prei asgjâjet ká krine Qiellen e Token? —

T' i ndâmen këto fjalë Idhulltari mbet pâ zâ. Mëndoj nji grimë me vëdi; thej e grimcoj idhullin qi kishte mbetë në kâmbë e tulun në giâj adhroj të paren herë Zotin e vertetë.

— I lumi aj nderi, qi i shndritun prei Shêjtes Fé, adhron të Madhin Përendië Krinesin e gjithçishtes.

26. Atyna.

(Prof. Leonard Martini.)

Âtynë e Zot qi në Qiell rri tal sundue
Me dije e me pushtetë gjithçka krijue,
Emni yt gjithkund, si dhet, kjoftë adhrue:
Dergona Regjinën, qi na zotnue.

U bâftë vullëndesa jote e pa-mbarue,
Mbi dhé, sâ në Qiell, u bâftë gjithçka urdhnove;
Bukën qi korp e shpirt bân me jetue
Epna per ditë, e mos na lë nder prove.

Fajet, qi bâjmë per herë, ti o Zot, na i ndië
Na i fal detyret, me perdllim shumtin,
Si na po i ndiejm anmiqt qi na kan mëdë.

Larg nesh tundinet me dorë t' ënde priti:
Likrona prei gjith s' keq e së kot shkretie
Epna Ti ndihn' prei s' nalti e mët na ndriti.

27. Mizat e Marimangat.

Ç' farë shestjet kà 'pasë Perendija me krine mizat e marimangat? Po çka i vieçë niorit këto halerrona? Un, me mesjtë, të gjitha kishe me i shqymë — Njikështû fitte me vëdi nji Princ, djalë i rij.

Nji ditë ky Princ kje thye në luftë e u vû në t' ikun. Njatý ne e mbrâmne i lodhun prei mûndit u shtriê nen nji kështjellë në mjedis të një pyllës, e o mser gjumi. Një ashtár anmik e diktoj e me shpatë në dorë i afrohet dalë kadál per me o prí. N' até çast një mizë xûe vënd në fëtyrë të Princit e njekaq e thêri sà e çoj prei gjumit. Mo 'j herë u çue në kambë, xuer shpaten e anmikun e bâni me ikë.

Prei andej agan Princi m'u mbshelë në një shpellë t' asâjë pyllë. Naten një marimangë ûndi herimajen a pelluren e vet në grykë të shpéllës. Dy ashtárë prei anmiqve, qi u sielshin tu korkue Princin, duelne me ndjo para shpéllës e Princi i ndjeu fjalët e tyne: — Këqyr, thote njôni sish, per të drejtë Princi do te jêtë mbsheh këtù mbrênda. —

— Jo, i pergjegjte tjetri, mbrênda pi shkyo pelluren e marimangës s kà mesjtë me hiê. —

Kûr u shporrne andej, Princi çoj duertë pergjet e u lut me gjith fuqi të zemrës: — O Zoti i êm ty po të falemi ndérës pse në pahtove mbrame jse at mizë, e sot me ket marimangë. Falmi gaxhimin e mbrapshtë qi kam pasë kûr kam gjikse punët të tua e kam thânë se janë pamë kote. —

28. Sá vëjtn këndimi.

Njaj qi s punoj me kohë kûr ishte i rij
Mëraden e vet me zhakarne me dije
Dûmin e madh ká per t' a paë në pleqnië.

Mocat e vet me dritë, vëlla nen hije
Të padituarës o shof, zëmra po i tërndet;
Atë botë dëshiron, por kot, m' u vše per fije;
Kër majt, nuk deshët: tesh qi dëshiron, nuk mëndet.

29. Kolana me margarita.

Nji Zojë e rëndë kashkë me dy bija të veta shkote nji ditë në darsem në këtejell te nji Princët, qi ishte në kryë të nji prozhmit të madh. Pak para se të hitë mrëndë, karroca u avit per së toprit nji gardhit, e nji ferrë ju ngatrrua flokve të njënes asë vàrzash, ja këputi pëmn, qi mbajte kolanen e margaritave e margaritat u shpërdhanë per tokë. Gruaja bani me e ndalë karrocen e zërypne të gjitha e fillnene me korkue margaritat nëpër kër e ndoper triska andej e këndej. Të dyjat vàrzat ishin plot me idhnim, por po vazheshin tui korkue e drejshin se s po e shifshin shkelxinin e nsjë dite. Në kaq tui ngá e tui dhat ju mbërrit nji trim, i cilli per ngut e në vesh i tha zojës: — Ikni këndej, se po rrezigoni kryet; prëtarët janë mbushë së prozhem: njerë kush ndeshë mbë to! Pak gjà të vazojsho me nxëhë, s po ju gjëjshe. Ikni sá mà shpejt, ndryshej nji plumb a në bùll a në shpinë po e fitoni. — Zoja e shkretë i fali atij trimit do pare; e pá mëndue mà as per margaritë as per darsem, snell kualt mbrapa e u nis në shpië të vet.

Nder sá u kthejshin ja thotë njó nënë të bijave të veta: — Vëni orot mëshriren e Tenzot! Sá me dije i siell panët e veta! Ernesen t' onë e kà mbajtë i Lumi me njatë pë mëndushët me margarita. U këput pëni, e pak sá u ndalme, pektuene. Xëni prá, o bijat e mija, prei këtij mëshmit, qi Zot' ynë ka 'j herë na bën me hjekë pak koq per me na ngushllue mandej me nji të mirë, qi s mbaron.

30. Shkolla e Nânës.

Kâr ishe i vocërr, nâna më pvette mua
Kah më barto ngryk: birò, kû gjindet Zoti?
E vetë me sŷ porpjet gishtin tui çue
I shenjojshe njat vënd kû shkelxim — plotë
Dielli shetit, — ket shôj un sê parit hâna,
Dijes me tênë i hîna e m' u gëzue zâna. —

E kâr me qitun do sî do fillova
Nëo 'j fjalë prei gojet, nâna më tha per së rij:
Kush të ká krîue, birò; atò botë shqyptova
Me gëzim këto fjalë: — i Madhi Perendië.
— E kûjo pat kêu' e para fjalë, noj nânë,
Qi bashkë me tŷ tui ndêjë xûna me thânë. —

31. Kutija e ârit.

Nji i parë ju kallxoj dîsá zyrtarve, qi hashîn buk bashkë, nji kutië ârit per burrnot, qi kishte fitne pak dit para. Mbas nji grimet tui dashtë me mârrë nji hûndë burrnot e kerkoj kutiën në xhep e u bînd kûr s e gjet. — Zotnija e juej, tha atë botë, të m' a bâjnë ndéren me kûqyrë, pa lê a i ká hîë ndokuai në xhep prei habijet. —

Të gjith u çuene në kâmbë me 'j herë e i suelhe së mbrapshtit xhepat e vet, e kutija nuk duel. Nji flamurtár, i cilli dukej i vrântë në fytyrë, mbet ndêjun e s desht asnjak me xjerrë xhepat e vet.

— Po bâj bé, tha, per ndéren t' ême se kutiën s e kam; e nâ mos më pvetni. — Zyrtarët u dâne tui lucjtë kryet e se i cilli në mênde të vet e mbûjte flamurtarin per vjedhtë.

Ne e nesre i puri e thirri afer e i tha: — Kutiën e kam gjetë; më kishte pasë rá n' astár të petkut. Po tí më kallxó pse mbramë nuk i solle xhepat, si i suellne tjerët. —

— Zotní, i pergjegji Flamurtari, per një arrsye, qi vetem tý po t' a rrëfej, nuk i solla. Prindt e mirë janë të vorfen e këtyne ja dáj gjysen e pagës s' éme, e gjá të xétë mnë s ha kurr n' e mbrâme. Kúr dje Zotnija e Jote më bâni ndéren me më thirrë në darkë, un darken e kishe në xhep. Tashti knjtoje vetë, Zotní, a lypte udha qi t' i siellshe xhepat e mirë e të xiersbe jashtë një copë buk të zezë e ndo 'j kashnat tjetrë nder sý të shokve. —

— Tí kënke djal' i ortë fort, i tha i pari me zëmrë të thekun préi atij rrëfimit. E me të ndimue ndo pak me ju hâ ndimë prinsalve t' tá, per ditë ké me hângrë buk në truezë t' éme. —

Mbas këtyne tjalve e shtíni flamurtarin nd' odë të bukës e nder sý të zyrtarve ja fali kutiën e árit per shéj të ndérimit.

— „Dáje prinden t' ánde si bír' i dashtun, e Zot' ynë ká me t' a shperblye dashtëniën me hijr të vet.“

32. Nâna me buzë në gaz.

Hýjt qi në Qiell pá zâ
Nâten tsi shndrítë kalojnë
Pá i dashtë nuk mund i lâ,
Lulet qi në kopsât lulzojnë
Âmbel tni hapë anshimin
T' émin e kan dashtnimin.
Por më nji mój e 'j máj horë
Se të hýjve e kândshmja árítë,

Se lulet qi në Prëndvëre
Fillojn në kopsht n' u ritë,
Mue nâna, kûr më shikjon
Me bazë në gaz, më gazuen.

33. Dredhzat.

Nji ushtâr i shtŷzun me vjet, e qi kishte nji kâmbë drinit, mbrritì në nji kazand e u smûe. Mbasi e ishte i zoti m' u shtŷe mâ andëj u ndal në nji kësollë e u shtrîe mbë do kashtë. E ligu u bâ e rândë. Nji çikë e vogel ûmuit Agu, e bija e nji punturit, kishte dhimë të madhe per të ligun, e shkote me e pasë per dîtë e i falte nëo 'j pare. Nji nâde ushtarit i tha çikës: — Agu moj, sot vec kam ndije se prindt t' tâ janë me nevojë, e prandej më kallxò të drejton si të kan rà në dorë gjith ato pare qi më kë falë? Mue më do zêmra mâ fort me dekë ûnit, se me mârrë nji soldë qi të më bâhet vônse ne shpirt t' ûm. — Oh, ju kthej Agia e voglë, mos të kësh syçë per kot pamë. Kûrë pare i kam fitue vetë me kûr të Tenzot. Une shkoj në shkollë të katundit, e perpara se me mbarrë më duhet me dalë per nji prushmë të vogel, atŷ kâ dredhzn aâ nji. Per dîtë e mbrrâshi vulîn me kokrra e shos e fitoj gjashtë solda. Prindja m' a di punën e ju kônde e më kan thânë nadjë, nevojtarë perujnefad jenu, por skanzi e us liron prei detyret qi kena me i bâ mârrë atij, qi âsht pâ mbêlojë e shtroje mâ zij se na. —

Preâ mâllit e pevi mirënjofsîjes i eikroj lodja ushtarit plak e i shkoj ndepor faqe, e tha: — Zoti t'a knjtoftë të mîren, e vajzë e voglë zemrë-âhimshme, e prindve të tâ ju prûftë mbarë gjithmonë.

— Nanë nevojtarë, ti vetë mundesh prêrë, kûr të doush, me jau lirue të vshtirat shokve të tû. —

Mbas nji farë kohet nji ushtâr i nalt e me nishanta në parzen qilloj në katund. Strêmi i tij xûni te hani, kû do t' u nalte nja 'j zhut me pushue kualt. Ndjeu per ushtarin të lig e vojt me e pse.

Ushtari i lig me të shpejtë hini me fôlë per atë vajzë qi i bôte gjith atô të mira.

— Çka po thue! Briti zyrtari, nji vajzë e shkretë me të hâ kaq ndêrë e kaq të mîra, e vetë dikûr i pari i yt, qi të kam pasë në rrogë t' ime, me lâ per tý mâ pak se njô? Mos kjoftë thânë kurr! Njîtesh pô i bûj zâ të mâve me të hjekë këtej e me të çue në shpî të s mândve të katundit, kû kan me të rî mbrapa si ðuhet.

Si ju hâni zâ të vetve, shkoj zyrtari në shpî t' Ages së vogli, e i tha: — Mishira e jote m' a ká thânë zêmren e kam lotue prei mâllit. Atij ushtarit të shkretë, qi s' së kosllë gjîndet, i pate falë dymbôbotë paro t' inata rrgâvdit, na per ta dymbdhetë paro arit.

S doto prindja me lânë Agen me i mârrë atô paro, pse, thojshin, shkaperceju per sô tepcit shorbâsia qi i kô bâ atij të ligut.

— Jo, jo, ju tha zyrtari: këto paro nuk janë por nji shperblim i lêtë, qi më nep faqlja me i bâ Ages s' nej; shperblim mâ të madh kâ m' e pasë Agia në Qiell.

— Dashtnija e Dorthânja shperblimin e gjêjn në ket dhé e në Parriz.

34. Fugurja në mûr.

Dikush me t' njyeme të bukura mbî mûr
Me dîje të madhe nji fugure xuer;
Ishte per fije qitun e per pê
Nji kopshtë me kroje e lisa e qiell pâ rê.
Tok e pau nji majmun e xâo t' vertetë,
E gat dîshirîn atŷ mbrêndë m' u gjetë.
E kaq me turr e sŷni sâ mb' at mûr
Ndoshi kryet budâlli e kreçt n luduer.
— Kurr ndonji të knaqun, bir, jo mos lakmô
Pâ kêqyrë perpara a á i vertetë a jo.

35. Duhija.

Nushi, djalë gjytetit, kishte mbledhë fermaken në pyllë. Kah kthete në shpi̇ë u çue nji erë e fortë, fakrojshin vetinat, bumbullote Qiella e shiu bite pá prá. Nushi, trëmb prei motit, u mbsheh në gavrë të nji lisit; e nuk e dijte se rrfëja mâ të shumen shkrepë mbi lisa të nëltë.

Pá pritë pá kujtue ndihet nji zâ: — Nush more, Nush shpejtò me dalë prei kâ jé mbshehë — Duel Nushi; n' at hov shkrepi rrfëja mbi lis e bumbullima e bâni token m' u mând. Gjâ të keq nuk e gjet Nushin, i eilli çoj duert perpjetë e hriti: — Prei Qiellet mi poeka ardhë aj zâ: po të falem ndérës, o i Madhi Zot, qi më ruejte jeten! — Prep u ndie aj zâ: — Nush more, u s po ndien? — Ishte nji katundë qi bertitte. Nget Nushi te ajò, e i thotë: — Tek jam, çka kerkon? — S të kam thirrë ty, i pergjegji katundea, por Nushin t' ëm të voglin, i eilli â mi ruejtë patat afer këtij perroit e do të jetë mbsheh këtej pari m' u ruejtë prei motit. Kam dalë me e kerkue e me e mârrë në shpi̇ë . . . . Qe tek duel prei atij gardhit.

Djali i gjytetit i kallxoj katundares se zânin e sajë e kishte kujtue zâ Qiellet. Ajò perpoq duert me pervujtnië e i tha: — Ah bâri i ëm! Nonse zâni qi të kâ pshtue jeten s kâ kënë por zâni i nji katundëës, asgjâmangut falju ndérës të Madhit Zot, qi, pá dijtë mse gjâ, ká dashtë qi të thirrshe si per ëmen.

— Po, po, i pergjegji Nushi me lot per fiqe. Zot' ynë perdoroj zânin t'ând per me në pshtue, por ndima ndrejtë prei Tij në kâ ardhë.

— „Të nirat e Qiellës nuk na vinë shortaz, por prei hirit të Tenzot."

36. Fjalë t' urta.

1.

Me gojë kaptë tuj pritë sá rrijnë
Nëonji ndérë, ndo 'j lavd t' u vinë.
Shum janë ndjerzë qi rrâll levdohen.
Janë të pá numer qi harrohen.

2.

Fitimet pá drejtësë
Sjellen të gjith djemanë.

3.

Âri me zjerm provohet
Miku në rrezik kuptohet.

4.

Nieri, qi kurr s u mësue me folun mirë
Flet mâzrisht e flet keq edhé pá hir.

5.

Fat i mirë shum hera
Frigen e ká tu dera.

6.

Kush prel deket e kapë iken
Shi në rrugë të madhe shpesh gjën piken.

37. Kater Elementat.

— „Due ne kônë kopshtár" — thotë Filipi kür, si u bá pésmbédhet vjetsh, e qortote prindja me kapë ndonji punë në derë — „të kënaqet shpirti me jetue gjith herë në klerim e nder érna halesh." — Por mbas dísá mot a kthye në shpí e ankote se i dhimte shtati tuj ndejë pá pra gerunq e giujt nuk i durojshin zâ.

Filipi dau atëhotë m' u bã gjoetár: — e kë si gjõu, thotë, jetë mã të kãndshme se me shetitë nder lãndore e nder pýlla" —. Por gjoja shpejt e merziti, pse s duroti m' u çue para agimit e me ndie ajria herë të lagtë e me niegull, herë të ftohtë per së teprit qi ja perqerthte shtatin.

I rá prí nder mënd me gjue peshk, e thotë: — Me vozitë me nji lundrë të lëtë ndoper ujna të kullueme e me í xjerrë rretat mbushë me peshk pã hjekë të vlutër, bosa bosë mã mirë s ká. — Kalueme dý javë, por sdhë këjó punë e ledhá, pse ju bãte se zvujt e ligenit ja çartshin shëndetin.

Tek e mbramja vûnî rroh me ndéjë n' odë të zjermit me goditë hsenat. Kopshtari, gjuetari e peshkatari ishin së mëndi të Filipit sherbtorët e gatuesit të hueve, i cilli ká per vëdi kashatat mã të mirat. Per s kaloj shum e Filipi u nnkue me t' ân se tymi í këto kog e mã n' odë të zjermit s mund të rrite.

Atë herë hahs e priti zymt e i tha: — Po ti kurrkund s dike me xínë vënd, e çka të kãsdo sot të merzitë neser: per në nos mujsh me hártë nzbonji prei kater elementash dhën, ajrin, njin e zjermin, po të dalish prei shekullit, ndryshoj dasja s' ate s ká per tu hjekë kurr shkaku i ankimit. Per tesh po të nxãhnoj atý me ndéjë, kû xíne vënd të mbramen herë, dhe me shtinë nd' odë të zjermit.

— „Sod-cilli shtet kjãn të kogen e vet."

38. Këqyr kû ve.

Lundrie' e lëtë
Mos neper dét;
Atý â mnëra
Kûr çobet éra

Me kîn' se gjuen
Do njila në Buen
N' rrezik e po jé
Do pare í kë.

O djalë lëshe vrapin
Sá t' a késh lugën;
Mos kap nakoina
Se të merr rrëpina.

39. Fjalë Popullore.

Po, djalò, bleta dì me e vùe njalton — kùr o lypë koha njì pálë dìjn me levdue.

Me je rrxue nuxin, duhet çeklji — lypet shkoqá, kùr s pxnon fjala.

Jam si gomari, qi bàr vënë e pi ujë — kuu gjà par s muud t' a gëzoj.

Qëni kà të hánë sty lehë — do të bàhet puna kà á detyra.

Kùr á bà magjypi pásbë, ká vrá t' anë — nqkomuni i xrftun del shqárt xij.

T' i ká lpië lupa mëtë — i màrrë.

T' a nep voen pá të kuq — mirrer, dhelpnak.

Të çon te kroni o s të nep me pië — të zjellë më fjalë të mira.

Këmlë mbi kësulë kùi t' i ndéng o kulbta — kàr i mbetë fiji ndokùi a kàr korkohet fajtori.

Per nji plesht o djep jorgànë — m' a çue pésbë per karr gjà s'ind.

Fol me ty, mih në Bunë — me i folë kot ndokùi.

I ákin si xnérdes — pref nderit, qi të merzitë.

Jé si mesalla me dy faqe — xieri qi shtihet.

Kalemi i këtij dán fjen e flokut — shkrimtár i hollë.

Jam bà me pië mizen — bà me dalë mëq.

I dogj mixi — e theri fjala.

Aso kohet kate qëni pagnçë — kohë fatbardhë.

Me padítë nipin te daja — nderi s i bàn keq atij prëi të ëillit ká ndo j të márë a merret vesàt me të.

U derdh lángu e rá nder lakna — nuk u bà dám.

Nuk të nep gúr me çá kryet — nuk të nep kurgjà s'ind.

Kush ngel, kjún — mos u ngut.

Kush eoë kudál, shkon shëndosh e lerg — mos u ngut.

E ká djegë tumbli, i fryen kosit — njuj qi prëi nji tutet, qi ká pasë, dron edhë kù e á per t' a drashtë.

Të pá — ndhëniet shkrueji mbî rûnç, ndôrrust mbî gûr — të koqen, qi të bân kush, harroje. të mirat mbâji mênd.

Dora e thâtë, s kâ zrratë — pá dhânë ndo ĵ sênd, zuk xieret gjâ.

Njî gûr s bân mûr — punen duhet me e kryc.

Kush flet tinëz i bjo shpinës — me zzarmurue.

Fjalët e kapta, punët e vogla — fjalë shum, gjâ pak.

Sá hulë qi çilën, të gjitha nuk lidhin — nuk dalîn të gjitha punët.

Puske koben me kjâ gjyshen — kênke pâ punë.

Qysh koben e Nduethît — motit.

Duket si zog i truem — djalë, qi del të punen herë në pazâr e nisë njî zyre të ré.

Fusha kâ sy, gardhi kâ vështë — ruju mirë me fjalë e me vepra.

Jam bâ per shkakë — jam lodhë e kôputë.

Do me t' a çâ pisben mbî krye — á idhnue fort.

Prit eh burrë se s jé tui rá në zjerm — durô.

Eja more grêth e bâna bletë — bâm i urtë.

Kam pâ njkom qêsh i vogël — i jam vadirë rrezikut; jam trim, burrë.

I kâ flokët si qyrdhe nûsh — flokë të zgatrruem.

Voç shûtë kâ per t' ja hjekë at vea — nieri, qi s kthehet kah e rîra.

I kâ hîç leparî në bark — i kâ kôç tuta.

Jena tui shêne si thikë e brisk — tui shkue koq.

Kâ rá neper vëneshta, neper cûj — á dôjë.

Kêtû á rrêna në dâell — rrênë, qi e di gjithkush.

Të merr gjak nen vetullë — punen trimnisht.

Pika pikon bâhet dét — rritet dalë kâ dalë.

S më kâ rá në skjep — a m' erdh rasa.

I kâ rá skjepi në ujaltë — fatlum.

Ja lëshoj thîmthin — e theri me fjalë.

Mos çâj kopalla — mos thuej përralla.

U bâ qi qittë tym prei idhnimit — u tërtue.

Makaronat nuk shtihen në grosh — punë qi s perpûjen.
E di luga çka ká vegshi — un, qi e njof at nieri ja dij veset (hallin).
Na lypet shpija, mbasandej mollat — perpara kurkò çka të duhet, nasdej çka të kënde.
Dromcat e bakës të tij i kò nepor dhámbë — jé tui jetue me buk të ndokûi.
Nder këto të zeza, çudë! qi po bâjn hîje mbi tokë — shum edhé qi po jetua gjâllë.
Çka âsht nji ditë, nuk â per ditë — mûndi i soçem nuk ká me të trazue edhé neser.
S trëmet ujku prei mushkajet — s druc pesi fajet qi jé si grima.
Kam shkue me kryc në gershânë — kam kënë në rrezik.
Me ardhë me kâmbë të kuqe — me prûë lajmc të zeza.
Të thôr me thumb pamundet — i âmbel edhé kûr qorton.

40. Prêndi.

„Ujku nder berre, Ujku nder berre bini!
Bini bre burru!" — per me luejt' vîkatte
Prêndi çoban, djaloç pá mênd si lopë.

U çue katundi mbarë me pushkë e thîka
E me calina në dorë e qêj per më.
T' a pámen Prêndi të gjîth at frotë tui dalë,
Tui hahatë budallisht, me dijtë ja bâni
Se desht me luejtë me to, se desht me i trëmë.

Por s kalmene shum dit kûr pernjimênd
U duk nji Ujk prei malit, rá nder tufa.
Me zâ të lugatit briti Prêndi atë botë:
„Bini bre barra, bini, Ujku nder berre!"
Por s e veshtote kush; ndokush ja shkrepi:
„Ah tý së dytit s po të del n' e rrêjtë katundin!"

Prêndí mä fort bertet, vikatë, bân bé
Nder kaq Ujku s pushon berret tuj pré.
— „Njaj qí më zä kä dalë sá flet aq rrëu,
Edhë të drejten ti' e thânë, besim nuk gjëu." —

41. Gjoja.

Ndonjë bari tuj u sjellë andëj e këndej do të kóte rá nder lagje, kû ze s mund t' u punote toka ne s mund t' u mbájte baktija. Prochmo të hapta e mblojshin token enkë e mbahehshin nder kaçuba të shpeshta shumicë të madhe shpendsh e, shtázësh t' egra. Nevoja e bâni mendin të guxueshem. Mo një drû në dorë, nieri shoti i pyllen e u bâ gjuetár. Mishi i shtázve, qi vritte, u bâ ushqimi i tij e gjaku i xóte i tyne pije e këndshmë e lëkura jo të shtatit.

Ashtû tuj u sjellë nieri, rruga e qej në hreq të dëtit, të liqëjve, të lumave, kû e mësoj ûja me gyne peshk.

Por edhë këjo jetë rregullë e pyllore e bân nierin të trashë e shurtitë të gjith të ndëmet më fenike të zëmrës. Ky furë nieriu nuk di ná e pagjitë ásht lumnija e të jetuemit shpijsk; nuk i njef të vuemet e mjerimet e shokve të vet, perse ênë mbytë pcrre kafshë të gjalla e tui pá gjakun e tyne kish dordhet, zëmren nuk ja preku më dhimbs, e dalë ká dalë gurrohet edhë faret, sikur nder dit t' ona po shodim se qillon nder do vënde të dheut.

Asgjëwangut gjallimi i ndjerzve të parë ishte komunisht i fjesht e më për natyrë; e per ket (si na tregon Shkrimi Shëjt) rruesu e tyne kapte shteg të gjatë fort, e, shkaku i provimeve të shumta, do t' ishin ato ndjerz të moçem të kujtueshem e veshtrakë në mëndyrë të posëçme.

42. Unâza e Mrekullueshme.

Gjushá tregtár kishte dalë dêta e vojtë në do vënde të bérgta. Mbassi me punë e me kursime pat fitue gjá shum e zis m' u kthye në dhé të vet, qi e kish lânë tesh sá mot.

Tu llmãnd xdjea se gjiniën e kishte në katund e ishin tai hã nji gostë. S u kujtue Gjushi me i xdrrue petkat e rrugës e vejt fill m' u pjekë me to. Kür hinî nd' odë të madhe, qi shëndritte prei kandilash, kroshrijt e kusharinat bukur mirë e njoftue, por nuk diftuene gëzim të madh per t' ardhzit e tij, perse tai e pamun me at petk në shtat atyre ju kap mëndja, se reçkaman kishte kthyc njashtû si kishte dalë. Nji Hindjanit të vogel, qi Gjushi kishte mürrë me vëdi, fort i erdh keq tai pá zëmren e tyne të flaktë, e thote: — Gjind të pá-dashtnië këtakaq këto t' tuet; mbasë tesh sá vjet kë këne larg shpiës s' ato në duket çudë, si s pë diftokan gëzim tesh qi kthyc nder to.

— Mos u ngut, i tha Gjushi me zë t' ultë; tesh kë me pá se si po ju ndrrohet zëmra këtyne.

Xuer prei sëndueit nji mütës të bukurë fort e e shtini në gisht. Mb' atë çast të gjith u suellne me brzë në gaz prei Gjushit e të gjith ju afruene. Ky ju merrie doren, aj e puthte, gjith i eilli dishrote me e pasë në shpië a në durkë me vëdi.

U çudit Hindjani e tha: — Po kàka mëuajë këjo nuëzë! — Jo, i pergjegji Zotnija, mënjë e hën, por prei shkelximit të këtij xhevahiriit, qi kushton paro ârit shum, mârrin vesht këto gjithë të nj se votë jan i pasun; e në-kot dhe ne paç gjâ ké lepe e tetuem.

— Ah a kàka gjâ nüza, bertiti Hindjani por lakmija e gjâs qi paska fuqi kuq të madhe mbi zëmrë të këtyne! A ká se si m' u stinue më fort nji grimë âr a nji trüskë e shndritshme se ti, qi kuq i mirë jé e zëmrë-hardhë?

— „Në mëndo të mürrit vien më shum gjâja se nuorvet e mira!"

43. Lari e Drandofillja.

Në njedis të nji kopshtit, kû 'j nij' tuba lule
Me të njyme të veta u dukëdin t' hiëshme e të ndryshme,
Si perëndesha lulzimin

Ne bukurína Drandofillja zbêlete,
E lulet rreth e rreth i thojshin të gjitha
Të paria kë ti shkelximin.
Pak gjâ larg sojet syve i shkrepej dîndun
Blerimi i degve të Larit. — po këtû si ndêjen,
Kâ Drandofillja të veten
Kâ ngrehë, o Lár me ngulun ti? a s e dike? —
Flet Drandofillja — e rruzullimît lulet
Nuk kan pôs mejet mbroten.
Fajin e kâ Kopshtari, qi të kâ vêmun,
O Lár, me lulo bashkë; mirë bân m' u thâ,
Se i shkretë zêer lulo jé. —
Por Kopshtari po del e Drandofillen.
Fillon e i thotë: — Ket egrezim, moj Lule,
Po pse me Lár e bî?
Hyjt të hieshme të kâ kâ, êren ta kâ dhânun
Qi derdhun nqez ajr larg e thret blêten
Prei tejet mjaltë me hjekun;
Por kâr mulet mbêlon bôra e e ujynja e blêrtë
Mâ por livadh nuk shifet kâr natyra
Duket gjithkund si e dekun.
Oh Lári nêzbotë kujdesin e Buqarit
Me gjeth dîfton të bleruem e guzuem syt.
Qi të pâme s kan së dimen. —
Njikështú Kopshtari. — „Mos me ju dijtun ndêrun
A kâ se si njatij, qi nuk diftohet
Kâr prei kezkûi s kë nâimen?"

44. Uji e Buka.

Bâte zij e mndhe e Vata, djalë i pâpasun, u ul prei mulit e rá në nji katund afer por me lypë lëmoshë tui trakilue në derë të pasunikve. Pjetrushi, djali i nji katundarit me gjâ shum, rrite ndêjë tu dera e shpiën së vet me i copë buk në dorë. — A m' a fal nji grimë, i thu Vata: jam kah des ûnît! — E Pjetrushi tui e

këqyrë me bisht të sýnit i porgjegji: — Hiqmu këtej! s kam buk me të dhânë.

Vjeten mbrapa, ju desht Pjetrushit m' u njitë në mal me kerkue nji dhî, qi i kish tretë. Diell lëshote vapë të madhe, Pjetrushi plaste edjet e s gjëte nji pikë ujë me e lagë gojen. Ne s mbrenë pun Vaten, i eilli ndéjun nen hije të nji ahit rugjte delet e veta e kishte afer katroven e ujit: — Falma nji pikë ujë, i tha Pjetrushi, të rugjt Zoti; jam kah pelsue edjet — Vata ja keputi shkurt: — Hiqmu këtej! s kam ujë me të dhânë.

Filloj atë herë Pjetrushi me kjá e me e pá gabûmin e vet, e lypi të falun me gjithi zêmrë. Vata ja vûni para katroven e i tha: — Per të drejtë s' jam vetë ng zêmrë-gûr sá mos me t' a falë nji pikë ujë, por pate nevojë per mêsim. Pi e shtjeri nder mênd këto fjalë: — Atij qi ká ñ, mos ja kursè huken, mos të gjéjn edhè tý nevoja e tij.

45. Mos i bje shoqit.

Po pse me dorë katile
Un shokut duc me i rá?
O zêmrë, pse ju çile
Nji mêndim qi s' dua m' u dá?

E keshtú t' ên fuqija
A kështú do të perdorohet,
E forca e kâmbve të mija
Me shqelma do të turpnohet?

A thue jam shtâzë me brisa?
Po shpërti a thue më ká ikë,
Qi në ket sahat ûn mberina
Shokun të mêsoj m' e flkë?

Ah kurr! . . . nji zâ kodalë
Në zõmrë jam tri e ndjë
— Kush shoqin nuk e falë
Me Zotin a kâ dashtnë.

46. Mësime të viefshme.

Çka mûndesh me hû sot, mos e lën per nesër!
Mos i shtje tjerët n' atë punë, qi s jé i zoti me e hâ vetë!
Kurr mos e prish punen t' ândës, para se t' a kóshë fitue!
Gjâ qi s vlên mos blêj kurr neper shkinë se â lirë!
Çka bâhet me gëzim s lodhe kurr!
Se po i qet dâm të mirat qi kô, zij njeft; se po e qet dâm motin, mâ zij e kî!
Sýt e të zot punoja mâ shum se duert e tija!
Durks e voglë bân shpîen e madhe!
Si të kósh fitônin bâne sprexinin (burgjin)!
Leğnuve, lotave e fatit mos i xân hosë!
Punja e situeme shtrembtë nuk ksi dobië!
Druji borxhet si norden!
Gryksija të hjek dêri kreshen!
Fyja, Shpînosa e Dashtnija të jênë ndor vepra të tuj!

47. Fjalë Popullore.

Nieri hûndë-ish e vesh-kuq — nieri trim, qi s tutet.
Punja o ngushtë ja ha kokon të zot — dorë-shtrêjti i bân rrûg vêlit.
E ká gjetë rrasa vegshin — dy vetë qi janë si njêni tjetri.
Të bâjnë kêpucët lopo lopo mbrapa o të kêsen bâlta në palo të qafës e po doko me shitë mâdhnië? — zhelumi, qi do m' u dukë.
Jé me gjýsë opanget — jé kor.
Borxhliët i ká nd' oborr e do me bâ lêmoxhë prei pexhe-rjot — kush bân lêmoxhë e borxhet janë tui e mbytë.

Falja ndërës të parve, se po t' ishte puna së tyj, qëjt kishin me të lehë mbrapa — mos me pasë gjân e tjerve, ti e kishe me lypë.

Nuk ka bota bár per mos m' u kujtue, se — nuk jena shtázë per mos m' u kujtue, se . . .

Asht punë qi bân me kôçye njikun — punë qi nep trázim.

Lësho vrapin si e kë kapin — mos u shtyej pertë se kë fuqië.

Ká kênë çark i zgrehun — janë mârrë vesht pura.

Ká vajtë me bá vegsha — ká dekë.

Une t' i shkundi dardhat e ju t' i hanî? — mue mûndin, juve gëzimin?

E kam halë at nieri — më nep merzitë aj nieri.

Kúr e kë gjalë, mos bân ish — kur gjâ e kë, mos kerkó m' u ûkë.

Me m' u bâ dhûnbí sá i kilit, ket pmë e mûnd o bâj — edhé me gjasë s mund ta bâj.

Shëndoûja shkon me ólë e vjen me dertem — bân shpejt nieri m' u çartë e kadâl m' u ndreqë.

Nevoja të çon në derë të magjypit — nevojtari lypë kâ do.

Kush rrezigon m' u nbytë nd' ujë, i kapet brîskut — në rrezik t' rândë nieri mûndohet gjithnesi me jshtue.

S' kë ujekrú per Qábe — nuk jé per at punë.

Beka si të thohet, nuk njihet mâ — gjâ qi nuk mûnë të ndreqet.

M' a kâ prîte shpértin në fyt — më kâ idhnue teper.

Peshku në dëtë, falterja në zjerm — me bâ hesapin pars kohet.

Jé jashta caranit të votërës — fjalë qi s hîën në punë.

E nda sá i hiri t' ûmza — e shtinca per së teprit.

Mâ mirë pelesh e qesh, se pilaf e kjkj.

M' a bâ shpirti gomár — jam merzitë.

Mbahet sá o trota e âhest — madhshtuer.

Kam lngen në sahan të tij e nuk më shkon fjala — jam tsá hâsgrë buken e tij e prandaj s mund të ja thâm at fjalë.

Me ja gjetë rrfuqen — me shkaterrue zbe 'j punë.

Shkon me bé në krah — á mësue me kë bé.

Gjithnji kam bré hekur në tý — jam idhnue shum me tý.

Moe kjáj, se kryet prep se prep e kë zen stvehë t' ázde — mos u anko, se keq faret spo jé.

I ká mët zé tufë të feçit — mënd-tretun.

Ká vujt në gojë të qënit — ká vujt zij.

Lakna të zeza per darkë, lakna të bardha per japrak, gjith fare sëndesh si t' i ducsh — kam gjith çka të pelqen.

Ufulla e fortë prishë ânen — kush tepor shterngon kân dânë.

S kishin me e ndrrue per mish dashit — me e pasë zé dorë, s kishin me e lëshue kurr.

E ká hângrë grusht n' árrë — e ká prishë parun para kohet.

Aj qi âsht mësue, nuk rri pushue.

Fjala e keqe kurkon të zonë.

Palla nuk hîen në thes — sëmd i mosh s nimd të mëshehet.

Dola jashtë, ndjeva gjashtë.

Si palë, kû t' a vësh, atý rri — s lot vëndit.

Ujku ndrrue qymen, jo vesin.

E shtje mâza o s e xier huelli — kollaj me rá, vështir m' u qun.

E do si kryqen zé sý — s e do zopsk.

Déri i mârri ja lëshon rrugen të dëjunit — me stë qi s do me mâtrë vesht, mos u kap.

Kush bje me qën, çohet me pleshta — kush rri me shokë të këqië zbe 'j sënd i zjitet.

Në paç ngas me shkyv këpucët, bjeri mprapa — thohet per punë, qi s dol.

Rueje zogun si t' a kôsh në dorë.

Ma mirë sokol zji ditë, se sôrrë një vjetë — ma mirë me kënë trim, edhé pse shumrue nieri, se qyqár o pá dâm.

Kúr mârrija t' ecë mbarë, ç' e do mëaden? — kúr të punon fati, çka të duhet këshillë?

Keqyre! un thumbët e të patkonit — kër dy vetë s merren vesht.

Aj qi rri non darilhë i ha kokerrat — kush gjindet mirë gëzon.

Vëra me lule, dimni me cërule.

Qëni plak gjuetár s bähet — i shtyemmi në mot me zi mund të xën.

Guri i rëndë në vënd të vet — nieri ä i fort në cak të vet.

Attj do t' i rrihet me doren — duhet me e ndërue.

Këtä të rrahin e s të lënë me kjä — të ndëndjn e s të lënë me folë.

Kjö i mirë, të mbysin; pate bisht, t' a prenin, s e përe t' a njosin — murmurime e të shpëfuna githmonë.

Këmisha me arna e bazëku me harna nak qindrejn — gjä e ligë s qindron.

Me dijte nieri se kër des, ja bän vorrin vëdit — t' a dijshe se po në qilloto kështü, kishe mëndue perpara.

Jam si qëni në qerr — jam i ftyr, i smunet.

Jam si zotra në prush — kër dua me e kryc ndo j pasë më nji çra.

Kër kä shporta fiq, gjith bota janë miq.

48. Filxhani i Káfes.

Në nji odë të zjernit e njerueme
Kthej gjith grimca në paluré
Nji kupë káfjet e prarueme
Porçelanet bä me dhé.

— Ne ket të zezë si paske rá!
Çka të kä gjetë moj motra ime? —
Briti vegëshi kër e pá
Kupen bämun copë e grimë.

T' a kish thirrë nder kohna tjera
Me ket ëmen, ishte idhnue;
Porse kupa tesh fatmjera
Kryet e vet e kish prunjue.

— Morë vëgësh, tha, me sá dije
Doru e nierit më kú godité,
Sá më kà veshë me bukurije
S' à nevoja me t' a qité.

Pabuceja argjëndore
Më bârte mue n' mā t' madhen dité
Veç zotnij m' prekshin me dorë,
Tjerë nuk lëshe me m' u avité.

Vetë e shtenuja shpejt harrova
Se preš baltet ishe çue;
Idhnúm mora pse katrova
Nuk desht vëndin me m' a lëshue.

Mbi katrovë prá, sá kú mujti
Hovi i ëm, marrisht u lëshova;
Ah katrova vëndit s lujti
Lujta vetë, n' at hov mbarova!

— Ç' far' veshtrimit përralla ká
Mundesh vetë pá t' vështír m' e pá.

49. Zâni i Gjýgjit.

Nji Zotnij, ëmsit Krisо, ju urdhnoj sherbëtorve të vet me qitë jashta shpijet nji grue të vjejë me të gjith fëmijt e vet, pse s kishte mujtë me e lá nëpër e nji vjetës. Kur shkuene sherbetorët, vejusha ju tha: ah, pritni nji grimë; kush e di Zotnija i juej ká per të pasë dhimë per mé: dua me shkue vetë te aj e me i folë.

Grueja e vejë i duel para atij Zotnis me kater fëmijë të vet, e njëni këmish ishte i lig e nëna e kishte shtrue në tokë, e të gjith ju lutshin atij Zotnis mos me i qitë jashtë. Por Krizoja ju përgjegji: a m' i paguenë parët njëtesh a dëhmi jashtë e kerkoni njetë.

Nëna e shkretë me lot për faqe i thotë: Ah Zotni, mbë kot fëmijë me ethe, kam dorëkë të tinë nëndin t' ëm, të tanë fitimin e panës. E fëmijët kjajshin bashkë me nënen e i thojshin: mos na qit në rrugë të nadhe, Zotni. Por Krizoja nuer kapelon, hëni në karrocë e vojt me çilë sytë në katund, kà kishte nji shpi të bukurë. Bëte të xët at. ditë e Krizoja rrite në çardak ulun në sofa e pëte cingare e shikjote jashtë. Jashta çardakut rriedhte nji lum, që çote fresk; por dita ishte aq pà frymë qi nuk shifej se po lot nji gjoth lisit.

Krizoja veshtote zhurmen e zunkthave nëer bregat kah i lote nji tni ocë, e i bihej ufij si me e ndlë vajza e fëmijëve të vejushës; atëhotë n' at sofa zëmru s' i kishte mirë.

Mbraps ndigjote krismen e ajnave të lumit e i dukej si m' u gjetë në breg të nji dëtit pà zâll. Atëhotë Krizoja suell kryet mbë qjënë anë kin me pushue. Por ajl bumbullimë ushtoj prei së largut, e Krizos ju bà si me ndin zânin e qjëggit.

U çue Krizoja me 'j kerë e vrop u nis në gjytet e sherbëtarve ju urdhnoj me ju çilë deren e shpisë të vejushës të shkretë. Por vejusha me fëmijë të vet kishte hië në pyllë e sherbëtorët s' majtne me e pà kerkuesë. Në kaq moti po prishet, po ikakon Qiellu, po krisin bumbullimat e shin po hje rrkajë. Krizoja e kishte pagjë e siellej e persiellej nepër rrugina të pallasit të vet.

Ne e nesre e bâne me e dijtë Krizon se kan gjetë dekun në pyllë fëmijën e lig e se nëna e tij me tjerët kishte vojt njeti e kë nuk dihej. Atëhotë shpija e bukurë e katundit, çardaku, sofuhi i dhâne merzië Krizos e freskun e lumit, qi kalote tni murmurue, nuk e gëzoj më.

Krizoja nuk shkoj gjatë e rà i lig. Në valë t' othave i bâhej si me ndie zhurmen e zunkthave, krismen e lumît, bumbullimen e shin. E Krizoja duel kâso jetet.

50. Vllávrasi.

Neper terr qi lëshote nata,
Ngarkue tôshut kallôç,
Neper pýllna e neper shputa
Nâiqte rrugen nji djaloç.

Lândët e pýllës si 'j ujk ju dukshin
Qi prei ûjet n' mal luron;
Cuba t' revhtë, qi n' prît' n strukshin,
Gjethat e lisave knjtun.

O Shqypniê! gjimete i shkreti,
Malo mbrahë me gjoksarë gjot;
Kâsoll' e barâh, kû porsi mbreti
Shkon burrja dit e mot.

O ju lagje të Prevezes!
Kta nnue zémra po n' vajton;
Te ju bâna me drit' t' rrezes
Shtigjt ullshârit ja kallxon.

Fis i dashtun, kû n' drit' dola
Afer dêtit t' pâ pelatjellim;
Shpîê o bardh' kû s' parit fola,
N' prêhen t' nâna tni gjetê pushâm.

Njishtu thot', e me trimnîê
U nis ullhês shtegtari prap;
Pishkiloj lânda tn' u perzië
E prei frigês ngas djali vrap.

Por mb' nji zub mbas gurêhit hasi;
Ndalu, i thet', nuk kô kah mba!
Nji kubure m' hrîê ja rrasi
E mbi tok permbyz e la.

Ah! nën' shkretat i shumi briti,
E petrahyr n lshue mët 'j curr:
Por tre nusej e njera m' priti,
E tesh më nuk m' shef më kurr.

Po jot' ime, si per qetie,
Ja hën gjaksi me ilhnim plot,
Ti m' dëftó kú zri me shpië,
Fjala e jote nuk hup' dot.

Mb' skáj t' Shqypnies shkon vorfnisht jeten
E pá çjelm e njeru mbet;
Dy më t' mdhajt aber luftus mbeten,
E ktú i treti qe po jet.

Pat nji tjeter . . . fjis e zënit
Ju kpat djalit e gjinoj;
U dridh gjakse e nj far beznit
Pushken n' tok' me 'j her' e lshoj.

Pat nji tjeter qi sjó e dote
Perallë dritë të sytve vet;
Kurr preš prehnit nuk e lshote:
Shoke zëer ruba vajt e gjet.

Vllá, i pergjegjí zëner vshtiri,
Njëtí t' mbyta e ktú po des,
Nuk kam sý me m' pá më nieri,
Ngryk me tý njitë po jes.

Jo, të shëndosh! e fill te shpija,
Te nën' zera fluturë:
Pá asnji fëmijë, e mbyt' vetmija,
E mbëlon skumi: mos e lsho.

Shka t' i thëm mandoj zënës s' ngratë
N' kjoftë se m' pvet per tý ndo 'j sënd?
Thui se mora nji rrugë t' glatë,
Se bashkë n' qiell dikúr xëm vënd.

51. Dheu mä i mirí.

Një babë e një nänë jetojshin me dy fëmijë të vogjel në një ishull të shkretë t' Oqeanit, kû i kishte hjedhë fortuna. Herishta e do rrëjë ishin mshqtmë i tyne; pishin një në një krue; shpija e tyne një shpéllë. Fëmija nuk dishin si patne qillne n' atë ishull e s e mbújshin mënd më token e madhe: buka, tâmbli, pëmët e mishi ishin per to si mos me kënë.

Një lundrícë me kater Zezakë mbrëmjë, preku një dítë n' atë ishull; baba e nâna u bâne gjithë shênd per ket t' ardhun të tyne, perse ju len në zëmrë nzdnja se po dalin prei atij njerimit; por lundra topuz e lëtë s'mund t' i bárte të tânë bashkë, e baba hîni vetun me ato kater Zezakë. Nâna e fëmijët kjâjshin kûr e pâne baben n' atë lundrícë të ndertueme me dressa të buta, por ky ju thotet: — Mos kjâni; oh sá mirë gjindet nieri n' atë breg tjetrë, kû edhé pak dít keni me prekë edhé ju.

Kthyene Zezakët me lundrë, e kûr hîni mbrëmjë nâna, kjâjshin fëmija. E nâna ju tha fëmijës së vet: — Jo mos kjâni, o të bijt e mij; në një dhé mâ të mirë kena per t' u pá bashkë.

Ne e mbetun ordh lundra me i mirrë edhé fëmijët; e këto që ne e parë u drëdhshin kah shifshin Zezakët e kah kidhej dëti, xûne vênd të mbramët në token të madhe e u mbushne me gëzim. Baba e nâna ngâne tu bregu, i hapne krahët ndej fëmijët e vet e si duelne në zâll i qene nen hije të lisave e u nine në kâr të njemë e ju dhânë tâmbel e mjaltë e pëmë të mira forë.

— Oh sá pá temel paska këtë droja e jonë, thojshin ata dy fëmijë; në vênd qi m' u guxuene kûr duelne Zezakët prei lundret n' ishall per me na qitë në kethë dhé të bekueme, na u dridhshim!

— O të dashtunit e mi, tha at horë baba, të daluzit t' one prei ishullit të shkretë mbë këtë token plot me lule ká per në një dífrese shum mâ të mâdhë. Prep jena tui bâ rrugë e si të mbarojm kôjo, kena per të hie në një dhé, qi mâ e

mirë s kë. Toka kë jetojm ï pergjïan ishullit; Dhen më i mïri ësht Qiolla; të dalunit prei dëtit me tallaz ësht dëka; luadrica me Zezakë na qet ndër mënd nzken kë kan me na shtië njï ditë. Asht kër të vijnë kuhu m' u nisë per jú, per nisen t' nej, per nise nuk do të frigohemu; dëka per nderim e nrië ësht të dalunit në njï atdhë shum më të mirë kë lulzon blerim i pasbarueve, kë s kë më fortunë, kë të gjith të mirat jnanë.

52. Plaku e Mórdja.

Njï nderi i mjer' i shkrehun prei gjegjïjet
Prei skamit, prei ligshtijet,
Mäjo njï shkregït, në rrezik me rü,
Bärte do drü tai gjïmze pá dü.
Qe të mjerit kámbu i rrahet e në fund të blérimit
Vojt rrokullim, e ndiem
Se karra e drïvet i kish mbetë mbi shpinë.

Me mïnd plak shkreta ngrohet afer krenit
E si kü mündet Mörden thret me lot:
— Oh vetë i shumi çka më ká gjetun sot;
Ejn, e Mörde tuk un, bänma ket ndérë
Hiqma të gjith ket vezir.

Prei këtyne lutve sü trakllim ne derë
Po dukeç me nji kerë
Mórdja me kosë në derë e plakun pvetë:
— Çka po kerkön prei nejet? — Aj u ngrïë
E këmisha në shtat ju drïdh tai pá per brïë
Mörden, qi lerg kujtoj se kish m' u gjetë,
E vërdh si dyll e me do sy të topëtun.
E me zä të märrun thu: — Të kam thirrë me të lutun
Me më xjerr këso gropet, kü kam rü, me më njitun
Doren këte drü t' i bïrë, se jam këputun.

Déri sü Mórdja ü lerg, shum nuk e dronu
Le t' afrohet njï grüaç, per me e largue
Jesa gádi me i bärtë të gjith të vahtirat t' ons.

53. Miqt mbas deket.

Nji babë ju kallxoj të birvo të vet kot ndodhinë. Nji Mbret ojç e thirri Sundiaturën e nji ishallit per me i lypë arrëcyen e sandëmit. Ato miq, mbë të cillët kishte pshtetun më fort shpënosen e vet e láno m' u nisë pi u bë sepak ndimë per të, Dlirë tjerë, qi i xëbe per të vet, e percuellue veç dëri tu barku. Do tjerë, per të cillët kurr s' i kishte thânë mônëja se do t' i bëshin ndërë, ja vëne nbrapa atij e dëtin e kalnene bashkë e i ndëjsë per brëë dëri tu troni i Mbretit. Këto i duelne zot e ja kryenë punën mirë.

Nieri, tha baba, ká edhë aj tri palë miq mbë kot shokull. Zakonisht nak fillon me i njoftë si duket, veç se kûr të dalin prei këtij dheut per m' u dukë para Tenzot me i dhânë arrëcyen e vegrave të veta.

Të parët nder këto miq janë âri e të mirat e tokës, e këto e lësbojn nierin krejt kûr së gjindet së fill të mendes. Të dytët, qi janë prinët e gjinja e të njoftshmit, e perejellin nierin veç dëri tu barku, d. m. sh. tu vorrë. Të trotët janë veprat e mira të bjat, e këto udhëtojn me të së jetë të pásosme e i bâhen fjalë-mirë para tronit të Tenzot, e i xjerrën prei së Lumit perdëllim e hîr. Sá i pá-mônd á nieri, qi s' i kujton këto miq kaq herë!

— „Kûr të kësh dhânë shpirtin të gjith kan m' u dá prei tejet e me të lânë, pás vegrave të tua të mira: këto kan me ardhë me ty në vegjinâj Qiellore."

54. Zamaku.

Në njodis të kopshtit t' Angjelinit shifej nji zanak i bardhë si bóra, i ngulun në nji vullá rumbullak rrethue me bush. Angjelini i voeserr, qi ishte me shtat i nëlt sá ajò lule, u kënaqte tmi pá per gjith nádje mbë gjeth të njomë të zanakut pikat e voesës të natës

porsi trâska xhevahirit nbë suserâd. Mandejnâ çote sçtë prei Qiellet e' habitej në madhnië të P'erendîës e ja dijte ndêren persë kishte krijue diellin, vosecn e hulet. Gëzote P'rjndja tui vûe orce gëzimin e Angjelinit të pâ-fiij e' thote me zâ t' ultë: edhè djali i jonë i pê të keq e i kândshem krejt i pergiân këtij zanaskut.

Por s ishte mbarue vjeta endè e i dashtuni Angjelin kishte dekë. E kûr nâna e pan persri zanaskun qi kishte çilë, mëtë i shkuene te Angjelini e i pshtuene lotët. Atëherë i tha i shoqi: — kûr ky zanak ishte i njomë endè e u zritte në nji skâj të kopshtit, vetë e zhgula prei andej e Angjelini nië thote me lot per faqe: — Jêne, babë, zanakun e bukur sty kû kâ bië; nos të priebet tui e lucjtë vêndit. — Por kûr e vûna në vênd të posaçem e u bâ bukurija e kopshtit, Angjelini gëzote e ne' u fulte ndêrë persè e pata hjekë andej. Ashtû, nuoj nânë, nos kjëj por merr zêmrë. Angjelini, qi këtij zanakut i gitte me pastri e bukuri, tesh â tui lulzue lerg këso shkretijes në lulzore shêjte e âsht tui këndue luvdet e Tenzot n' at ndêjë të lulzueme, kû gëzimi e gazmêndi s ulet, kû diellî s prêndon.

55. Jeta e nierit në ket shekull.

Koha, qi shkoj s â nâ, por pernêndimi
E njâll tui e sjellë nder mênd.
Koha, qi vjen s â gjâ: o xên dëshirimi
Si t' ardhun pernjimênd.
Voç koha e teshit âsht, qi s ngiatë sâ grisun
E t' ikë porsi vetima.
Prâ Jeten si t' a thrrus?
Njî pernêndim, nji dishirim, njî çus.

56. Trumcaku.

Motit nji vetmitár i mirë, i mselh para Zotit, por pak i njoftun edhé nder kallxime popullore, aq sa Shëjti Sh' Bernardë dý herë e gat levdue me predk të posaçem, jetote kurë ujit t' Aubo-s në nji pýllë të Shampajës. Gulezët kishin adhërue nder nto vende hyjnitët e veta të zyrta, në vëndt të cilve Romakët vûne më vonë Saturnin: e ky vënd ëmsohej Saturniacum edhé asò kohet qi vetmitari Shëjti Sh' Viktor i Planey-at, ndertoj nji kapelë, e, pak gjâ larg, nji shpitë të vocrrë per vëdi.

Mrekullitëna të mëdha veproj Shëjti n' at dhé: por nâ të qenditshmet kjene, si gjithmonë, të ngallmit e mkatuorve prei së Tenzot.

Koben nâ të kënduame e shkate Shëjti kûr gjindej votun në shkretirë. Shoq tjetor e kishte por nji zog trumcak, qi e kishte zhatë e e knaqte me të perse e mbajte per shyqëtyrë vetmijet.

I dhânun krejt nhues devocmit të Virgjines Mërië e thierto prëce: e kushtimin e zakonshem të vetmijes së vet nuk e prishte voç as per me shqyptue hova hova njikëto fjalë: Falemi Mërië!

Zogu i vocrr tui ndie gâdi pâ prâ këto fjalë të bekuame e jo tjetër, i kishte xânë edhe aj. Mëndoje vetë gëzimin e të devocmit vetmitar, kûr ndjen së pazit prei zogut të vet, qi i dolte para flaturim: — Falemi Mërië.

Shëjti rë në gilj tni kujtue ne e parë se po kalote ndo 'j shpirt i dergnem prei Perendies per ndo 'j punë. Por zogu me gëzim tha së dytit: Falemi Mërië. E shtang Viktori.

Zogu i vocrr dëri at herë i kishte sherbye vetmitarit si per shlirim mëndjet: por tesh, po fillon me ju dukë si nâk e gâdi e thaçe si vëllâ: nji kreatyrë e Zotit qi lutej.

Zogu i nrtë, të cilit populli ja kish njitë ëmnin Frat i vocrr, u dukte si me e ndie edhé aj vetë gëzimin, qi i nepte zotniës së vet. Kûr zbardhte drita aj çilte sýtë, e kânga e tij e para ishte Falemi Mërië! Kûr Viktori i gitë

meçin me kângrë, aj s o lëte kângen e vet, të thosch kinse me ju falë ndërës, o shqyptoke: Faleni Mërië! Kër Shëjti permbyzej me thânë vratë, odhë ky shoq i vocerr i ngitte afër; o kinsë po i bashkohem mëndimit të tij, pingrote zeu zâ: Faleni Mërië.

Panete Viktori nji lulzuv të vaglë. Me pasë mujtë Shëjtët me i tretë mëndja e me ju shuângë nji grimë vratës, trumcaka tai flutrue gôub nâ gôub neper shkurre të blérta e tai eljatë: Faleni Mërië ja siollte per së mbarit.

Zoga gëzote lirë e këte hera herë shotiëna të gjata. Shpesh kër vetmitari per me çilë sytë hargohej prei Kapolës së vet nja ç çerek sahatit e nëslej nen lûje në nlej çmarit të mojem, u knaqte tai ndie pâ pritë pë kujtue mijë gômbit zogun e vet, qi këndote: Faleni Mërië.

Nji dîtë prëndvëret Viktori u lçg, o shtrië mbë nji rrgostë çoj krahin e çlli dëftuen me hîë mrëmë nji rreze diellit; e shoku i vet i vogli me ç herë i flutnoj para, si e kishte zakonin. Mbas nji grimet i hini mëndra Viktorit kah pau nji skyfër të madh që mbësytë zogun e vet të shkretin. Shpëndi i zij i kishte hapë thojtë per me e xânë e çibe gojen me e perpië. Orë o qua fletët e mëdhaja t' atij mizorit lahin më kah o zëjshin korenzën e vocerr. Trumcaka s kishte lorç prei si veç pak pëllambë, kër u kujtue n' at çast e rikloj: Faleni Mërië!

Me ç herë si të kishte krisë nji rrfë, shpëndi i zij u prî, u trëmb e iku së votinë, e trumcaka i Zojës me gëzim flutnoj e pasbaj ngadhnjyes mbî krah të Viktorit o së kô nojti pingroj trî herë: Faleni Mërië!

57. Faleni Mërië.

(Prë Leonard Martinit).

Faleni, o Virgjin Mri, o Vajzë fatmire!
Hir-plote, si me lule â plot prëndvëra;
Zoti â me Tŷ; Ti jë bekue e dlire,
E zgiedhë nder gjith grâ tjera:
Nder gjith grâ tjera prei së Tenzot shênjue
Nieri n' u vesbë në krakoser t' ând të kulluc.

O Shëjtja Mrí, o Nâna e Hyjit ndhrcemc,
Lutu per nê, qi per gjith ditë gabojmë;
Lute, sá të jemi gjállë, t' ând Bir lumcnemc,
E kur ket jetë të mbarojmë:
Kür të mbarojmë ket jetë, o Shëjtja Mrië,
Na merr, qi të gëzojmë me Tý gjithmonë në lumnië!

58. Tirsi e Elpina.

1.

Tirsi djaloç, e vajsë e njomë Elpina
Zojes në Misir tuj shkue
I falne dý dhentiëna,
Aj drandofillen, kéja një zmuk. U gue
E, sýt' mbî to tui ngulun me dashtnië,
Âmbel hëto fjalë ju tha shtogturja Mrië:
„Po; drandofillen, bir,
Po e marr: Elpinë zamakun ruje dlir."

2.

„Elpinë, po pse po vrûhe?
Po pse, i tha Zoja, kaq pikllim po bé?
Ti më' njiket lule mbube,
E shemeltyra e sájë ti vet' po jé?
Mos kjáj, moj béjë; pse drandofillen motu
Tý jasht'ë dhuntën e ta xoru.
Me e rujtë t' a laç' at' lule qi në dorë kishe:
Mos u perlyej me mkat se lulen prishe.

59. Fjalët e mbráme të nji Plakut.

— Më veshtoni, o fmijë të dashtun, e vën'ju me xjerrë dobië prei fjalve qi po ju thom.

1. Ju jemi të rij e të gjállë; gjithkush ju levdon, ju argon e ju pret me hozë në gaz. Por këqyrni se

bukurija e të rijtë nuk mbastoju me e bā nierin të hun mbi ket dhé.

Bukurija e korpit ásht nji gjá sênd i mbrazët, veshket si hulja e fushës e mbaron; bukurija e shpírtit lypet, due me thânë vyrtyti. S kà gjá ne mos e puç hijeshtën e korpit. Vyrtyti xên vêndin e ądo vëjimit e vtën mā fort se të gjith visáret e dheut.

I pari vyrtyt, aj qi i permbledh të gjith, ásht dashtnija. Duen'je Zotin, duen'je shoqin t' nej e keni me kênë të hun.

Hitatni me e bā gjithmonë të miren. I mirë gjën mirë, i keqi keq. Së të jan bâni tjerve, kun per të ju bā edhè jûve.

E per me veprue mirë do të fitloni tesh. Djali i vogel, qi me vullîndet të fört kapë shtegun e mirë, vshtír edhè mbrapa kà me dalë prei së. Permêndimi i veprave të mira të bânue në hulí të korës së ré kà per të kênë ngushllimi i plequës.

2. Nděroni pleqt e fjalët e tyne vështoni me urtië. Këshillet e xâjes të tyne kan me ju vjeftë shum.

Prindja e juej të jenë gjithmonë dashamirët mā të parët. Kerkush nuk ju dishron të miren jûve mā fort se prindja. Atyne mos ju mbshehni gjá. Kush ju fryen në vesh: — bubës e nânës mos i bâni zā pet ket punë: — ásht truthtuer. Në ju dhashtë Zoti shokë t' ûrtë, t' i dijni me i ndérrue. mos të mbetni pá to, e merroni mbrapa gjurmët e mira të tyne. Por perpara se me xânë miqësië me kë do. mêndoni mirë; pesë shoqnija e ves-ndýtve kà me ju bā dâm shum.

3. Mos punoni keq me uzdajë se s kà me dalë në shesh. Moti heret à vonë zbulon gjithçka. Nji veper' e turpnesbme mundet me ju mbrrue edhè kúr të ju két dalë mêndjet; edhè mbas njizet e katerdhetë vjeç, qi e keni bā.

Ruen'je ndéren. Ndéra, si të hupën nji herë, me zi fitohet rishtas. Kâmbën e sâjë as të pasunit ns fuqija nuk mund t' a xânë. Nieri i pá-ndérë âsht i dekun. Mos u ngutni me e dhânë besën; por, ne e paçi dhânë, mundon'ju me e mbajtë. Punoni mbë nji mëndyrë qi të ju xânë besë gjithkush.

4. Kurr me gënjye e me rrëjtë! Nieri i ndérueshem ká nji fëtyrë të vetme per çka do. Gënjeshtari e rrëncaku janë sí mësella me dý fuqe. E kûr bje puna me e folë të verteten a me i dalë zot, mos klëqyrni a ká rrezik me e folë a me i dalë zot. A dini kû â rreziku? Rreziku nâ i madhi â gjithmonë te rrëna. — Nieri qi â gjetë rrënoçe, nuk gjën nâ kënd qi t' i besojnë. Po! ká me thânë edhè të drejten, por njaj qi e ndiën gjithmonë ká me ndéjë në vojë mos të rrëhet prei si.

Folni pak! Kerkush nuk â pêndue pse ju ká vûe frênin gjûhës; per kundra shumë kan kjá pse kan folë teper a pá mênd.

Ruen'ju prei gabimeve të vogla, sidomos së parit. Këto janë sí qershijatz njëna ngrehë tjetren. Gabimet e vogla janë njatë qi nierit ju çilin shtegun me vá nder të mëdha e nder të rënda fort.

E qi mos të bâni nder gabime as të vogla as të mëdhaja, kujtoni se Zoti ju shef gjithmonë. Plaku, qi ju ká per zêmrë e dishron me ju pá të gjith djelm t' urtë e gjytetas me ndérë; nuk di me ju lânë perknjtim nâ të vjefshem se ket: Druen'je Zotin!

60. Malli per atdhé.

Nder njikto vende per bukurië,
Dhén t' ême i shtrémi rrij tui dishrue;
Nder dhéna t' hueja perzi u' shkretië
Rrij tui gjimue.

Â o kukur fusha kûr çil' prëmdvëra,
Ëmblim kâ kopshtî kûr lulet dalin;
E drandofillos nder fush' tret' ëra
E portë malin.

Por gjith këto t' mira ngushllën nak m' ajën;
Por ndihë t' ëmin zëmra po m' shkrihet;
Njatjë kûr mëndja lëshon ndo 'j her vrapin,
Shëndli i pertrihet.

Nder lis t' pyllvo, bylbyl, tui knéne
Por çërlhe t' ëndo po bân ankime;
Mue, i mjer' bylbyli, po m' pergjân mue
Me kto dertime.

Sâ herë nen hije t' nji farë çmarit,
Afer nji përroit qi i shkon per brië,
Per vënd mëndohem, kâ mëdha s' parit,
E tui kjâ rrij.

E pres tuj kjânun êren e krenin
Por fush' o mâle kâ mëndja m' vret;
Por tuj rrjedh' nji si e kâ zakonin,
Gjëmon e s flet.

Prei majes t' malit shkjoj lerg fushen
Kah dij se â vëndi qi jeton m' fali;
Por prei trështimit me lot sjët' m' mbushen,
E s mund t' i ndali.

O 'jeshk', o male, fushn t' bekuemo,
Kû vet' herë herna per shetië shkoshe,
O Maranaji, o Buen' e mbluemo
Me bimë blëroshe.

Kûr kam me u gëzue? Nder njatâ kësolla
Mâ e pagjt' o kûndshme m' u dukte jeta;
Nder dhëna t' huejn, kû vetun ndolla,
Vec trishtim gjeta.

Ne dha né t' shkretve vet' Perendija
Mâllin m' u pámun, me ndejë mb' ajï votrë
Grueja me t' shoqia, me prinden fëmijn
E vëllan me motrë.

Njaj zémer nierit nuk kâ qi udhtimin
Per mirakënde nerr, me bëgatue:
Lerg teje, o Shqypë, kush lyp' gjâllimën,
Po, do mallkue.

Do vorre t' réja ndolhë qi m' kallxoja
Dikúr tui kjánun prei dhimet gjindja;
Njitû, do t' m' flasin, t' rrijn e pushojn
Vëllazënît e prindja.

O Prind, o Vëllazen! te ty vorr me jue
E gjáll e i dekun une do t' rrij:
Si do, n' gjuhë t' ême, kan me m' urue
„Dritë paçt' n' Ilmnië."

○ ○ ○

Kreu i dytë.

Diftime dhéshkrimit.

61. Fëtyra e tokës.

Kú fillon toka e kû mbaron? A i kà shkue kûti neper mênd kurr me mbërrtë dëri në skâj të dhenit? A thue këjo tokë à rrethue n' anullët per gjith anësh? E me ndêjë në zgrip të sûjë a thue na rretë sýni mbë nji blérim të pá fûnd?

Motit kujtojshin se toka à rrethue per gjith anësh me ujë. E njimênd kater anët e tokës janë rrethue me ujë. Prandej, kah do me ja mbajtë, prei atij vêndit ku jena mbërrijm në breg të détit. Por edhè dëti shkon me ket tokë t' onë, e vec mbanshë do gropa të sâja të gjánn e të kthélha. Pertè dëtin prep se prep ká tokë, e pertè tokan prep shifet dét.

Por nis marrë mbë nji krah ndrejt e mos m' u ndalë kerkund a thue nônd të mbërrijm në zgrip të dhenit?

Nji detár zênurak, Ferdinand Magellani, hini me e bâ ket rrugë në vjetë 1510 e ngiatâ tri vjet. Ja mbajtë kah prêndimi, e pá u shmângë kurr nbas tri vjeç, si thanë mberrini prei së lëmjet të diellit mb' at vênd kah ishte nisë. Kerkund nuk hasi mbë ndo 'j zgrip o mbë ndo 'j stom qi me ja pré rrugen barkës qi e çote. Mbas tij shum udhëtarë tjerë u nisne me ket shëllim.

Dësá u nisme prei prëndimët e ja mbájtme kah e lëmja e diellit, e prep se prep i qiti rruga me mbërritë mb' at vënd kah ishin nisë. Edhè do avullore të Nëmces u nisme prei Trieshtet në 1857 e kthyeme dý vjet mbrapa tuj ndjekë gádi at rrugë qi ká pasë bá Magellani.

Gjith këto udhëtime rreth e rreth tokës na kallxoju pá syç se toka âsht rrumbullake.

62. Dielli e toka.

Na shoëm se dielli në ndjo çohet, dikon shënjon nji rreth në qiell prei të lëmit e kah prëndimit, e në mbrëmjo prëndon. Né gjithë nji na ðuket se toka a lot vëndit e se dielli shëllet. Por na rrëjn syt. Mo hiç nieri në nji karroçë qi nget fort, i ðuket se pëmët e shpijat qi kasë shkoju tuj nglë permbrapa: e prá e dijm, se pëmët e shpijat nuk losin vëndit, por vetë karroca ece. Njashtú âsht edhè puna e diellit e e tokës. Na kuhet se dielli ecë e se toka nuk lot vëndit; por gerajmënd dielli e lot e toka shëllet. Toka shëllot prei prëvalimit e kah e lëmja e diellit, e njata 24 suhat qi hân me e lazyo këtë rrugë perbáju naten e ditën. Gjysma e tokës qi vret kah dielli ká dritë e at herë per ato vënde âsht ditë; gjysma tjetrë ká terr e âsht natë. Dý majet e boshtit të tokës nuk losin e ju thonë pola; poli i vërit kah mjesnata, e poli i jugës kah mjesdita. Mo hartuo me mënd nji rreth qi pereshtën tokën mbarë në nji vënd sá mulej mulej prei polush, atij rrethit i thonë pergjysës.

Vëndevet më afër polave ju thonë lagje eegnet: atjè ká të ftohtë të madh e akull të fürt, pse ja bien per rreshit rrezet e diellit. Vëndevet qi janë më afër pergjysësit ju thonë lagje të vapta, pse atjè ká váj' e zahullinë të madhe, pse rrezet e diellit ju bien pëcingul. Ndermjet të lagjeve te eegmes e të vaptave janë lagjet e buta, si edhè kettá t' emat: nder ta rrnoa nieri më mirë, e prandej kan edhè gjind më shum.

Toka pás se mrekullohet në vëdi, siellet ndhé mroth o mreth diellit e me ket të sjellun të vet bân nji mroth vezuak. Me o kryc ket ndhé tokës i duhen treqin e gjashtëdhet' e pésë dit e gjashtë sahat o atý pari; e as mbërriën para se e jet mbraps kurr; e nji këto dit bâjnë vjetën o motmotin. Të ndrrueshit e takës herë mbë nji vînë herë mbë nji tjetër mbë ket ndhé të vet, bân shtuët e motmotit. Me 21 së Marc dita ká dymbëdhetë sahat, e at herë dita e nata janë sá njëna tjetra, e fillon Prendvéra.

Disë per ditë vjen tui u shtue të xëtit, pse diella lëshon më pàcingal rrezet e veta, e zgjatet dita, pse diella ngjitë më shum në të pámë o në qiell.

Me 21 të Qershorit fillon Vêra. Dita at herë ká gjashtëmbëdhetë sahat; e ngikëjò âsht dita më e gjatë e nata më e shkurta e të gjithave. Dëtt qi vijnë mbraps shkoja tui u marrë, per të xëtit nuk lëshon.

Me 23 të Shtatorit dita ktheu si ká kenë me 21 ne Marc; atë herë filloi Vjeshta. Dit' e natë janë prap sá njëna tjetra: por ká pak ká pak ditt shkurtohen e të xëtit vjen tui ulë, pse diella fillon me i lëshue rrezet më per rrallë.

Me 21 të Dhetorit âsht dita më e shkurt' e gjith motmotit: të fshtit ndihet mbë nji mà i fort, jona në Dimen. At herë ëiella fillon n' u çue per ditë më' heret e dita zgjatet dëri sá me 21 në Marc prap dit' e natë janë sá njëna tjetra.

Nderlikuat i stinve, njëna mbas tjetrës, na ditton dijen o madhe, dashtënitën e pá mbarueme të zëlltit Perëndië. Prei këso ndodhrash këjo tok' o jonë ká gjállim, të mbarë e të mira gjith ndiersh.

63. Toka fluturim.

Me pasë se sí n' u çue fluturim prei kënaej e n' u kapë mb' at hýll, qi i thonë hýlli i mbrimjes, e qi per pás hánet, âsht më i ngjati, kishim n' u hindë prei mrekullënash qi na rrethojn. Sá më fort i avitena e më i madh kishte me na a

dukë aj hýll: i madh sá hâna; mbasandej mâ i madh, mâ i madh, si mos me ju dukë skâjet. Në nji shëj vëndit kishin me fillue me pá male, bagje, ne e mbram kishte me na u dukë si nji tokë tjetrë, si nji shekull i ri.

Tuj u njitë perpjetë, këjë toka e jonë kishte me shkue mbë nji tai u vogluc, nji herë si hâna, mbasândej ôlhë mâ e voglë; ne e mbram kishin me e pá tai shëndritë si nji hýll tjetrë larg sá nuk e di kush. Këqyre, këqyre! kishin me i thânë na ndo nji zanait t' atjeshem, këqyre njatë hýll të bukur! Njatje âsht vëndi kû kam lê, atôhina i ân; atjê kam hab' e nânë.

Por t' a lânë at hýll e të zbrypim në ket tokë t' onë. Sâ mâ fort i avitona e mâ e madhe na ênket. Para se me zbrypë krejt, të ndalona në nji shëj vëndit pecull atâ të, me pá me sy ndodhen e mrekullueshme qi âsht rrokullimi i tokës. I dâjnë krejt njnat e pámatuna qi mbëloja të shumen e zyrtës të sajë, e dâjnë ôlhë tokën qi del mbî njna rrethue mbë të tâna anët prei të pá skâjt ueron: dâjnë dëtnat, se të cillen pjesë të dheut, e ishujt në mâdhaj e të vogjël, qi gjâ s i njehë.

Nji herë toka na qet para at nuë kû âsht Dheu i mojem e copa mâ e madhe e Australjes. Mbë të shofim Aziën me atâ gjysëtnaj të vet qi shtrihen kah mjesdita e me at grunaull ishujsh lesgrat lânjak. Kah prendimi njitet me të, porsi njâ gjysëshullit i madh, Evropa prê thukë thukë prê dëtnash. Kah mjesdita e Europës, nji dét qi shtýhet bukur mbrëndë dân prei sajë Afrikën e mnérshme per atâ shkretëtina krejt rânë. Nji shumâll tokë e njët me Aziën, ishmi i Suezit.

Tallazet e oceanit, valë mbas valet perplasen në breg të këtyre tokve të hapta. Kah Vêri Dëti i ngritë sielië në breg mollokë skullit; kah të lânit tunden Oceani i Madh; kah prendimi Oceani Atlantik; e prei mjesditet Oceani Indjak, porsi nji gji njit i pámatun, dân njënen prei tjetrit tokët qi e zrethojn.

Mbas dymbëdhetë shekujsh toka na siellë tjetrën anë, gjysen prendore. Atý shifet Amerika, qi prei Vêrit shtrihet

kah njesditu, prei Detit të ngrîtë verjak gâdi të dëti i ngrîtë i Jugës. Amerikën e epërë e të poshtrën i bashkon îshmi i Panamës. Dëtna të pâmsë e rrethojn kah të lëmît e kah prëndimi ket anë tokat, e veç ndërmjet të vërît e të prëndimit i ovitet Aziës.

Nji varg îshujsh të pânjëkan dân si me dashtë me kalîxne rrugen qi prei Amerikat shkohet n' Azië e n' Australje.

64. Vëndësit e tokes.

A e kë pvetë kurr dîellin kû shkon kâr me e mbrûmje prëndon mbas malit? Mue më thotë mësdja se edhë pertë ato majo, lerg, kâ gjindë; e se dielli, sî këtû, edhë atjë, shëndritë permbî fushë e livadhe, permbî gjyteta e katunde. E njiket sâsë, qi rrjedh këtû pari, a e kë pvetë ndo 'j herë kû tretë? Tai ngû vrop, pâ u ndalë kurr, shpejton me mbërriët ndo 'j lusa; e me të, mbasi të lagîn sâ gjyteta të bukura, shpraset në dët. A i kë vûe aroe në vjeshtë dallndyshat kûr nisen me shkue? Sâkapercejn male, kuloçn dhéna të lërga dëri sa të mbërrîjn në vënde mâ të xôta. Me pasë kush se si me ju vûe mbrapa dîellit pertë malet, o shent dëri në dët, o dallndyshave dëri mb' ato vënde të xôta, shum mërekullîsë kishte me pâ, shum sënde kishte me ndie. Këjo tokë qi kâ krîuo Zoti âsht e madhe e e bukurë, e kâ sënde gjith ndoerish me të kënaqë. Mbi tokë kâ shum miljûj adjerzsh me gjith farë fëgyret e të njyemjet. Ndjerz si na te bardhë me faqe të kuqe gjinden në tânë Evropen, e në mâ të shumtin e Aziës, e n' ato vënde t' Afrikës qi janë mâ afer nesh. Shum edhë kan ngulë në pellg t' Amerikës e t' Australjes.

Në vënda tjera t' Afrikës janë zezakët, me flokë të shkurtë e kaçurrela; n' Amerikë Indiakët me të njyeme të kuqe si rômi; n' Azië Mongolët të vërdhë, sy zez, e me flokë të rrûll e të zez; në Malakë e n' ishuj tjerë t' Oceanit të madh janë Malezët zeshkann. Ndër lagje të vuptа nuk bje bórë veç permbî majo mâ të nëlta. Atjë kâ pëllasa per

bukurië, qi mbäjn gjetht gjithsonë, me gjith farë zogjsh. naj̈rrash, e rrshajësh, qi s janë si të vëndeve t' ona.

Toka atjë qet vëdi drith' e pémë pá i mjëllë kush e pá hjekë zië me e ponue. Por nder gýllna ká gjarpój fort të helmatisun. N' Azië e n' Afrikë ká lnij, kapllúna e tjera bisht t' egra, qi zýjn edhé nëvrin. Por kundra nder lagje të ngritu nuk del ne dreu; atjë toka ásht djerr e shkretë, e nieri s ká me se me rrnue gjáll per pós do shtázve. Por sádo anasit e dheu vëndin e vet, atdhén, e mundohen me ja zhukurne vëdit sá kú munden.

65. Evropa.

Evropa, edhé pse mú e vogla nder pése pjesët e dheut, ásht mú e para e të gjithave. N' Evropë janë kámbet zá të gjytetnuem e mú të fortët, qi zotnjn edhé shtat vëndo nder pjesë tjera.

Evropa á nder lagje të bata të dhevt e kah vëri shkon déri te Dëti i ngrtë, kah të lëmit ká per kraft Aziën, kah njesdita Dëtin Mjestokës, qi e dánë prei Afrikes, kah prëndimi shkon déri te Dëti Atlantik.

Evropa dahet në shum Sundime. Evropa e Epré ká Danimarkon (kryegjytet Kopenhagen); Svecen e Norvegien (kryegjytete Stockolma e Cristiania); Rusien (kryegjytet Peterburgu e Moska).

Evropa e mjesme ká: Mbretnién e Germaniës e t' Allamájës me shum sundime mbrëndë, e nder ta janë: Krajlnija e Prusies (kryegjytet Berlini); krajlnija e Saksonies (kryegjytet Dresda); krajlnija e Bavierës (kryegjytet Mönchen); Würtembergut (kryegjytet Stuttgard). Mbretnién e Austriës e të Nëmces (kryegjytet Viena, ndryshej Beça). Kah prëndimi i Austriës e të Germaniës janë dý republika Svicera e Franca (kryegjytetí e kësaj Parigji); krajlnija e Belzhikut (kryegjytet Brysel) e Holandës (gjytete të para Aja e Amsterdami); krajlnija e Inglaterës e e Irlandës (kryegjytet Londoni).

N' Evropë të poshtrë âsht Mbretnija e Turkut o e Osmanliëve, kryegjytet Stambolla e në të edhë Shqypënija e janë; krajlnija e Serbës e Rumenës e Bullgarija; krajlnija e Grecës (kryegjytet Athina); krajlnija e Itales (kryegjytet Roma); krajlnija e Spânjës (kryegjytet Madridi); krajlnija e Portogallit (kryegjytet Lisbona).

66. Evropasit.

Evropasit dâjnë sidomos per katyrë të bardhë qi kan e per hijeshim të shtatit. Kah ana e mëndes të mahun e t' urtës kalojn gjith annsit e pjesve tjera të dhent.

Por nji shtój nder mâ të parët, qi dânë n' Evropë, si edhè në të tânë dhén mbarë, njêsin kômb prei tjetrit, asht giuha. Kômbet e Evropës flasin shum giuhë, por edhè pse ndrron njêna prei tjetret, gjith nji dâsá dâjn se dalin prei nji rrâjet, e janë nsotra me shoqe shoqen.

Italjant, Spânjsit, Portugezt, Francezt, Romunët flasin do giuhë qi kan nji farë giaset me shoqe shoqe, e shifet se me kohë të gjitha kan dalë prei giuhës të Rromakve e prandej ju thonë giuhë rromake.

Ana e Germanisë e nji pjesë Sviceret, Austrijet e Belzhikut, Ingbezt, populli i Holandës, i Danimarkës, i Svezjes e i Norvegjës flasin giuhë germanishte, qi nuk ndrrojn fort njêna prei tjetret.

Ana e Moskovit me do vênde të Nêmces, e të Turkut, si edhè Serbt, Bullgarët, Malazezt flasin giuhë qi i giâjn njêna tjetrës e ju thonë giuhë sllavishte.

Giuhë në vêdi âsht: giuha e Maxharve, giuha e Osmanliëve, e Grekve, e e bukura giuha e jonë Shqypja.

N' Evropë, nder dhetë nëndë janë të kështëna; nder tjerë disa janë Muhamedan, e nji pakicë çfuten.

Nëer të kështëna shumica më e madhe janë katolik, nen ndigjues të Shëjtët Atë Papë të Romës. Tjerët janë protestâj dâ cop' e grimë, e shkjé. N' Italí, në Spânjë, në Portugal, në Frâncë, në Belzhik, n' Irlandë, në Germaninë të Jugës, në Mbretninë të Nëmcës, në Polonje e në disa vende të Svicerës gâdi të gjith, o sa do pak shumica janë katolik.

Protestâjt gjinden më shum n' Inglaterrë, në Skocje, në Germaninë t' eprë, në Holandë, në Danimarkë, në Svecje e Norvegë.

Shkjét janë shumica në Greqinë, në Rrusinë, në do vende të Dauletit e të Nëmcës, si edhë në Mal të zi, në Serbinë, në Bullgarinë.

Çfatmit janë lagë kâ pak në gjith vende t' Evropës.

67. Shqypnija.

Nëer vende qi emnohen Mbretnì, më i lakuri e më i Dashtmi per nê, âsht njiky qi na kâ falë jeten, e kû jetojm gjâllë, due me thânë Shqypnija. Kah vêri Shqypnija kâ Malin e Zi më nji'anë, e sanxhakun e Novi Pazarit nbë çetren, Prei njesditet Dêti i Artës e dâu prei Greqijet. Kah të Lêmit kapet nbë Mjesditësia 1979, e atý pari, të gjatëtit lindnor të Parigjit. Por edhë në Mal të Zi kâ shum Shqyptarë, e disa male e vende nen atë Sundim janë t' onat.

Vêndi i jonë, më të shumen, âsht malo; e Shqyptarêt, si zogjt e Shqypes janë bjodh' e shperdâ neper male e neper kodra të veshuna me lândë e me bâr per kullosë.

68. Malet e Shpypniës.

Varga i parë. Prei Liqënit të Shkodrës ẽshtet dëri në fushë të Kosovës një rresht i gjatë malesh. Pershtën ky varg Veleçikun (malin e Kastratit e të Shkretit), Bukovikun (të Hotit), Goleshen e Trojanën (të Kolmendit), Bjeshkët e Nëmuna (të Nikshit), Boren, Shkyfzënin, Peklenin, Zhljebën, e shum maje tjera, dëri si shkon e sosë në Mitrovicë.

Prei këtij vargut dalin e shkojn kah njesditu do male tjera, si me thânë: Parrni, Bishkazi, Maranaj, Biga e Gimajt, Cukali, Ndërmajna, malet e Krusnjes, mali i Marinës e Bastiku.

Vargu i dytë, o i Sharit, qi prei Drinit të Zi merr ne e pazë prei Juget kah vëri, mendej prei Jugë-Prendimit në Veri-Lëmje dëri te Lepenaci. Pershtën ky varg majet e Korabit, të Babushnjes, të Gjallices, të Lumës, të Krimshes, të Koblicës (2370 m), e të Ljubetinit, ndërmjet të Pezëndit e të Shkupit, qi çohet përpjet 3050 metra. Ky ẽsht mali më i nëlti i Shqypnës.

Shari ẽsht në zâ për kullosë qi ká; e tufa të pânjehuna korkoja stë rrallim. Djathi i Sharit ẽsht me nâm e ká nji ânë në vêsi e nji ôrë si drandofillosh.

Vargu i tretë. Janë njatë male qi shkojn mb' asë të rrnaktë bregut të Drinit të Zi. Pershtën ky varg: Malin shëjt t' Oroshit, Dejen e Mucukulit, Jablanicen ndërmjet t' Elbasanit e të Strugës (2280 m). Udha e Elbasanit e e Strugës del neper ket mal në nji vênd qi i thonë „Qafa e Thânës".

Shum male dahen prei këtij vargut e marrin mb' anë të Prendimit kah dëti; zdor ta janë:

1. Mali i Krrabit (i Kuhaskit) mali i Terbunit, malet e Merditës me mâje të Mundellës, qi ẽsht më e nëlta nder ta, e strihen ndërmjet të Drinit e të Matit kah fusha e Zadrimës. Mali i Kroshtës e mâja e Velës janë skâjet e këtyne maleve kah dëti.

2. Malet e Kruces e të Tiranës, që shkojn ndërmjet të Matës e të Arrëzit. Në ket varg mâ i nëlti âsht mali i Dajtit mbî Tiranë.

3. Malet e Krabës, që dâjn fushen e Arrëzit të Shkumbînit. Mbî ta del rruga që shkon prei Tiranet e n' Elbasan.

4. Malet e Kamzes, të Bërzeshtës, të Polisit, të Shpatit e të Sikovës, që dâjn fushen e Shkumbînit ǧprei lumit të Devollit.

Vargu i katertë. Âsht vargu i madh që dân per gjysë gjysëshullin e Ballkanit ǧprei Vërit e kah njasdita e sjell njaut ǧë në dët të Jonit e do t' Egjit. Ky varg niset prei Shazit e mbaron ta mali i Zgosit të Pindit, nget Tesaljes; e pershtën malet e Galishicës, të Peristerit (2590 m), të Nereçkës, të Vicit, të Gramosit në Kokoçë (2300 m), të Smollkës (2573 m). Të gjitha këto male janë të nëlta e shkojn mâ se 2000 m me kulçë të mirë fort.

Edhë prei këtij vargut, të dalmon Gramosin, dalen do male tjera, si me thânë:

1. Malet e Carit, permbî Kolonjë, t' Ostrovicës, të Bofunes e të Tomorit, permbî Berat. Tomori plot me të mira (si thonë musit) âsht i nëlt 2400 m e nep aji ushtimë të madhshme kah fryen fra në mjedis të shpellave. Këto male dâjn njëniu prrê tjetrit bamân e Devollit e t' Osumit.

2. Malet e Radomit në Permet, të Skraparit, të Trebeshinës, e të Zemblit, per të gjatë të kreput të Vjosës kah e djathta. Zembeli â gjâdi krejt rudinë e në atin per kulmet.

3. Malet e Miçekelit në Janin e të Nemerckës mbî krah të rrumbtë të Vjosës.

4. Malet e Asgarës e t' Ergjenlast e të Grivasit. Ky varg me Stogarë shtyhet dêri afer Delvinit, e me Sopot merr kah vêri. Mâja e Kandovicit shkon nêlt 2000 m. Këto male dâjn Vjosen e Sushicen.

5. Malet e Çikës kah Kimara, të Lungarës e të Monçit, që notit ju thoshin „malet e Rrfës".

6. Në e mbram malet e Sulit e t' Olicës.

Ujnat e Shqypnīës.

Prei malove të Shqypnīës rrjedhin shum ujna e do dorëlsen kah Prëndimi në dét Adriatik. do kah e Lémja në dét të Selanikut. Lumi më i madhi i Shqypnīës e qi kà ndhtim më shum ūsht

69. Drini.

Prei dý anësh. njëna kūndra tjetrës, kā burinin e vet ky mbreti i ujnave të Shqypnīës, sepsé bashkohet prei dy ujnave: prei Drinit të Bardhë qi rrjedh prei rangat të Zhljebāt afer Pójës, e merr prei vërit e kah mjesdita: e prei Drinit të Zi, qi del prei liqënit t' Ohrīt e mba prei mjesditet e kah vëri. Këta dy ujna bashkohen rrasazë mollit të Gjalikës në Lezhë. Gjith e cilli rrëm. pak para se m' a perpjekë me shoqi shojn, kan ka 'j thënë: njī urë tjetrë e kan mbassë bāhen bashkë, e i thonë „ura e Vizirit".

Prej këtij vëndit Drini merr kah Prëndimi dëri sá të shperazot në dét Adriatik. Shum ujna rrisën Drinin twi n dërdhë mbë të, si me thānë: Valbona, Lumi i Mertürit, Lezmi i Shalës, qi me Stupo të Shoshāt, Lezniqe; Lumi i Pálaj në Shllak, Sopaçi, Gomsha, Gomsiqja, Gjadri.

Peshk shum e gjith mbarsh gjindet në Drí, e ūsht më zā per bīj e trofta. Janë xánë në Drí trofta 30 okësh e bīj 80 okësh e perbej.

70. Neper Drí.

(Prei Vaut Spas e dëri nē Vā të Dójës).

M' a thë neper Drí me nji lūndrë prei Vaut Spas dëri në Vā të Dójës, shtíen andej e këndej male qi e mbarojn kurr, të vogla e të mëdhá, por të gjitha veshë me lūndë. Brogut mbë të dý anët janë shuma katūnde. Por per ūst të ti lūndra nuk punon gjith kūnd, pse ūsht nji vënd kū Drini kēcen neper shkamīj.

M' u nisë prei andëj kah kena thânë, mb' anë të djathtë gjëja: Berutin, Bytyçin, Fushen e Shën Gjergjit, Krueniqen, Rajon e Mertarit, Salcen, Reinen, Toplanen, Dushmanin (e ndermjet të kotyne shpruzet në Dri Leemëja) Temalla, kû pak zypri bashkohet Valbona, Guxhën, Mëngullen, Pâlajt, Malçin, Shporin, Mbështallen, Rrogamin, Shaldîën, prei kah dolet në Vâ të Dëjes.

Mb' anë të rrnakt, gâdi si së hâll shoq me shoq me katûndo tej ujin, jasë: Vau Spas (qi shkon me Mal të zi në bajrakë të Fukës), Truovni. Dazëlla, Mzin, Aprripa e keqe, Paravi. Gropa, Firu, Aprripa e Gurit, Mertur i Gurit, Skvinn, Midha, Dôshnesa, Lëvrashka, Komani, Kazna, Mëlloja, Vjerdha, Kosrueçi, Zadëja, e njitas, Vau i Dëjes.

Aty, kû del prei grykës të malevo në fushë, Drinî dahet, e nji rrëm nzer kah prëndimi, tjetri kah mjesdita. Me i pasë ûndu kûi me shkue edhe pak me ûndrë, kisnte me pâ tokë e kodra nder më të bukurat.

M' u fillue nepor në bisht qi nzer kah prëndimi, kasë me 'j herë, mb' anë të djathtë: në Spathar rrânxë malit të Sheldîës, mbasandej shef, të gjitha rrânxë malit: Gavoçin, Gazjollen, Jubanin, Gurin e zî, e para Gurit të zi rrânxë bregut kâ Kuçin, dëri së bîen n' urë të Buhçellokut nen gjytetth të Shkodrës, e shkon e perpiqet me Buenë.

Mb' anë të rrnaktë âsht pikë e parit: Mjedja, Shelqeti, Stajkut, Kesnaçi, kû kan kênë notit shpijat e Vizirit të Shkodrës, Askta, e mbështehë nder kodra Beltoja, Berdica e Buhçellëka.

Drîni qi shkon në Lesh kâ n' anë të djathtë: Stajkut, Bushatin, Barbullushin, e brîë malit, Kukâla, Kukarriqin, Balldrênin e mbërrin në Lesh.

Mb' anë të rrnaktë kâ Zadrimen, njî fushë të bukurë e të gjânë, të mbyllun prei Shtës të Hajmelit, prei Krrabës e prei malit të Velës. Më parë kâ: Mjedjen, Shelqetin, Paçramin, Pistullin, Pëzhjon, Kullxin, Shkjezin, Baben, Grâskin, Zejzin, Gjadrin, Blindishtën të tâna katûndo bregut. Rrânxë malit shef: Hajmelin, e para Hajmelit në fushë Kaçen e

Nuraçin, Skarramalin, Nenshútin, Krájnin. Fishten, Troshanin, Kallmetin, Krohoshten, Merqiçn, Vaxoshin e Lézhës. Nen Skarranzâ shof Kotrrîn, ndermjet të Grûshit e të Nenshútit shef Dajçin, e mb' atë fill kodruve tepeshtë, Kodhelin e Buqëlin déri në Blinisht.

71. Buena.

Liqêni i Shkodrës shtren në dét Adriatik neper Buenë. Dish kujtojn se Buena âsht të zgjatunit e lumit të Moraçes qi vjen prei Malit të Zi, e derdhet në liqë të Shkodrës nen Zhubjak.

Pak gjâ nen gjytetth (kalá) të Shkodrës Buena rritet edhè aq prei bishtit të Drinit qi bje në të. Edhè pse i shkurtë, ky lum âsht pun' e madhe per tregtië të Shkodrës. Barkë gjithi nduersh, e déri n' Obot, edhè avulltore të vogla shkojn e vinë neper të, e mâ shum e mâ shpesh kishin me ardhë me kênë se nuk ju xën gryken shum herë râna e Drinit.

Fort gjarpnon Buena, e bregut të sájë andej e këndej kâ katûnde bukur mirë. Prei katûndit të sipë Gjergjit e déri në dét Buena shênjon kufijt e Turkisë e të Malit të Zi; afer Gryksë të Buenës në krah të rrnaktë âsht katundi i Pulajt, nen sundim të Danletit, e në bâll mb' atë anë âsht sipë Nëkolli nen sundim te Malit të Zi.

Perpara, kûr ishin dejlanet, peshk i madh dëlte në Shkodrë e shum fitim kishte vëndi prei sish; por me ju lëshue rrugen barkave e avulltoreve kjenë prishë dejlanet.

72. Matja.

Matja del afer Martanoshit, qi âsht nji katûnd i Çermenikës në krahinë t' Elbasanit. Ky lum, déri sá hasë në Fandë,

merr prei Jugë-Lémjes e kah Vëri-Pséndimi; mbasandéj ja mba kah Prëndimi dëri sá shpraset në dét Adriatik. Prei ketij lmáit merr ômnin ajî nalâjo mbarë, Matja, vënd i gjân e bâes. Tre sahat perpara se m' a bashkue me Fándin, vjen tui ja shterngue âna Matit, e lâu neper dò gryka; por mandéj kah Miloti o Pédhana del në fushë të gjânë, e mbas dy sahat rrugë dendhet në dét.

Ndernjet të Bulgrit e të Shkurrajt Matja bashkohet me Fând.

73. Fándi.

Dy ajna të Merditës kan két émen: Fándi i mudh e Fándi i vogel. Njôni kah të lémit e diellit del nen kodrë të Qafës të Kumbellës, kuter n pósë sahat prei vëndit kû perpiqen dy Drinat, i bardhi e i zi. Tjetri kah Prézdini del prei Qafës të Malit. Këto dy ajna edh doth në vôdi, dëri sá nen katûnd qi i thonë Nderfándna perpiqen bashkë e shkoju e bâhen me njê të Matës, së thanë para.

74. Lumij tjerë të Shpypniës.

Mbas lumit të Matës, kah mjesdita, vîsë Ishmi e Rrgjêzi; ajna të vogjël, qi dalin prei maleve të Krues e të Tiranës, e shpraszen n' Adriatik permbî Durrës.

Shkumbîni rrjedh prei maleve t' Odenicës, Volatosit e të Kumnes. Sê parit merr prei mjesdítet kah vêri, dëri sá bashkohet me Rapunin, qi prei Vêrit merr kah mjesdita; e' atê e mbrapa Shkumbîni oeë per njî fushë të ngushtë, qi zgjânet afer Elbasanit. Nen Pegin Shkumbîni lâu në fushë të Kavajës e të Mazoqës e oeë neper të 'per dhetë kilometra; mbasandéj shpraset në dét Adriatik afer gjînit të Kaljarit.

Shkumbîni âsht ajî ajê i rëmbyeshem; ká dîsá ura parit, si me thânë Ura e mudhe e Kurvl Pashës afer Elbasanit e mâ nêlt Ura e Haxhi Beqarit e Kamurn e Çukës. Te ky

një mbaron Gegnija e fillon Tosknija, dý copat e mëdhá qi bâjn Shqypniën, si dý duert e nji trupit, dy sýt' e nji bâllit.

Devolli rrjedh prei malit të Gramosit, del nqper liqē të Malliqit, ja siellet rreth malevo të Tomorit, e bashkohet me Ergjenin.

Ergjeni e Osumi âsht nji lum qi del prei krahinës të Kolonjës, edhé ky në mal të Gramosit, e i shkon per brîs Beratit. Kûr hâhen bashkë Devolli e Ergjeni ndrroja ûmen e ju thonë Semen. Semani del nqper Muzinjé, afer Fierit kryevëndit të sájë.

Vjosa âsht nji lum qi del prei malit të Zigosit në Pind kah kufijt e Greqiës, e shpraset në det Adriatik jak gjâ pernbî Vlonë. E ká ûmen ndermjet do malevo të nëlta, e vëç kah gryka fillon m' u çilë dîsi. Vjosa nuk bân barkë, e veç do lundra të vogla mundë i njitën per dîsi. Shum njno shprazen në Vjosë, e nder to janë: Drizi, qi shkon nqper lugje të Gjinokastrës, e Sushica, qi del prei krahinës të Qimarës.

Lumi i Zi âsht nji një qi rrjedh per të giatë të malevo të Sulit e shprazet në det nen Pargë. Ky lum ká njën e zi, me sere e shkon nqper kënetа; nasen shifen flakë mbî të. Të pafët e nqjem kujtohân se ky një shkon në ferr, pse pse në âsht i zi e me ato flakë qi thanë, ndë do vënde hupë në zâll e nuk shifet.

Lumi i Artës qi vjen prei Zigosit shënjon kufijt e dheut të Turkut e të Greqiës.

Pûs këtyne lumijve qi, si me thânë, lêjn e desin në Shqypnië, dhen i josë ká edhé ndhtimin e eper të lumit t' Ibarit, të Vardarit e të Vistricës.

Ibari rrjedh prei bjeshkët të Smiljevicës persypri katûndit të Rozhdâlt, ja fort larg prei kufinit të Malit të Zi. Esë nqper shkamij prei Prëndlmit e kah e Lëmja e diellit dóri në Mitrovicë, ku merr çatrin e Sitaicës; prei andej siellet kah Vëri e lîn në Moravë, qi â nji lum i Serbiës, e me të trebë në Danë.

Vardari del prei malevе të Dibrës; shkon kah Tetova, mandej siellet kah Shkupi tui ecë për të gjatë të Shaŕit, që i rrip njna shum. Pak përmbi Shkup merr Lepenacin, që vjen prei mnës lindore të Shaŕit, e shkon e shpërzet në dët nër Selanikut. Pjesa e lotij ajit që âsht në kufij të Shqypniës (dëri në Qyperli) nuk bân lumbra.

Vistrica del prei malit të Grameçit mb' anë kah lën dielli; shkon tepeshtë kah kufijt e Greqiës; prei andej siellet kah Vëri-Lëmja e shpërzot në dët të Selanikut.

75. Bregu i dëtit.

Shqypnija shtrihet bukur gjatë bregut dëtit. Prei Tivarit e dëri te thepi i Glosës âsht Adriatiku; prei andej e dëri në Prevezë Jonësi.

Dëti tui hië përmbrênda tokës portton njikëto gryka e njikëto gjinra:

1. Gryken e Drinit ndërmjet të shën Gjinit e të Muzhlit.

2. Gjin' e Durrcit ndërmjet të bishtit të Pallës e të thepit të Lagës.

3. Gjin' e Vëlonës ndërmjet të thepit të Trepontit e të thepit të Glosës. Në grykë të këtij gjiut âsht shkâmbi i Sasenit pâ frŷnse nërit mbë të.

4. Vîn' e Qerfozit ndërmjet të Sazandës e të Murtos.

5. Gryken e Artës. Hibet mbë ket grykë neper nji vi fort të ngushtë, dëri sâ çiles gryka e Prevezës; prei andej prep neper nji vi të ngushtë hibet në grykë të Salahorës e këndej në grykë t' Artës. Arta qŷsh në vjetë 1881 âsht nen Greqië; Preveza e Salahora janë të Turkut.

Bregorja e Shqypniës nâ të shumen s ká veç liban të hapët, që nuk ju apin sugurië të mudhe dëtarve;

limanet e shkallët janë pak, e krejt njashtú si i kà fálë Zotí, pá ndreqë kurgjá në ta dora e nierit per dobië të lundrimit.

Shkallët má të parat e Shqypnísë janë njitá:

Shën Gjini, qi âsht shkalla e tregtiës të Shkodrës; Durrei, Kuljani në grykë të Shkumbinit, Semani, Vëlona, Dukati, qi dëtarët i thonë edhè „Limani e shkalla e Raguzhës“ pse motit aj vënd put kënë shkall' e çilnse per barkë të Raguzhës. Sot turqisht i thonë „Pasha Liman“ e viën m' u ndalë barkët e avullitoret në karantinë.

Panórmi, Aji Sarunda, qi â shkalla e parë e Janinës e kà nji rrugë karrocet déri te ky gjyter. Butrinti, qi motit â kënë në zâ fort. Déri në vjetë 1797 kje në dorë të Venedikut; mbrapa ju lëshue Fruncezve, qi ja dhânë në dorë Alí Pashës Tepelënit. Sajada, Gumenisa, Plataria, Parga, Preveza e Salsbora.

Edhè pse bregu i dëtit në Shqypnië âsht i gjatë njeft, e vëndo per shkallë janë shum, gjith nji Shqyptarët nuk janë dhânë fort mbas dëtit. Laudrataríët t' onë janë má fort Ulqinakët e Qimarjotët, qi kan barkë me vela e fëllugа e tregtojn n' Adriatik, në disá shkallë të Mjestokësit, déri në Misír, në Tarabullus e në Tunuz.

Ulqinakët dikúr kan kënë kursarë e shetitshin Adriatikun mbarë tui plaçkitë gjithkúnd. Dhénat tjera qi kishin punë me dét, bâne ankime të fórta kándra tyne, e prandej Dauletit ju desht me çue Sulejman Pashen, qi thej e prîshi sí barkë Ulqinakësh gjet në Val de Noz. Atý e mbrapa Ulqinakët u dhane mbas tregtijet në dét; e kúr krisi lufta e Móres (1821—1830) kursarët e Gregiës thyene shum barkë Ulqinakësh; por si mbaroj lufta, Ulqinakët u mbëkâmbne e pertrîene

barkët e vets. Ulqinakët kan brigatina, shonera, trabakulla, fëlluga e pjelega, qi dëju prei të bájtunit e prei forniës të shtyllave. Mûnden me bajtë njizet dëri në dyqind tonelata.

76. Liqëjt e Shqypniës.

Shqypnija, mbë sá âsht vetë, ká liqëj bukur mirë. Më i madhi nder ta âsht.

Liqëni i Shkodrës. Ky liqë âsht 18 m permbë rrash të dëtit; âsht gjatë 50 km. e gjânë 14 km. Nji copë kah vëri i porket Malit të Zi; atjè âsht Rjeka. Kah Prëndimi ká male të nëlta e të thâta; kah e lëmja e dhelët janë vënde më të vûeta; kah njosëita ká Shkodrën, e më mirë pazarin e sájë ká gjidi mbërrûn me Buon, qi del prei tij. Në liqë të Shkodrës ká nji avullton të Turkut per rojë të vënâit; e avulltorot e nji Shoqnîës Taljane Malazzo bûjnë tregtië me Shkodrë e me Mal të Zi. Në krahë të Liqënit, pak permbî Shkodrë, âsht Skiroka, katând i dhânun mbas lundrimit e mbas peshkut. Ky liqë mbë nji skakon tui u çue, e prandej edhë tui u hapë më fort, prei rrecjet të malevet. Rromakët e moçem i kan pasë thânë „kënetë"; e duhet me thânë se atëherë nuk do të jënë këmë fort i madh.

Mbas liqënit të Shkodrës, më i madhi liqë âsht: Liqëni i Ohrit, gjatë 50 km, e gjânë 14 km. Ky liqë âsht bukur nëlt, dae me thânë 890 m permbî rrash të dëtit. Prei këtij liqënit, si kena thânë perpara, del Drîni i Zi.

Liqëni i Presbës, 880 m permbî rrash të dëtit; gjatë 28 km, gjânë 10 km.

Liqëni i Ventrokut, edhë ky nëlt 860 m permbî rrash të dëtit.

Liqëni i Maliçit (Sovjanit), 880 m permbî rrash të dëtit; gjatë 10 km, gjânë 3 km.

Liqëni i Janinës, nji nder më të bukurit liqëj qi gjinden, per bojë t' njit si kupa e qiellës, e per hieshtna të rrethinës. Âsht 480 m permbî rrash të dëtit; 8 km gjatë e 4 km gjânë.

Janë mbasandej: liqëni i Flavës, i Kostarit (gjatë 8 km gjanë 4 km) e i Ostrovës (15 km gjatë e 4 km gjanë).

Këto liqënj vinë të gjith prei malesh; ká do njna tjera, qi má fort ju bjo ne ja thánë moçalo se liqënj; si janë, bjo fjala, liqëjt e Kravastës, të Kavaklit, të Torbuft ndermjet të Shkumbínit e të Semanít; moçalí i Sdlit perumbí grykë të Vijosës; liqëni i Artës, liqëni i Butriattit, i Çukaljes e të Logarit ndermjet të grykës të Lurosit e t' Artës.

Gjytetet má të parat e Shqypniës.

I. Në vilajet të Shkodrës.

77. Shkodra.

Má i madhi gjytet e má i bukuri i Shqypniës s' Epersë, ásht Shkodra, ndója e Sundimtarit të përgjithshem e të zji Argjipeshkvit Metropolitë katolik. Më hypë máje gjytetthit të sájë e me e këqyrë prei kodrave të Tepes e deri në Dragoç, prei Arrës të madhe e deri së Kiras, Shkodra ká njí të pám per bindë. Nëper lándë, qi zbukuren atë vënde, ðalin per gjith anë mindarë xhamijash, kulmas shpijash të mëdhá e të nëlta, kishë me kumbinarë qi çohen në qiell. Shkodra ká kishë të bukura; má e madhja e má e nëlta ásht Kisha e madhe, qi ásht e Katedrale o kish' e argjipeshkvit, e kish' e famullíës të Shkodrës. Má e vogël, por shum e bukur ásht Kisha e ré e fretnavet në Gjuhadol. Këjo ásht bá mbas sheetimit të dijës, e kishte me dá per fuqi të bardhë nder vëndë má të gjytetnuame. Kumbinarja e sájë e nëltë e hollake ká trí kumbonë të mëdhája fort. Mbas kësájë vjen Kisha e Jezuitve, e vogël per fort e bukurë per shkrim fugurash në múr, qi nuk gjinden njetí në Shqypní. Rrugët má të mirat, me shpija má të bukura per anësh janë në krah të kështënimit. Në fushë të Çelës ká edhé njí kopeshtë lulesh per shetië (milet bahçe).

Shkodra ká mejtepe e shkollá bukur mirë. Shkolla mä e madhe per shumicë fëmijësh e per këndimse qi bûhen, âsht shkolla e Jezuitve, e preë sájë kan dalë shka ká sot në Shkodrë djelmásë mä të këndueshme e mä të rregjun. Edhé fretnit e Ginhadelit kan shkollë të para per djelm. Murgeshat e fretnevet kan shkollë per várza, ká mésojn, pós këndimit e shkrimit, punë ndore per bukurië.

Murgeshat e Mëshirës mbáju njî shqâ të ensetësh, ká gjith farë të ligjsh gjëja shëndet, e lécimin e dergjeve të vetu.

Rethi i Shkodres ká tokë me nám e vënde të bukura fort. Pertë zállin e Kîrit janë Rasdhajt zbeshë me ullij e me vënoshta, si nder vënde mä të mira t' Evropës.

Motit gjyteti nuk ishte kû âsht sot, por rreth kodrës kû âsht gjytettbi (kalája). Ç' mbe të treten fiqe nierit para se me lê Krishtî, ishte në zâ e i thoshin „Scodra". Atëbotë ishte ndója e Rregjit t' Ilirve, të parvet t' onë. Por në kohë të rregjit Gaucius Rromakët ngrehne luftë me të, e mnejtue e e qense lidhë me Rromë. Shkodrës i dhanë mbasandej m' a sundue në vëdi.

Edhé mbrenja Shkodra nuk e huer madhnië, e shifet qysh se dëri në te shtatën fiqe nierit mbas Krishtit Shkodra pat Argjipeshkvij, qi s e kishin at herë veç se gjyletët e para të zahijeve. Ç' at botë e dëri në vjetë 1867 pat Ipeshkvij, kër shójti Atë Papë e bashkoj me Tivár e e bâni Argjipeshkvië. E odhë sot qi âsht dá prei Tivarit kû Argjipeshkvia e parië kishtëtare në Shqypnië.

78. Lézhja.

Nëu Shkodrë në breg të Drinit mb' anë të rrnaktë, âsht Lézhja, ndója e Kajmekamit të Zadrimës e të Zhnbës, qi âsht Maleija e Lézhës. Kû i thonë sot Leah nuk ká të thuesh tjetrë veç pazár per trogtië; shpija, pós të disá t' ardhunve, ká fort pak. Shpijnt janë mbë ajî brîe mulit

rrethnë me ullij, nja 'j sahat larg pazarit, e i thonë „Varosh". — Lëzhja njehë shum me thânë 2000 shpirtna.

Êdhé ky gjytet âsht i moçem fort, e i thoshin „Lissus". E pat ngrehë Dionizi i Sirakuzës; por me do giasë at botë âshte nâpë krah të djathtë të Drinit, kah âsht tesh kisha e sh' Anlont. Në vjetë 215 para se me lê Krishti, zotnote hregun prei Rizanit e dëri në Gryka të Drinit. Më vonë e sundueno vëndin Dukagjint, nji dor' e madhe e Shqypnës s' Epet, e në vjetë 1401 ja lëshueno Venedikut. Mbë kot gjytet âiq e hini në dhé Skanderbegu.

79. Krúja.

Në brî të malit të shê Spirdjonit e Sarisaltik âsht Krúja, gjytet me 6000 shpirtna, të fânë myslimana. Ká nji gjytetth të moçem. Në kohë të mjesme kurr nji vëzë i Shqypnës nuk pat nâna sá Krúja. Në të katerumbdhetën fuqe nierit e mbrato gjytetin dera e Topojve, qi sundute vëndin prei Matit e dëri së breg të Shkumbinit. Nen gjytet atjè poshtë âsht nji fush' e madhe e e bukur, që i thonë „Fusha e Valibes"; në n'edis të ajè âsht nji xhamî, e mbrênde nji shëj vorrit: vëndi ku thonë se n ka shahit Sulltan Murati. Krúja ká ullij shum e hân voj të mirë.

Atý lea e n rrit Skanderbegu.

80. Tirana.

Tirana âsht nji gjytet ngrehë tesh vonë, në krye të nji fushës bânë per hind ndë rrâzë të Dajtit. Âsht ndêja e nji Kajmekamit, e xjehë 15.000 shpirtna, qi pôs pak katolikë e 1900 shkjésh janë të tânë myslimana. Ká nji Kishë e nji shkollë katolike e nji kishë e nji shkollë Orthodoksësh. Pelharmat e mëndashit e halijet e Tiranës janë në zâ. Nji Dor' e madhe Shqyptarësh, Toptâjt, ká vëndin në Tiranë.

Prei Tiranet nji rrug' e ré e e bukurë të çon në shê Jâk, katûnd i vogel ngrehun tesh vonë, me nji Kajmekam

e 700 shpirtna myslimanesh, ardhun mâ e shumta prei Malit të Zi.

Prei këndej rruga të çon në Durrës.

81. Durrei.

Durrei âsht ndêja e nji Mutesarifit, qi ká nen vêdi Tiranen, shê Jákun e Kavajen. Âsht edhè selija e nji Argjipeshkvit katolik, qi rri në Delbinisht, e të nji Argjipeshkvit Orthodoks, qi rri n' Elbasan. Durrei ká 4500 shpirtna: 100 janë katolik, 1300 orthodoks, tjerët myslimanna. Ká nji Kishë katolike, nji kishë shkjésh, e tri xhamija; nji shkollë katolike, nji per Orthodoks e nji mejtep. Vêndin e ká të bukur, ashtú edhè rrethinat, veç se âsht vênd ethesh.

Kah ana e tregtis nuk âsht si dikúr; por gjith nji âsht nji fare shkallet per Tiran, Elbasan e Berat. Tregtija qi lot në shkallë të Durrcit âsht, drithna, vaj, lëkura, drû e qymyr.

Motit ky gjytet ishte mâ i pari i gjith Shqypnis, tenehue prei Grekve, e i thoshin „Epidamnus" e „Dyrrachium". Nja 200 vjet para Krishtit ja rá në dorë Romakve. Prei Durrcit nisej rruga e madhe „Via Egnatia", qi shkote neper Selanik dêri në Bizanc (Stambollë). Mâ vonë Durrei kje kryegjyteti i nji nahijes, qi merrte shka âsht sot vilajet i Shkodrës. Në vjeta 1271 Angjoini e Napollit fituene Durrcin e e mbâjtne dêri në 1364. Në ket vjetë e muer Karlo Topia; por Gjergji i biri s mujt me i dalë zot, e ja dasht me ja lëshue Venedikut në vjetë 1392.

Gjyteti edhè sot âsht i rrethuem me mure të vjetra, qi patne ndertue Bizantint e Venedikasit, e ká nji gjytetth persypri. Dy suhat lerg gjytetit, kah bishti i Pallës, shifen shêjet e nji murit të giatë qi patne çue Romakët per rojë të vêndit.

82. Kavája.

Kavája âsht në zâ per djathë, por mâ fort per kryqsa qi kâ në rrethinë të vet. Fitimin e kryqës e merr Sandhmi i të Hiëmevo, qi i kan në dorë Evropaslt murrësit e Turkliës. Kavája âsht ndêja e nji Kajmekamit, e kâ 5000 shpirtna e mâ.

Dý pjesë të popullit janë myslimana, tjerët orthodoksa. Ká nji Kishë e nji shkollë per shkjé, e kater xhamija. Në ketë gjyrtet panohet fort burrnoti.

II. Në vilajet të Janinës.

83. Janina.

Janina âsht vëndi i Sandhmtarit të Pergjithshem, me 25.000 shpirtna. Âsht ngrohë ndermjet të dy kodrave e të liqënit; gjyteti i nxjem ishte ndertue në nji zryp tokë qi kîsh në liqë, e qi e kishin janë dâ prei toket me nji vië kâ kîsh liqëni e e kân ishull. Në vjetë 1822 Seraskjeri i Rumelliës, qi rrethoj mbrênsë Ali Pashë Tepelênen, rrênoj gjyteti. Dý rrugë karrocash perpjekin Janinen me dêt: njëna shkon në shkallë të Prevezës, tjetra në shkallë t' Aji Saranëës. Janina âsht selija e nji Arqipeshkvit Metropolit Orthodoks, kâ nji shkollë greqishte e nji rumene.

Janina âsht nji gjyter qi â ngrohë në kohë të mjesme. Nji herë e pat shtrue mbreti i Bizantit, por prei vjetës 1204 dêri në vjetë 1413 kje kryeqjyteti i Dhespotës t' Epirit, qi shkote dêri n' Akarnanje e n' Etolje, në Greqi. Në vjetë 1343 Gjin Bue Spata me nahtrë të vet shqyptarësh ju mser sundimin e shumë të këtij vëndit të huejve, si ishte dera e Bonifelmonte e Tocco prei Firencet.

84. Preveza.

Preveza me 8000 frymë, ndêja e nji mutesarifit âsht nji shkall' e mirë në dêt. Të hîmen prei dêtit Jon në grykë

t' Artës qiłet nji vĕ njа nji mijë metrash; në breg të kësaj vie mbë kot anë ăsht Prevezа, mb' atë anë andej shtyhet nji rryp tokë qi i thonë Punta e shkon ne Greqi. Atŷ notit ăsht kënë Actium kū bëno luftë Antoni e Oktaviani në vjetë 31 para Krishtit. Prevoza kë nji gjytetth të forcuom me topa; gjytetin e kë ngrehë Turku, e perpara si, notit, pësë fes më kah vëri ishte Nikopoli gjytet i permendun, qi pat ngrehë Oktaviani mbassi mūgti Antonin n' atë luftë qi thonë.

Në kohë Rromake e Bizantine Nikopoli ishte kryegjyteti i Epirit, e i Shqypnës të poshtrë, dëri në vjetë 1204; aso kohet e mbrapa u prish e ju lëshoj parësia Janines. Germadhet, e trojet e hapta e të bukura të këtij gjytetit të moçem ěuken edhé sot. Me 23 të Tetorit 1798 në këtë vënd Francezt bënë luftë me Alì Pashë Tepelënen, qi i thej e i shterngoj n' u hjekë prei Prevezet.

Në kot Vilajet kë edhé do gjytete tjera, por të vocra; si me thënë: Parga, në breg të dëtit e shkallë e rrahun prei avullforesh. — Margeriti e Margdiqi, gjytet me nja 5000 shpirtna. Preveshtija edhé ajò me 3000 shpirtna, qi kë nen vëdi bajrakun e Salit. — Filati me 5000 shpirtna në fushë të Kallasajit, pak gjā prei limnit të Sarandës kū shkojn e vien avullforet e Lloidit. — Gjinokastra gjytet me 12.000 shpirtna, ăsht kryet e njā Sanxhakut. Gjyteti gjindet në nji fushë të gjërë, kū shkon Drëni qi bjen në Vjosë. Gjinokastrasht dalin e shuma prei vëndit të vet me xënë këndime e zanate, e shum kadillarë në dhé të Turkut jasht prei këtij gjytetit. Delvina afer Ajì Sarandës, Himara, Tepelëni kū pat bé Alì Pasha, trim i permendur, qi u bā Vizir në Janin, e qi prei vjetës 1770 e dëri në 1822 shtroj Shqypnien prei Prevezet e në breg të Shkumbinit. — Permeti e Kolcia janë dy kazatde në fushë të Vjosës, me kë 5000 shpirtna.

85. Vëlona.

Vëlona, me 5000 shpirtna âsht limâni qi dëtarve ju nep nâ sigurië se gjith vëndet tjera të bregut të Shqypniës; gjytoti âsht nja nji gjyzë sahatit larg prei bregut.

Vëlona e Kanina, nji katund i vogel atŷ ngjet, në kohë të njesme ishin dy gjytettha të fortë, e ja lleshkeshin fort Bizantinve, Angjoinve e Serbve, qi prandej ngrehne lufta shum. Gjashtë sahat perndit Vëlonë janë do nâka në breg të neçalit e mangës të Selit; mbi ta âsht nji mangade greksh me ônen Pojanë. Atŷ ishte Apollonia matit gjytet i pernâmdun e shkallë dëtit.

86. Berati.

Berati â të ndjêjmit e nji matesurifit, me 15.000 shpirtna. kalaser Osmit andej e këndej. Mbi kot një kâ nji urë, e âsht edhë atŷ nji gjytetth i mojem fort. Në kohë të mbretnîës të Bizancit i thoshin „Pulcheriopolis"; por mbasi e muerne Bullgarët në të dhetën faqe nierit ja njitne Belgrad, e prei andej i kâ mbetë sot ônni Berat.

III. Në vilajet të Monastirit.

87. Monastiri.

Monastiri, kryevëndi i Vilajetit e ndêja e sundimtarit të pergjithshem, kâ 42.000 shpirtna: 18.000 gâdi të gjith shqyptarë janë myslimnna; orthodoksit janë 22.000 e nder ta 15.000 allav, 6000 vëlleh, 1000 shqyptarë; katolik, pôs do t' ardhunve, nuk kâ. Monastiri âsht Selija e nji Metropolitës Grek, e katolikët kan Lazaristat. Kâ shkollë turkut, greksh, bullgarësh e vëllehsh. Dëri atŷ mbërrîen udhu e hekurit qi vjen prei Selanikut, e kâ kënë qitë shestja mo e qas dëri n' Adriatik. Gjytoti pat ênnin prei kuvëndit „Monastir Bukova" qi âsht nji sahat larg kah njesilta. Sllavët i thonë „Bitol".

88. Ohri.

Ohri gjytet me 11.000 shpirtna âsht në breg të liqënit, qi prei si i thonë liqëni i Ohrit. Tridhetë vjet perpara ká pasë me gëzofa tregtië të madhe; por tesh ká shkue tui u ulë fort.

Ohri âsht Selija e nji Ipeshkvit Bullgar e të nji Ipeshkvit Grek. N' anë kah mjesdita të liqënit âsht manastija e shëjtit shë Naum; këjo âsht e mocme fort, si edhè kisha qi âsht e të tesës faqe nderit. Ohri â ngrehë perndë nji gjytet të mocëm qi i thoshin „Lychnidus"; e herë e zotnuene bullgarët, herë Serbët. Si mbaroj zotnimi i Serbve, e sundueme ketë gjytet Gropaja, nji shpië shqyptare, dëri sá në vjetë 1385 e mori Bejlerbegu i Rumelis Khajreddini.

Ne ket Vilajet janë edhè: Kosturi, në breg të nji liqëni të vogel, me 8000 shpirtna. — Korça, kryevëndi i nji Sanxhakati, me 12.000 shpirtna. Kater sahat prei Korçet, kah prendimi, âsht katundi i Muskopojës, qi dëri në vjetë 1788 pat kënë gjytet i madh me 40 e dëri në 60.000 shpirtna, gadi të gjith tregtarë. Muskopoja kishtë në vjetë 1740 nji shtampë per libra. Ishin aty 40 kisha e nji shkollë e permendun. Por kursarët, nji herë në 1760 e mandej në 1788, i rane pré e e plackitne ket gjytet, e vëndsët u shperdane në Berat, në Firi, në Monastir, në Krushevo, në Selanik, në Seres e dëri në Vienë e në Venedik.

89. Elbasani.

Në nji fushë të kndshme e bûsë, qi i thonë „fusha e Mbrotit" në breg të Shkumbinit kah ana e djathtë âsht Elbasani, gjytet me 8000 shpirtna e vëndi i nji mutesarifit.

Në ket gjytet hähet tregtïë e madhe me vaj. Gjytetin e themeloj Sulltan Muhamuti i dytë në vjetë 1465 pernbi rrënime të nji gjytetit të moçem, qi i kan gasë thânë „Scampae".

Dëlra me 15.000 shpirtna, âsht ndëja e nji matosarifët, e gjindet afer Drinit të Zi. Nji sahat e gjysë prei gjytetit, afer katundit të Banjëres del nji një i xëlë me 32° e dëri me 39° Réaumur.

Në rrugë ndërmjet të Monastirit e të Shkupit âsht Perlepë gjytet me 6000 shpirtna. — Shtat sahat prei Perlepit, n' anë të prëndimit âsht Krushevoja, gjytet me 6000 shpirtna, gâdi të tânë Vëlleh.

IV. Në Vilajet të Kosovës.

90. Shkupi.

Shkupi, ndëja e Sanxhiatarit të porgjithshem, me 30.000 shpirtna, âsht në breg të Varbarit, e mâ e shumta mbë krah të djathtë. Mbi kete një shkon nji ur' e madhe gurit: mb' asë të djathtë sdalen karvecat e ndhës hekurit, e âsht edhë mahalla e ré. Shkupi kâ nji gjytetth të moçem, e nji han edhë të moçem „kurshumli han" kâ ndalshin motit tregtarët e Ragushës, e shtishin gjân: sepse Ragusha at hotë hâte tregtë të madhe me bregoren e Adriatikut, me Shqypnië e me Mahedonje, dëri në Stamboll, e ngrohte shpija tregtimit ader gjytetes mâ të para. Shkupi kâ dy udhë hekurit: e madhja qi vjen prei Beçet në Selanik, e rrëmja tjetër qi shkon dëri në Mitrovicë. Kâ edhë nji vië ujit, qi mbreti Justinian pat goditë me prûe prei dy sahat e gjysë larg njin me pi. Afer gjytetit vija shkon neper nji fushë e stý lagu i ujët âsht permbi nji rresht qemerësh të nëlt e të gjatë, qi hâhen nja 120.

Shkupi âsht gjytet i moçem, e ishte në za edhë në kohë të Romakve, me ket emen qi kâ sot. Mbrapa kje rrënue, por prap e goditi, mbë sá dihet, Mbreti i Bizantit Justinianë, e ja njitse „Justiniana prima". Serb e Bullgarë e kapne

fort kũ pa i jet Shkupi; por ne e aherãm ju mbet Serbve, e Cari Shtjefen Dushani e bãni kryeqytet të Krajlnies së vet. Por në 1389 Shkupi nak ishte nã i tyne.

91. Pezrëndi.

Në krog të Bistricës, qi vjen prei nji gryket të Sharit e shkon e kullon në Drí, në rrãxë të malit, nen nji gjytetth të moçme, ãsht Pezrëndi me 30,000 shpirtna. Ká një muzasarif, e ãsht ndãja e Arqipeshkvit të Shkupit. Katolikt kan nji kishë të bukur, krejt gurit të latuem; e bukur e e madhe ãsht shkolla e tyne e shpija e murgeshave të Mëshierës.

Qysh në vjetë 1000 e dëri në 1275 Serb e Bullgarë a perpoqne me ja hjekë shoqi shoqit Pezrëndin, e tek e mbrapja e fituene Serbianët; e atý pastaj vûe tãdjen krajlat prei Dezës të Nemanjes. Ragužëjt kishin atý nji magaze të madhe e dý kishë latine.

Donë me thânë se gjyteti Rromak „Thermida" gjindej kũ sot ã Pezrëndi.

Gjashtë sahat prei Pezrëndit ãsht Gjakova me 12,000 shpirtna. Ká kênë në xã nji herë per godinë armësh, e ndhë sot e kan nãmin kujxhinët e atij vëndit per pemë të telishit.

Gjashtë sahat prei Gjakovet ãsht Peja, gjytet me 15,000 shpirtna, ndãja e nji metesarifit, ndermjet të Bjeshkve të medha e të fushës të Drinit të bardhë, qi i thonë „Metoja".

Ndermjet të Gjakovës e të Pejës ãsht kisha e Deçanit, qi pat kênë themelue prei Uroshit të III, në vjetë 1330; e atý ã varrue aj e do ndjerz të mëdhaj prei Serbëjet.

Dymbëdhetë sahat prei Pezrëndit, e gjindi në rrãxë të Sharit ãsht Tetova, gjytet me 8000 shpirtna.

Në krîë të Zhljebit mb' one kah mjesnata ãsht Rozhdaj gjytet i vogel me 3000 frymë. Tuj a ulë prei Sharit shkon në Mitrovicë, nji tjetter gjytet i vogel kũ ãsht ndula e mbarimi i udhës hekurit të Shkupit.

92. Prishtina.

Prishtina âsht kryevëndi i fushës të Kosovës, ndîja e nji mutesarîfit, me 21.000 shpirtna. Në rrethinë të sajë, nj sahat prei gjytetit âsht fusha e luftës të Kosovës, kû në vjetë 1389 Osmanliet thyesne Lazrin krajlin e Serbiës e e xuerne prei kësaj anës të Shqypnîës, prei Pejet, prei Pezrëndit e prei Shkupët. Në njedis të fushës ngrehet vorri i Sulltan Muratit.

Afër kufijve të Serbiës âsht Gilani gjytet me 6000 shpirtna. Shqyptarët e Nishit, të Leskovcit, të Vranjës mbassi këto gjytete ja lîshuene Serbve, lîne tok' e këpiê e xuene vënd mbê kot unë.

93. Bajrakët e nahijet e Shqypnîës.

Pôs gjyteteve të mëdhá e të vogjlá qi kû Shqypnîja, janë katunde plot në mal e në fushë. Malet dahen me bajrakë e më e shumta sandohen prei krenëvë të bajrakve, mbas kânunit. Katundet e fushës, do qi janë aqet gjyteteve shkoja me këta; shumica kû mendîmtarë në vëdi: kajmekama e mydyrra.

Këtû po vërsë do bajrakë e do nahije të gjith e cillët vilajet të Shqypnîës.

a. Bajrakët e Shkodrës.

Maleija e madhe.

Maleija e madhe kâ

1. Kelmendin, qi rri në lugje të syperme të Limit e të Cëmit, e dahet në kator bajrakë: Selce, Vukel, Nikç e Bogë.

2. Grazden, qi nerr anen e gushter të lugjes të Cëmit dëri në katund të Tuzit.

3. Hotin, qi rri nder male të Bukovikut, e dahet në dy bajrakë: Trnbojinë e Rupsha.

4. Kastratin në rrânxë të Velecikut e në fushë të Bajzës në breg të Iqënit të Shkodrës.

5. Shkrolin.

b. Pésë bajrakët e Dukagjinit.

Pésë bajrakét e Dukagjinit janë: Shalon, mb' anë të sypernat të lumit të Shalës; Shoshin, n' anë të poshtmë të Lesnices e dëri te mali i Cukalit; 'e tre bajraket e Pultit, qi janë: Kiri, Xhanji e Plandi.

c. Postrripa.

Njitë me pésë bajrakët e Dukagjinit janë pésë bajrakët e Postrripës dhe me thânë: Drishti, Shllaka, Temali, Sunna e Bokës. Këto bajrakë rreshtohen mbë krah të djathtë të Drinit; e dy, Shllaka e Temali janë në breg të Drinit.

Por bâll mb' anë tjetrë të Drinit janë.

d. Shtatë bajrakët e Pukës.

Këto shtatë bajrakë mbas rrodit të prijës janë: 1. Kabashi qi duket dysh: Kabash e Terthore; 2. Thaçi, edhé ky dysh: Bagjen e Ibalbe; 3. Qerreti, me Dush, Kçir' e Koman; 4. Berishs; 5. Mali i Zi. Edhé këtyne bajrakve ju thonë bajrakë të Dukagjinit; e donë me thânë se Shala e Shoshi prâi kondej kan dalë e shkue kû janë sot.

Mbas këtyne bajrakve, Kah Mjeslita vinë.

e. Pésë bajrakët e Merditës.

I pari bajrak per prî e per pasë të Sanxhakut âsht Orosbi, kû rri dera e Gjo Markut, qi kâ Parisën e gjith Merditës. Spaçi, bajraku mâ i madh per shpirt, e mâ i hapti; pse shkon prâi Vaut Spas e dëri në Vâ të Dejës. Dibri, qi shkon dëri në mal të Kroshtës, per kufi me Zadrimë, Fânëi e Knshnisi.

f. Malcija e Lézhës.

Per brîtë me Merditë e njî gjûhet me të âsht Malcija Lézhës, qi njehë njîkëto bajrakë: Velçen, Kryezezin, Manatën, Bulgrin.

Mâ mbrendë vinë Kthélla e Selita me Peslutaj.

Mb' anë të zrnakët të Matit janë Bazja e Bëshkasi.

Pás këtyne bajrakve e lypë ndha me permëndë edhë njikëto nahije katundesh të Vilajetit të Shkodrës:

Kruja, brigë malit që ndjekë bregun i Liqënit të Shkodrës nd' anë kah perëndimi, e hushkon malin e Taraboshit e të Rremijes. Gjysa e Krújës ásht nen Mal të Zi; gjysa tjetrë, me pésë katunde, ásht nen Turk.

Ana e malit, që ásht fusha nderujet të bregut të djathtë të Buenës e të malit të Krújës, me 26 katunde.

Brega i Buenës, gjithshka merr bregu i rrmaktë i Buenës prei Shkodret e déri te gryka e Buenës.

Zadrima fush' e gjánë e e bukur mbë krah të rrmaktë të Drinit prei Vaut të Dejës e déri në Lesh. Në këtë gjysët rri Kajnekami i kësajë nahije, e në Daje Mydyri.

Bena në krahinë të Tiranës, prei të lëmit të dioltit; fush' e giatë gjasht sahat rrugë, e gjánë dy o tre. Nepër të shkon Ishmi.

94. Bajrakët e Vilajetit të Kosovës.

1. Nikajt bajrak mbë krah të djathtë të lumit të Merturit e per kuti nes Shal' e Shosh.

2. Merturi, në krah nd' anë tjetrë të lumit të Merturit, e në breg të Drinit déri kû shprazet Valbona.

3. Krasnidja, qi xên lugjen e Valbonës. Mb' anë t' epri ásht veç në krah të djathtë të këtij ujit; mà poshtë hapet mbë të dý anët andej e këndej.

4. Tropoja, nder male kû ká gurren e vet Valbona.

5. Gáshi nderujet të Valbonës e të Bistricës, qi hjè në Valbonë.

6. Bëtyçi, nderujet të bregut të rrmakt të Bistricës e të maleve të Morines.

7. Hasi, rreth e rreth Pashtrikut, nderujet të Pezrëndit e të Gjakovës.

8. Rugova, qi merr anen e sypernse të Bistricës e të Pejës per gjasht sahat rrugë. Ká 14 katunde.

Rugova âsht Kelmênd, pse Kelmêndi prei kû âsht sot hapej mbi të tânë lugjen e eper të Lûmit dêri afer Pêjet.

9. Luma, në rresht të Sharit, xêna naleť e Gjaliçës. Kryevêndi âsht Bizani.

Do nahije të Vilajetit të Kosovës janë.

Podrîma, qi âsht bregu i rrmakt i Drînit të Bardhë në krahinë të Pezrêndit; kryevêndi âsht Rahofca. Pershtîën bajraktin e Zhupës, të Suharjekës, t' Ostrozubit, të Polugjes, të Hoçës e të Rahofcës.

Prekorupa janë kodrat kah e lênja e diellit të Podrimës.

Drenica, kodrat ndermjet të fushës të Metojës (afer Pejet) e të Kosovës (afer Prishtinet). Kryevêndi âsht Lansha.

Gora e Opolja, nbë të lûmit të diellit prei Lumet. Pershtîën bajrakët e Opoljes, të Gorës, të Qafës e të Çajles.

95. Bajrakët e Vilajetit të Monastirit.

1. Mzeja. Xêna lugjen e eprë të lumit të Matës, prei kû del e dêri kâ shpiezet Oruka. Kôjo lugjo âsht gjatë nja dyzhbletë sahat, e gjânë nji fsheť. Kâ nja 30.000 shpirtna.

2. Lûrja, per kafi ne Murditë mb' anë kah lên diellî, e dêri tu Drêni i Zî.

3. Bajrakët e Dîbres:

a) Dibra e poshtme mb' anë të djathtë të Drînit të Zî rrûxë malit të Korabit. Kryevêndi âsht Fishkopeja. Bark e shpânë me Dibrë të poshtme janë Çizma, Mohyri e Lysneja.

b) Dibra e eprë, mb' anë të rrmaktë të Drînit të Zî, e pershtîën Gryken e voglë e Gryken e madhe, Bulshinca e Kolobarden.

4. Çermenika kah të lëmit e djellit prei Elbasanit e shkon me ket gjytet. Ká dhetë katunde e kryevëndi âsht Martanoshi.

5. Shpati kah zjesdita prei Elbasanit, ndërmjet të Shkumbinit e të Devollit me 48 katunde do të kështënë, do myslimana.

6. Mokra bajrakë afer liqënit t' Ohrit mb' anë prei prëndimit; Mokra e sypërme âsht kah zjesdita prei katundit të Çukës; Mokra e poshtër më zjimbëdhetë katunde mb' anë kah vëri. Mokra e sypërme âsht nji lugje e kândshme e e veshun me lândë të bukurë.

7. Starova e Gora kah prëndimi e kah zjesdita e liqënit t' Ohrit, me 75 katunde; kryevëndi âsht Pögradeci.

8. Devolli mb' anë të lëmit të djellit prei Korçet; kryevëndi âsht Bilishti.

9. Opara, nahije në prëndim të Korçës mbë krah të rrmaktë të Devollit, afer gjytetit dikûr të âulzuem të Muzakojës, me 35 katunde; kryevëndi âsht Lavdari, ku rri nji Mydyr.

10. Kolonja, vënd i hieshem me 64 katunde, ku fllon lumi i Beratit. Kryevëndi âsht Kolonja, qi Osmanlitë i thonë Herrek.

96. Nahijet e Vilajetit të Janinës.

1. Myzeqeja âsht nji fush' e madhe ndërmjet të Vjosës e të Shkumbinit; kryevëndi âsht Fieri. Lumi i Semanit e dân fushen' e Myzeqesë dysh: mb' anë të djathtë âsht Myzeqeja e madhe, mb' anë të rrmaktë Myzeqeja e voglë. Këjo fushë âsht fort bâsë e qet drithë shum.

2. Shkrapari, lugja e Erzjesit e të lumit Beratit, kryevëndi âsht Gostenska.

3. Temorica âsht lugja e nji ujit, edhë aj me ket êmen qi bje në Devoll. Vënd me dhá katunde por i pâpasun. Kryevëndi âsht Temorica per ekâ veç se 12 shpija.

4. Kurveleshi, vënd malesh ndërmjet të Vjosës e t' ujnove qi pi. d. m. th. të Drinit e të Sushicës; pershtën malet e Grivasit, të Çikës e të Langarës; kryevëndi ã Kuqi, e kã 14 katunde.

5. Kimara o bregu i dëtit kah pëndimi prei Kurveleshit. Katundit të parë i thonë Kimarë, e ãsht nji sahat prei skeljet të Panormit. Vëndi gjith mbarë kã 8 katunde.

6. Riza. Languri e Zagori janë trí nahije qi pershtjn malet ndërmjet të Drinit e të Nemerykës. Riza ãsht afër Tepelënit, me 14 katunde; Languri afër Gjinokastrës, me 8 katunde; Zagori shkon dëri në breg të rrnakëtë të Vjosës, per bãll me Klisurë.

7. Desnica. Mb' anë të djathtë të Vjosës, per bãll me nahije qi permendme tesh, ãsht Desnica. Kryevëndi ãshtë Klisura. Per kufi me të ãsht.

8. Dangllija, nahije me 60 katunde, qi shkon me Permet. Në ket nahije ãsht i permëndmi katundi i Frashërit.

9. Prep kah e djathta e Vjosës, vjen Karaburatada, qi hapet ndërmjet të Permetit, të Kosheës e të Leskovikut. Kã 36 katunde.

10. Mb' anë tej të Vjosës ãsht Pogoni, qi prei katundit t' Ostanicës mezr gjith kodrat kã del Drini e Kallamajt. Kryevëndi ãsht Vashtina kë rri nji kajmokam. Njehë 38 katunde.

11. Mb' anë prei njesnatet të Janinës, ndërmjet të malit të Miçkolit e të Pindit ãshtë Zagoria. Prei këndej del Vjosa e lumi i Arbës. Në këtë nahije kã shum Vllehë; e hurrat e shuma dalin për jashtna per punë e per tregtí.

12. Ndërmjet të Janinës e të Pargës, nepër atë kodra e shkrepa kah shkon Luni i Zi, ãsht Suli, bajrak çikër i permëndun sort. Porpara në kater katunde: Kakosuli, Kjafa, Avarika e Samoniva, u bãshin 30 fise me 170 shpi; e në kohë të luftës Suli mujto me qitë n' ushtri 1500 pushkë.

○ ○ ○

Kreu i tretë.

Historija e natyrës.

97. Tri mbretniët e natyrës.

Të pinjohmna e gjith nduersh janë sëndet, qi gjinden mbi tokë e permbrënda tokes. Se e cilla kă gasë prei të nadhit Zot vetija e fuqië të posieme, qi i përgjegjin asajë sheste, qi Perëndija i Lanë ju kă prë.

Me i rreshtue si në nji pasqyrë gjith sëndet e natyrës e me e veçue njënen prei tjetrës, kan zakon e dahen në tri mbretnisë: mbretnija frymore, mbretnija hëmore e mbretnija xehtore o minerale. Gjaja e gjallë o frymorë, kan të gjall, shise livrim o shkaz prei vëdit. Bimët të gjallt e kan, por janë pa shise e pa livrim o shkaz prei vëdit. Mineralat s kan të gjall, ani mă as shise, as livrim prei vëdit.

Frymorët e bimët kan vegla në vetvëti; mineralat nuk i kan; përndej të parve ju thonë korpna veglorë, e këtyne tjerve të jovegjlorë.

Frymorët kan vegla, e do me thânë do pjesë të shëzjueme se e cilla per do zyre të veta qi ndrrojn njëna prei tjetrat. Kâmbët, sytë, zgropa, dëjt janë pjesë o gjymtyrë të frymorit. Bima kă aă do pak vegla të permbrëndsieme nshqimit e neper ta çilë o rritet, e përndej difton nji furc ndryshimit në pjesë të veta, qi njëna e i giân tjetrës. Perkundra metalat nuk kan vegla. Me e thye e me e bâ copë nji gur, shoftas se njëna copë i giet kryekput tjetrës e të gjitha janë nji lëshjet me shoqe shoqen.

98. Nieri.

Qe më e para e më fisnikja kreatyrë, qi âsht mbi tokë, nieri. Nieri rri ngbrehtë mbë dý kâmbët e vetu; kryet e mbu ndréjtë, bâllin kah qiella; në fëtyrë të tij shndritë guxi; mbë sy të tij veton veshtrimi, mbë gjith shtatin mbarë shkelxen rândsija e madhnija. Nieri veshtron, mêndon, urrsyjohet, flet. Pâ mbëlojë në shtat e per mbas gjith sêndeve tjera e vûnë Perêndija mbi dhé; por nieri të gjitha i pervêen e i zotnon krejt; pertriën penët e veta, mirutoi vêllin pâ prâ; veç nieri shkon gjithuonë mbrodh. Fjala e tij âsht:

Mbrodh gjithuonë, gjithuon' perpara
Me mênd t' vet e vese t' mbara.

Nieri âsht vêndësi i gjith dheut. E shkon jeten në familje e në shoquina popunish e kômbsh. Kâ do mljerz t' egjerë, qi shkojnë lakuriq, rrijn në do koliha e rrnoju gjâll veç me gjojë, pâ kurr farë zanâtit e njeshtrijet. Do janë barbarë, e do me thânë të pâdhênun edhè kah puna e të prîtmit e të shkrenit me shoqi shoju; e do të gjykruem me kanûn t' urtë, me zakone të kândshme e me hollim kah dija e njeshtrijnat.

99. Shtatl i nierit.

Trupi i nierit perbâhet prej shum pjesësh e gjymtyrësh, rreshtue njëna me tjetren per bukurië. Pjesa më e epër â kryet o kuptina, qi pshtetet mbë qafë.

Qafa i sjitë trupit. Ânës perpara të trupit i thonë parzem e krahnuer; ânës permbrapa shpînë. Nën parzem âsht barku.

Me ânë të syperme të trupit njiten krahët; me ânë të poshter koahët e gersët.

Kryet.

Kryet e nderit, mos me kënë pak gjâ shputak ânash, kishte me kënë rrumbullak. Anës perpara të kryes i thonë fëtyrë; anës pasmbrapa mëshkreje. Anëve perbëj ju thonë tâmbtha e faqe. Kryet e nderit para e mbrapa â mbëlue me flokë.

Flokët dallu prei lëkuret, qi i veshet rrashtës. Rrashta âsht si nji grrëç âshtit qi mba trût.

Trût janë nji gjâ e bardhë, mbajake, gjâli rrumbullak persypri, me nji vi, qi i fillon perpara e i del dëri mbrapa. Trût perfundi janë rrash e ja pshteten me shpûnë krûzve, qi janë do trû të vogla. Trût janë vegla e ndimes per kuh ana e të mâdhnemit. Kush trû nuk kâ, të kât kûmbë me ngâ. kâ thânë i moçmi.

Mb' anë mâ të mëtë te fëtyrës zgjaset hâlli; nen të janë grepat e sy've.

Gjâdi nen tâmbtha, e'j grinë mâ mbrapa, dalin veshët. Anës së perjashtme mbrapa veshit i thonë shatorre, anës pasmbrënda të shatorres i thonë kuge.

Hûnda kâ dy bâra. Nen sy hapen faqet.

Goja kâ buzca e eprë e bazen e poshtrë. Buzët vijn me mbyllë gojen mirë e me shqyptue fjalët. Per vegla e ndimen mâ e gare e të folunit âsht gjuha, qi kâ rrâjen në nji âsht pasmbrënda së fund të gojës.

Zhumbina e mishi i dhâmve i veshë dhâmbët dëri mbë nji shëj vënulit e i mba lidhë me fulçij. Prei fulçinit të poshtar del mjekra qi mbaron fëtyren.

Sy't, veshët, hûndes, gojen e të tânë fëtyren duhet me i kâ per gjith dishë.

Dhâmbët.

Dhâmbët janë nji gjâ âshtit e ngulun me bukurisë në fulçij. Të mâdhajt kan kâ gjashtmbëdhetë per fulçi. Fjesa e dhâmve, qi del jashtë fulçijve âsht e veshun me nji fare shkelxhuit, qi âsht si kallaji i dhâmve. Kater dhâmbët, qi

janë porpara njëdis se të dilët falqi, janë të prehtë porsi një daltë.

Per ket këtyno dhëmbve asdej o kënaej deli ka 'j dhënë rrumbullak e i thepte, qi i gjanë dhanve të qëndt, e i thonë dhëmbi i sytit.

Mbas dhëmbit të sytit vinë dhëmbët e mëdhaj, qi ja thonë dhëmadha. Këto bluejn e mbejn haejen, si gurt e mullinit, qi bluejn kokrrat.

Prei se dhëmbët nuk janë të tanë asbë një fë, i vijn zierit më mirë ne pertypë q' farë do haejet, si ne thënë kokrra, rrajë, gëmë e mish.

Dhëmbët vijn edhe ne shqyptue më mirë fjalët.

Dhëmbët qi ju ëalin më së pari fëmijëve, janë dhëmbet e parë e neper të shtaten vjetë edhe bilën më të parët, me ju lëshue vëndin tjerve, qi ngjasin më shum.

Dhëmbët prí janë do vegla të vjetshme e të kushtueshme; se pá ta nuk pertypet mire haeja, ne nuk shqyptohen mirë fjalët.

Dubet ne ju pasë per ditë kujdesin dhëmbve; mos me shtië në gojë sfarë as teper të xëtu, as teper të fhoftu; e ë mirë me e shperlá gojen mbas luket me ujë të vakët.

Mos me ja vûe mënden me i lá dhëmbët, me ndójë në lagshtinë të madhe, me hüngrë pônë të thartha, me teprue me pîëna, me huesa t' ámbla o qi xójn per sé teprit, dhámin dhëmbët.

Të mirrë janë njatë fëmijë, qi mundohen me thye me dhëmbë arra o lejthija, o berthámët e kumbullave e të pjeshkave. Tu dijn se kan me ja rá dhëmbët cop' e grimë; o kúr të vriten e kan me mujtë me i pertypë o me i hûe mirë huesat; e prandej kan me ndie djegóm në zómrë, ûth e dergjë tjera.

Qafa.

Qafa bashkon kryet me trup. Anës, qi ishë kah parzmi, i thonë fyt; anës mbrapa i thonë mbaqafje o palci i qafës. Fyti ká dý vija o fýza; njëra vija ne shkue haeja, tjetra

me mirrë frŷmë, e me dalë nepër të zâni, qi perfhehet mb' até vîmë. qi i thonë molla e Adamit. Kûr dhëna fyti ênhet me i rá mbrapa sá mâ parë; me e kâ mb' asgjâ mnônet sâsrî me bjerrë zânin, e mundon edhé m' a mbyllë vija e kaos e e frŷmës.

Korrizi e briet.

Shtatë eshtna si zvathë, njëni mbî tjetriu, mbâjn qafen e i ngân fuqîë me bîjtë kryet. Mbë këtâ zânë fillâ njuta kosîj t' imtë qi perbâjn rruzen e shpinës.

Korrizi o rruza e shpinës kâ mbrênâë palcin, qî âsht si nji bisht qi vjen prei trûve.

Mbë korrîz ngulen asdoj o këndej briet, qi krruten e dalin jashtë herë mâ shum imtë mâ pak. Do perpôpen në krahnuer e do jo; këtyna ju thonë brîë të vorfën.

Krahnori.

Nen fyt zgjânet krahnori e parzmi, qi i pergjegjë permbrapa shpëza. Krahnori fillon në gropo të fytit e mbaron në gryke të zgrogât o në gropë të zêmrës, mu âsht kâ njîten briet. Permbrênda krahnorit mbshehet zêmra me vija të nêdhâ të gjâsat e me muskuië.

Zêmra.

Gjîthkush e di ç' bîtyrë kâ zêmra. Zêmra e nderît âsht e madhe e plot me gjak si fund e mâje â frŷe e gâdi e rrumballakët, veç në fund mbarua si në anje. Zêmra â nji copë tul, i zgurtum permbrênda e rri si mbë nji zhabë, qi kâ mbrêndë nji farë lângat si hirrë.

Ana e syperme âsht mâ e gjânë e priret dieî kah e djathta; thepî i sajë e dŷ të treta të zemrës, shpêngue gjithkah, marrin kah e rrumakta, e prandej ndiejn se zêmra ne rreh m' até ané.

Zêmra âsht qûndra e udhthâit të gjakut.

Mushkniēt e hardha e tē marrunit frȳmē.

Kreth e rrēth zōnrēs janē mushkniēt e hardha. Mushkniēt e hardha janē dȳ copa mish si dȳ shpūza, prei se perbāhen prei do kokrrimesh mishti të butë e plot me shlirza ajrit. Prei gojet, prei hūndet e neper vīē të vet, qi bashkohet me mushkniē të hardha, hin ajri nder shīkza mā të mbahet ta e dēlīr e pastron gjakun: e mbasandej del prei mushkniēsh të hardha. Njishtū edhē gjakn hin e del pā prē. Prandej mushkniēt e hardha heqē qohen harē nben si njī rreshiq: e nāerī more frȳmē.

Vīja kah hin e del frȳma āsht edhē vija kah del prei gojet fjala e shqyptuemo. Njiky āsht germanzi e gergilāci.

Barku.

Në fund të gojēs e mbas germazit, qibet lugu i haes o gopcherzi, qi ulet dēri në fillin të zgropit, kā vīēren mbē njānen anē mushkuija e zezē e mbē tjetez anē shpēnetka e në njedis mullza. Kōjo kā dȳ hīra.

Zgropi e zōrrēt.

Lugu i haes bashkōhet me zgrop tui hīē në hirē të rrumktë, e neper të shtīhen në zgrop haenat qi janē perçapē e koperdhē. Bira e rrumktë āsht njī grimē mā nelt se e djathta. Bira e djathtë njīhet me zōrrē, qi atȳ xānē fill, e neper ta qet haenat e blueme.

Zōrrēt tui u sjellē e pezsjellē xānē gjidi të tānē barkun; zōrrve ja thonē edhē permbrēnzēca.

Hucja, mbassi e pervēpin dhūmbēt, laget prei peltȳnet, e zhrīe krejt del prei zgropit nder zōrrē, e atȳ mbarohet të hlnemit, do me thānē, prei atȳne sōndeve hlue per gjysē e zbrumē, dahen pjesēt ushqyese, qi lypen me ushqye trupin t' onē, e perpihen neper do gojē të vogla, qi janē shperdā neper zōrrē, e mbassi të perzihen me gjak, bāhen gjak edhē atā.

Gjaku.

Gjaku rrjedh nepër do lugj lëkuret, cilli më i madh e cilli më i vogël. Këtu lugj hapen e shpërdahen nepër gjymtyrë të trupit t' onë, e ju thanë dej o germazha.

Njatyne lugjve, qi çojn gjakun prei zëmret nder gjymtyrë tjera, ju thonë germazha.

Dejt janë njatë lugj të hollë qi marrin gjakun prei grykës të germazhave, perlàjn pjesët ushqyese, qi janë kënë thithë prei zërrve, e gjak e ushqim bashkë i çojn në zëmrë.

Zëmra hën a lëshon pà prë e prei andej vjen të rrahunit e sajë. Kah rrudhet me të shpejtë i nep shkaq gjakut e qet valë mbus valet në germazha. Se të cilles valë i pergjegjë nji të rrahun dëllit.

Gjaku lot pà prë tui dalë prei dejve në germazha e prei germazhave nder dej; e ky âsht ndihëmi i gjakut. Neper ket ndàtim të pà prështom gjaku rrjedh nepër gjith gjymtyrë t' onn, ushqen, xën e i nep jetë gjith trupit t' onë.

Veglave qi janë përmbrënda trupit t' onë, ju thonë mbarë shkallë; së janë bjê fjaka, trütë, zëmra, mushkëzët e bardha, zgropi, mushkuiët e zeza, shpïnotka e nderët.

Koshët, kerçikët, kâmbët.

Koshët të trasha e të fuqiëshme, të veshuna me mish të rrasë, ndlojn në bark e shkojn dëri në gjü. Asht, qi i thonë gushtell mbëlon atë vënd kù perpàjet gypi i koshës me të parin asht të kerçikut a të gersës.

Nen gjü fillon kerçiku. N' onë perpara à pà mish; por pembropa kà pulpen.

Kerçikët e gjith shtatë i nierit peshon mbë shputa të kâmbve. Kù kapet më fort shputa e kâmbve, dalin pës gishtat. Gishtat, tui kënë të lidhyeshem e të fortë, e bàjn nierin me ecë pà n matë e segurë, e i ndëmojn me ngà. Asht

prá koshët, kerçikët e kâmbët janë si urejnat e shtatit t' onë, e ndimsat me se nieri mundet prei nji vëndit me shkuo nshë nji tjetër, si t' i lëjn në zëmrë.

Krahët, duert, gishtat.

Krahi kà tre kocáj. Dy, njëni mbî tjetrin, lâjn lânza e dorës, qi fillon në dorë e shkon dêri në krryet. Kollupi, qi prei krrylit shkon e njitet me sup të krahvet, kà nji seht të votun.

Mâjn shplakës të dorës âalin gishtat, e gishtit mâ të madh i thonë: pelqyer.

Gishtat nuk janë të tânë nji mâsur, por të gjith i kan mnjet t' armatisuna me thoj.

Neper se gishtat do janë mâ të mëdhaj e do mâ të vogjel e kthehen gjith kah, nieri mundet me shtrengue me dorë q' farë do sëndit.

Kûr i epet me durr krahët punon si nji pallë; me e kthyo në gjymtyrë të vetа, herë zreh si shkopijt, herë këson si nji pëndë: me shtrengue grushtin, krahë rreh si ç' muj. Edhë gishtat me mânë të nji krahit të fërtë i sherbejn nierit si grémça e si âi ns.

Krahi nuk âeht fort i giatë, e prá me vungu, me pâlla, me dalta, me sunkare e me makina gjith ndheresh, then token, ugrëh shpija, dettuon shkasëj, rrxon lûndë, shtrengon njuut n' âmë të vet, e xîer metalu prei âheut.

Nieri lëu laknriq; por me mjeshtri të duerve të veta âudë pelhurë e zhguna, bân kësula, të ndatânua, pëlha e mbëloje mâ të mira se i kan shtâzët. Nieri nuk i kâ thojt të prehtë si ndcu e kuplani; nuk kâ dhâmbë të fërtë sê qêni e njku; por me duer të veta punon shpata, pushkë, topa, armë mâ të rrebta se âthetast e q' farë do bishës t' egrë, e se helmi i gjarpijve. Me duer godit barkë me shkue neper lumij, neper liqej e neper dët. Me mâje të gishtave lidhë pêjun me hâ rreta me xânë zogj e peshk. Gishtat tjerrin, qepin, bâjn fasela. Dora zjyen, i nep q' farë do sajnët lândësh e xîer mbë të fëtyren e sinsleve tjera: doru shkruen, e me

shkrojta, qi vën në letrë, në rrusë, në metala zhdëlun mëndën e vet. Por dorës do t' i prîjn mësdja e, per do sëndo, lypen almisot e vota; me këto nlimë dora e rritë nderin perubë mâ të forten shtâzë.

Eshtnat.

Gjith shtati i nderit qindron e mbahet prei eshtnash, qi bâjn, si me thânë gardhin e trupit t' onë. Eshtnat e fëmijëve të vogjel janë të njomë e të butë, por kâ pak kâ pak shkojn tâi a forvne e tai a rritë, dëri sâ, afer vjisë^t vjeç, trupi i nderit mbushë mâsen e vet. Në ploqnië eshtnat bâhon të brizhdtë o thoçn.

Eshtnat janë gjith sujnesh: do janë të gjatë si kallama, do shpatakë, do rrumbullakë. Disâ eshtna kan do hira me ja hië mbrëndë âshtë qi â nget: mb' atë vërtë janë mojtë e shtiriti

Eshtnat mâ të gjatë, si me thânë, të koshve e të krahve, janë mâ të fortë kah mjedisi se kah maja. Eshtnat mâ të mëdhej janë të zgurues per së gjatti e perubrënda janë veshë me do leskra âshtit si nji rret, me mbajt njatë farë mdyret, qi i thonë pale. Palet i mbë butë eshtnat, e pâ të kishin n' u grimcue o n' u derdhë si gastarja.

Dredhzat e tejzat.

Mishi shoet mbë disâ copa tal, qi ja thonë dredhza. Këto dredhza janë do fijeza të holla o pejna mëshit, qi shkojn e vinë.

Mâjet e dredhzave sosin mbë do fijeza të hurdha të pârrezhta (qi nuk lëshojn) e bâjn gjidi do si tojë, qi lidhen me eshtna e me pjesë të ngurta të trupit. Këtyne mûndena me ja thânë tejza o tejza; e vijn me mbledhë e me shtrë kâmbët, duert e gyntyrët tjera.

Giitha kâ gjashtë pâr dredhza. Disâ vijn me e zgjatë e me e shtjye jashta grojet, disâ me e ngrohë e me e mbledhë. Â nji qi vijn me e çue perpjetë e me ja rrusë qiellzës; nji tjetrë e ban me e sjellë mâjen e sâjo zeper dhâmbë. Neper ket të sjellun, qi kâ giitha prei këtyne dredhzave mûsdet me

kthye e me perëreshë zânin, qi vjen prei germazit a gorgilicit e me shqyptue fjalët.

Gjuha jâ âsht, then rrasht e do me thânë se prei proshmimeve ndodhin koha të mëdhaj; e prep: kush flet tepar e hjek votën.

Kû dhem dhimbî rreh gjuha; e do me thânë se nieri flet kâr e jâ kâr per sëndë qi kâ per zëmrë.

Dredhzat e tajmë jane vegjat e livrimit të trupit t' onë mbrëndë e jashtë; e janë edhé rrjeta e shkafve.

Ndiesat.

Prei trûve e prei galeit të shpinës dalin dy fije të hardha e të hutu, qi porjashta i pergjâjn melczit e permbrënda janë perbâ prei do pëjnash të hullë fort e asë lûndet si janë trûtë; njihëtyne fijeve ja thonë ndiesa.

Dymbëdhet pârë ndiesa dalin prei trûve e tridhet parë prei palcit të shpinës. Këto janë, si me thânë, trupat prei kah dalin gjith ndiesat, qi shpendahen neper shtat t' one.

Pëjnâve qi perbâjn ndiesat ju thonë fijeza ndiesash. Zyrja e disâve âsht me mësë prei trûve e prei palcit të shpinës livrimën e dredhzave; disâ tjeza vijn per shise t' ona, e neper ta shofim, ndiejm, perkasim. Mâ e shumta e ndiesave kan fijeza zdish e asish.

Populli kûr flet ju thotë gjithaji dâll vijave kû cet gjaku e këtyne tejpe e atyne tjerve qi na kôtû mbrapa ju thonë ndiesa. Por me i dâ mirë këto sëndë njënen prêi tjetret, ju kena vûe këto ënuna. Kush t' i dijn mâ mirë, mirë se arrîst!

100. Rregullime shëndedjet.

Kri nder vëndë të shëndoshta, kû nuk â prishë ajri. Ajri prîsbet sidomos prei nji farë avullit qi çojn gjâja e gjâllë e bûsët kûr prishen e kalben. Këto avuj dalin prei njit qi rri âmull e qi kalben mbrëndë gjeth,

rrâjë e gjâ të gjalla t' huta; nâ të shumen dalin prei arve kû nielet orizi, prei këneteve e barrakave e prei pllehit; dîsâ herë dalin edhè prei petkash e pecash të ndyeta, qi kan pasë në shtat të snaletit. Ilsen'ju prei tyne! Këto avuj helmatisin gjakun e sjellin ethe, qi sdahen aq shpejt.

Odat kû rri, do të rnejn prei notit të lig, per do të jënë të çilta, të shëndritshme, qi të ju bien dielli, të tërta, të dlirta, pâ kurr farë éret o ûsijet. Mos len ditë pâ çilë dritoret (pexhoret). Mos ndez tarsgûr nbë njî ôdë të nbyllunë: nvulli i qyuhyrît kâ nbytë shum kënd.

Shtrojen e shtratit o petkat e shtarit t' i kësh gjithnonë të dlirta. Vesha nos t' a slaterngojn shtatin. Dîsâ shterngohen sâ kû nânden nd' ije me brêz e me rrypa, o kujtojn se ashtû nbâjn shtatin; por âsht gabim; e pôs se t' a bje të vshtirshem të marrnît e frymës, nuk lên ne blue mirë lasen. Këpucët o kândrat e ngushta vrasin kâmbët e bâjn ndrydhe. Me shterngue fort nen giû lidhoat e çorapve ndrydhen dejt e qerivet e gjaku nuk ecë mirë; e të shumen e herë jane nkalbjn m' u ajë dejt në pleqsë.

Të jësh i lirë nê hue: nëson nâ mirë ne haena per doret, mish të freskë, buk, voe, oriz, pulendrë, kertolla, barbuna, lâng gjâjet e peshk: nos ha shum mish o peshk të thatë, êrna e snbelcina. Uji, qi kâ falë Zoti, â pija nâ e shëndoshtë: nos lakmô vênen: ruju prei pinash ne spirto! — Haenat do të godisen ne nâsë, e, kûr ha nieri, do t' i perzieju nji faret ne pûje si të jët nevoja e gjith e eillit. Haenat nuk do të lêhen m' u ftofë, as nuk do të ruhen nb' ênë te rênata, sidomos kûr kan ndo 'j farë ufullimit o shum vjam, se xân nji farë helmit të rreptë fort.

Zot' ynë i lumi i ká thânë nierit: ké me e fitue luken me djersë të bâllit. Prá punò, luej kâmbët e duert; lodhe sá kû të mundosh shtatin t' ând, por jo ndrŷe mbë nji vênd. Kush ká nji zanát ndojet t' a lânë ndo 'j eopë herë punen, o t' i nderlikoju me punë qi lypin t' eenn.

Gjûmi â i nevojshem me pertrie fuqiën e trupit, qi puna e ditës ká shkrehë, e me fillue mâ me eenë punen të zhurdhnen drita ne e nesrë. Gjûmi do të jét i pagjtë, njâjse, e nuk do të shtŷhet mâ se gjashtë a shtatë suhat. Por fëmija e gjindja e shkrehtë nûndën me fjetë ndo 'j suhat mâ teper. Kush tallet pâ punë, kush ha teper, kûi i brén zënren nsëndimi i punve të pâ gjâshme qi ká bâ, nuk naûndet me pasë gjûmë të pagjtë e të dobishem.

Ki kujdes per shise të tua. Mbâji sŷtë dlir, e laji shpesh me ujë të freskë: pritju driten per së teperit. Nji pun' e lutë, qi bâhet naten me dritë të kandilit eartë sŷtë mâ fort se me e punue diten.

Mbâji veshët dlirt; por nos i kruej me tâje gjylpnerësh o me kûja të prehtë; se â frigë me shpue lëvozen e lodertiës e me shurdhue. Ruju prei krismes të madhe, e sidomos qi ngiatë fort.

Burrnoti e ênat e fòrta pakoju fuqiën e të marrunit ôrës. Largou prei vêndit e sëndeve, qi qelben.

Me teprue në vênë, në pijna të fòrta e në haena me specie shum, pakobet të ndiemit e qelizës. Duhet me shperlá shpesh e mirë gojen; dhâmbët do të mbahen dlirt: por nos me i ferkue kurr me ndo 'j tëshë të fortë, qi me ju hângrë të lyemen e vet. Mos perziej shpejt me shpejt huena e pijna të ftofta fort me të xêta a të xêta me të ftofta; nos the me dhâmbë arra, lejthija, berthâmë pênesh; nos i rmo dhâmbët

me mkje gjvlpnerësh o me kûja të fortë. Mos ja vësh mênden këtyne mësimeve, ké me ndie dhimë dhëmbëllesh: dhambët kan me të rà ocp' e grimë; e ké me hjekë zi per punë të bluemit të haeve e kah ana e zânit, e, qysh i ri, ké m' u dukë plak pâ dhâmbë. — Do punë, qi çoju pshtymë shumë, janë të vrazhda; prandej fëmijëve, qi kan nevojë m' u usbqyve e m' u rritë, duhani ju bân keq.

Lëkura e shtatit t' onë mbahet e shëndoshtë e në sheste të vet tui jetue me masë, tui u lâ, tui veshë petka të lâme, tui ju ndêjë lerg atyne qi kan ndo 'j dergjë qi njitet, tui ja vûe mênden thikuve, gershânëve, temperëve, e gjith almiseve, qi mûnden me pré, me thérë, me lënyrë, me repë, me mbretë e me djegë ndo 'j sesi shtatin t' onë.

Duhet m' u rueitë edhè nos me ju shkue ngojë kot reziqeve. Fëmijës, qi lëshohet vrep prei shkallësh, qi njitet o kacavjeret neper pêm' e neper mure të rrxueme, qi këcen prei ndo 'j vëndit të nëltë, qi vieret mbas karroceve, a në rrezik gjithmonë me qitë doren o kâmben, o me këputë arrçin e qafës.

Fëmija kûr bje i lig do të ndigjoju me gi barnat, e do të bâjn gjithshka i kâ thânë njeku.

I forti shkapercen sâ e sâ lëngatë; i zhdervjellti xên shpejt e mirë zanâtin; por forcimi i shtatit e të zhdervjellitit fitohen tui bâ per gjith ditë gjimnastikë, tui punue me masë e tui e mësue trupin t' onë në të xêtë e në të ftofët e n'a kull. Perkûndra kush nuk di me shkûndë pritesen, m' u shporrë llaseve të shpiës e kënaqes të pâgjûshme, shkrehë trupin e vet, nuk â i zoti me i ngiatë punës; pak gjâ me ndrrue moti me të shpejtë, m' u ftofë o m' u xë, bje i lig; shkurt: bâhet e zezn e vêdit.

101. Puna.

Fuqiët, qi nn kâ fâlë i madhi Zot, do t' i shtijn në punë per dobië t' onë e të shokve. Prandej nu duhet qësh me kohë me pranue me ta, qi të gëzojn në pleqnië qa kena xânë në të rët. Barri i mirë e i vjeßhem kâ kënë perpara nji frutje i mirë e i knjdesshem; nji zoje shpijet e rabarë, dikur kâ kënë vajz' e urtë e puntore; si njëni si tjetra kan dijtë mbë të rí të vet me i shtië në punë fuqiët e veta e sod rrnojn gjâll me punë të duerve, sjellin mbarë konakun, e njishtú i vijn edhë gjith shokve e vëndit të vet.

Por nieri sikúrsó nûndet me i perdorue mirë fuqiët e veta, njashtú edhë nûndet me i perdorue per së mbrapshtit me hâ me dalë prei rrugës të drejtë. Kush ßet fjalë të ndyeta perdorun keq ginhen; kush vën shoqin vëllaq ndanden e vet; kush perdorun shpejtimin e duerve per dëm të tjeter kiti, nâ mirë kishte kënë per të mos me e pasë ßtue kurr atë shpejtim.

Kush shtja në punë fuqiët e veta me ndo 'j sheste dobijet, aj thohet se punon: por puna qi nuk kâ xânë fill me Zotin e me Zotin nuk mbaron, e kâ me pasë beklim gjeel atij të Lumft.

I thonë nji fjalë: kush nuk punon nuk hâ perlim me hângrë. Kush punon me vullnêdet e sá kâ nûndet, kâ zënuen shendeth, qi faru do ndërdit e të vshtiret me i qillue.

Por ndërron puna prei punet; disá punë fygën fuqië trupët; disá nûndë.

Punët nâ të nevojshme janë njatá, qi un nbyllin nevojët nâ të nodhá, qi kena ditë per ditë.

Bûlku kâ punen e tokës, e i duhen disá almáse, qi vetun nuk ßsht i zotí me i hâ. Me kë me hâ aj vetë pór punës të tokës të tánn almášet e veta e gjithshka i duhet per trup të vet, edhë me pasë me se, kishte me hjerrë mot shum.

Mbasi nji nieri i vetun nuk nûndet me e kryo gjithshka i duhet per nevojë e pagj të rrnosës, ndjerzát i ndihnën shoqi shojt e dâjn punët dikush njënen e dikush tjetren. Të

dámit e punës ësht shpejtim por gjith kënd; e shka nësë njëni e hollon tjetri e o sëllë më mbarë mbas shestes të vet.

Zanatlija, në ndo ’j sënd qi bën, çet në punë mjeshtrën e vet e do ndlimësa per ta. Kër bën ngi punë, mundohet me o bá zi t’ i pelqeja atij qi o ká porositë, do t’ i hìjn dorzan si per mjeshtrië të punes si per rrnesë të sajë; do t’ a mbatoja n’ i mungofië gjá; do t’ a godisin në kjofië prishë. Sá më i kujdesshem ësht puntori aq më shum ngadë gjindja to aj e më nzásjë mbája në të; e në kjofië i drejtë s ká me ja largue kerkush. „Zanati ká fundin arit“ kë thánë i moçmi. Por veç puntori i mirë e i drejtë e vertetou ket fjalë; të pádijshmit e batakçës nuk i eçë punë mbarë.

Shum sëndo, qi perparazdej bábeshin me dorë, së i pasoja makinat të godituna me hollim të madh, e qi luhen me ujë o me gjerm.

Me i shkue më shpejt e më pá të vehtir puntorit lánda e punës së vet, e punët e mjeshtrarve me ju rá në dorë atyne, qi ju lypen, dubes do gjiad, qi të bëjn e të shesin këto tësha. Këtyne ju thonë tregtarë. Sá më fort ju rri në fjalë tregtari gjindes, aá më i drejtë ësht në masë e në kandár, e i ndaluem në Shtet, aq më fort ju hìn zëmren tjerve, e më nzásjë ká gjindja në të. Edhë per të vjn fjala: „E drejta i ká punët ed dorë.“

Njajë rrngë qi ká zgiedhë gjith i cilí si per zanát të vet, ësht këna e atij nierit.

Njishtë prá ësht këna e bálkut, e zanatlies e e tregtarit. Pás këtyne ká edhë tjera, si me thánë, e ushtarit, e zyrtarit e meshtarit, e skollarit e e mjeshtrit të punës. Ushtarët i dalin zot dheut, prúja zanatit të permbrendshem e të perjashtshem e rueja mbrendin e gjiades. Zyrtarët shikjojn të mbaren e pagjen e vendit, gjëta e sigurien e gjindve, kanunës e pëqnjët.

Shkollarët kan të miren me rritë e me mësue fëmijët, me i bá ndjerz si duhet, qi të jenë e mirë e vëdët e e vëndit. Préftnija ká perlimin me lëçit fjalen e Zotit, të vertetat e Fés e me dhënë ngushllimet e sája. Mjeshtrari me

hartime të veta mundohet me perfrue ndër shokë e me rritë në ta mëndimin e hijeshinit e të mirës.

Gjith i cilli nëeri shkon mbas rrugës së vet, e mbë ç' do rrugë mundet me kënë i hasë në mbarohtë si duhet perlimet e veta. Duhet me ndërrue prá ç' farë do rrugel qi nieri ká marrë per të mirë të shokve.

102. Mëndyra me i shkue ditt pá të keq.

Vet' ja mënden me fillue se të cillen dittë tui lutë Zotin me të mbájtë dorën mbi krye e me të dhánë kurën e békimin e vet.

Lutja sidomos me t' a njitë dorën mo i shkue per vullëndet ndër të gjitha punët të tua, tui krye perlimet, qi ká, e tui u mëndue per të mirë të shokve. Të kryemit e perlimeve të tua ká me kënë per tý nrrye pogjet.

Shum herë ká me të ri pusa me i vijtë shoqit t' ánë; mos jn shumë kësojë së mirës, e t' a dijesh se e mira qi i bán tjetrit kái, edhe per duket ngi pun' e voglë, del e madhe n' e bíjsh me gjith zëmrë e me ndjerzië. Ká me të gezue zëmra mandej edhë më fort me t' a kthye shoqi të mirën, qi i ká bá.

Bashkim mâ i këndshem e mâ i fortë nuk ká se m' u lidhë gjith ndjerzit bashkë me i vjetë shoqi shojt, e me ja ambelcue, sá ká mënden, njitit pak dit, qi rrnojm mbi tokë.

Por këjó dashtnië per shoqi shoju ásht fort mâ i nëltë kár nieri mundohet, me i bá mirë gjithsiës, gjithi ndjerzve mbarë, Mbretnës, kombit, shoqnies. Sá do i vogel e qyqir me kënë nji nieri, në punoftë me këto mëndime të nëlta, bûhet ásnik e per t' a ndérrue, e e bán me i harrue travajt e dâmet qi mundet me pasë. Dashtnija me shoqi shoju e vëu nieriu në sheste me vetvédi e me gjith shekullin mbarë, e e bán me i pergjá Njatij, së lavë të «illit ú shkrue: „Kaloj tui bá mirë."

103. Familja.

Gjithë e shkreta' e e pá fuqië del foshnja në ket sheknll, e shpejt kështe me mbarue, mos me e pshtue kujdesi i permbllshem i prindve.

Prandej të rritunit e fëmijëve â kujdesi më i madh i prindve.

E permbllshmja nânë nuk di m' u shporrë prei fëmijës së vet, pernëpyr mbi djep i shkojn nett së e së harë pá mbyllë sytë, mbas tij nuk kâ pushim kurr, e asgjâ nuk ja kënaqë zëmren më fort se me pá shëndoshë e mirë njomen e vet. Baba punon me mbajtë shpiën. Âti i qiellës nep bukën e përditshme, nderi ja lypë me nratë e e ëitun me mënd. Por gjith mëndi kâ me i shkue huq, mos kjeftë mirë me të madhin Zot. Babë e nënë me fëmijë bâjn familjen. Prindja ordhnon fëmijët, e fëmija e kan perlan me ja ndigjue prindve. Fëmijëve qi ndigjojn, i madhë Zot ju kâ premtue jetë të giatë e gjith të mirat mbi takë. Pëndigjuesa âsht nji mkat i madh, e mjerë aj fëmijë qi i fyen Zotit me të e ja plasë zëmren të dashtunve Prindve të vet!

Me rob të shpiës e me familje shkojn edhë sherbtorët e zrogtarët; prandej të zott e shpës kan kujdes per ta si per rob të vet: zrogtari prei do të ndigjojn të zonë, do të bâbet punëtor e besnik e do të duen zotniën e vet.

104. Atdheu.

Gjithkùi i ndeh zëmra per shpië të parve, per vënd kâ, kâ lé, per plâng kû â rritë.

Shpija me shpija bâjn nji katund, katunde me katunde bâjn nji bajrak e nji krahinë e gjith bajrakët e njikëtij vëndit qi i thonë Shqypnië, mal e fushë. Gegë e Toskë, prei Mâjesh të Nëmuna e dëri në rânë t' Artës, prei Adriatikut e dëri në fushë të Kosovës, të gjith junë nji kômb e nji atdhé kan: Shqypnië.

Lidha qi bashkon gjinden e atdheut âsht nji lidhë shpirtnore qi i perkrahet asâjë, qi bashkon robt e nji shpës e ndjerzt qi junë bapë në kuter anët e tokës.

Dashtnija per katund të vet bîn prei atyne të mirave, qi nierî kâ në të; dashtnija per atdhé kâ rrûjtë mb' ato dobijna të mëdhá, qi gjith sá janë në të kan prei si.

Kush zotë mbas urdhnimeve të Tenzot ûsht dashamîr' i vertet i atdheut. Ky ûarë nierit detyrat, qi kâ me Sundim të vëndit, i mba si me i pasë vîn vetë dora e Zotit per të nierë të gjithkûi: nuk ankohet per pâga e rândimë, qi vên Sundimi; nuk ftofet kah atdheu, se nuk i del fjalet kah ana e lesës, qi do t' i mbâjn.

Ndêrsa e ndigjon me gjith zêmrë at qi ka në dorë shkogdn e pariës. Dî me e lânë mbë njêr' nusë të mirën e vet kûr e lypë e mira e vëndit; e dî se pâgat, qi na vên Sundimi, dnâen me mbájtë në kûmbë kot Shoqndë, qi pershtên odhë në; e se njajë pakicë, qi hjeshtra za, del dobijë e madhe per të gjith bashkë.

Atdhetarit të vertetë ja kânde ndêrsa e nûmin e atdheut, si të vetin. I gëzon zêmra kûr nëndet me ju zbardhë fuqia atdheut me ndo 'j punë të vet: gaidhen kûr ndiën se të bajn e lavdojn, e nundohet, mb' atë të veten, me ju kthye dasht fjalen atij, qi pâ arsyje prekë mbë të.

A. Disá shtâzë.

105. Majmunat.

Shtâza, qi nâ shum se tjerat kâ nji fije gûaet, në trajtîn të shtatit e në të kujtuemit me nierî, â majmuni. Eshtnat, ârrdhzat, gjakza, shkafët, dêjt, shîset i kâ gâdi si nierî; e ça të na janë kûmb' e dorë, mbë ta janë per nji herë kûmb' e dorë.

Gjinden 180 farë majmunash. Disá janë të mêdhaj sá nierî, disá të vogjel si kitêrra: do janë të shpejtë e të zhdervjellta, do të frŷet e të plojtë; disá dalîn voç diten, do voç naten. Majmunat rrin gâdi gjithmonë neper pémë e kêcejn gêmb mbe gêmb tui kerkue kokêrra e voo zogjsh e hubêrren, e i hânë.

Por më të përmëndun ndër to janë: Shimpanseht, Orangutani, Gibboni e Gorrila.

Shimpanseht kan qymen e rezë e gjinden në Guinë, në Kong e ndër vëndë të xëta fort t' Afrikës. Thonë se rrin ndër do kësolla, që gdisin vetë me gëmba përdëh e me dushk me pritë vapen e dhëllët. Qesin gur kundra armiqve të vet e dijn me mërrë në dorë shkopin. Por Shimpanseht janë të butë, të shpejtë me bë si bën kush, e kuq të marrun vesht që mësohen per shum punë.

Kër ndhtarët e Afrikës ndeshin zjerra ndër pylla, kë gjinden Shimpanseht, këtà rrin tui i pergjue per si lergue, me bë mbasandej si bàju atà. E njimend, t' n qasemen ndhtarët, ja mberijn Shimpanseht, i uviten zjerrit, ulen e rrin rreth e rreth, e bàjn me dorë si kan pà se bàshin ndjerzët. Pik së pari kishe me kujtue se janë nji fukë gezakësh.

Por këjo punë me bë si shoftia se bàjn tjerët, a per të rezë të tyne: pse nieri kër do me xënë ndo nji sish, ndër sy të tyne hin e dël prë ndo 'j grogset kë kë ngrehë kurthen; josë mbathë e dazhë disa herë dë qizme të rinda e ne e mbrama ja leshon mbrëndë do vishkull, mandej hën kinsë i harrova e nieet. Sà largohet pak, mëshehet mbë ndo 'j pritë; kër qe ju mberin Shimpanseht e këcen edhë aj mbrëndë në grogë, por lëshon kurtha e e xën. Josë merr me mbathë atà qizme, i veshë për bukurë: pse mandej e à i zoti me i hjekë pse i janë njitë leshit të këmbve, e e mund t' ikin; atë herë gjuetari i këtën zyrtë e e xën.

Orangutanat kan krahët më të gjatë se Shimpanseht, e kër bëhen pak të rritshem, kan qymen e kuqe. Gjinden n' ishull të Borneit e të Sumatres.

Gjibonat kan shtatin më të hollë se Shimpanseht e se Orangutanat; krahët e duert i kan më të gjatë e leshin më të shpeshtë e më të gjatë. Gjinden ndër vëndë t' Azië të Jugës e ndër ishuj të Detit të madh indiak.

Gorrila gjindet n' Afrikë; per shtat à më i madh se nieri; i hën strofullin vëdët me krëndë e me dushk; ë i rrebtë; më të shumen oerë ndrëjt mbë këmbë, e mik turbet prë nierit si majmunat tjerë.

106. Drénakët.

Shtázët drénake jo pergiáju dhiëve; veç ndrrojn në brina në të njyeme, kah të lëshuemit të shtatit e pse s kan njekrë. Drêni à giatë mâ se 2 metra e nëltë 1'25 m, e me qyme së në të knqe. Mushkulli kâ brinat gêmba gêmba e à i pâshem në t' ecun. I vëhen në shpinë fort me e gjue per mâsh të mirë, qi kâ, per lëkur' e per brina.

Dhâni âsht mâ i vogel se drêni e brinat i kâ shputuke kah mâja, e në vêri hâhet si i harmë me do shêje të bardha, qi i dalin neper lesh.

Kaprolli à nji shtâz e bukur fort, e mâshin e kâ me ntim. Nuk kâ lësht, e mushkulli kâ në bâll dy brina të vogla me 3—4 gêmba, qi në vjeshtë i hijn, e i dalin per së ri në dimen.

Dhâja e egerë kâ brinat të ndrejta e në mâje të kthyeme si gerêmç. Dhiës e egra rrin tufa tufa nder bjeshkë mâ të mëdhâ. Kur kullosin, njêna rri me rnejtë, e kur âsht ndo'j rrezik fishkllon e i bân me dijtë shoqet. Bindë me sâ sugurië e shpejtim dhiët e egra kêcejn hêrimet, kucavieren neper shâta mâ të vshtêna e njiten kâ à thêpi mâ i nëltë i malit. Mishi i tyne âsht në zâ e me lëkurë hâhen shoje rrnojen fort.

Rena âsht e madhe sa drêni e kâ qafen të shkurtë e të vjerrtë. Qymet i kâ të shpeshta, të maxme në vêrë, e në dimen të bardha: brinat e sâja dahen gêmba gêmba qysh prei rrâjet. Rena gjindet nder vênde mâ kah veri t' Europës. Nder atô vênde të ngrifme Rena âsht kâl e lopë per atô gjind të shkretë. Neper akull e neper bôrë ngrehë sajin e Laponve e t' Eskimezve, e nget mâ fort se kâli. Fëmëna kâ tanbel të mirë fort e me të hâhet tëlyen e xêhet djuth' i

kāndshem. Të mirë e kā edhë mishin. Me lëkurë të sjellë bjellen gzofa e shoje të fortë. Shkurt: në shtat të sjellë nuk kā gjymtyrë, qi mos me vjeftë mbë ndo 'j farë mëndyret. E ajò per vëdi nuk kā nevojë me i rā mbrapa mieri. Per ushqim të vet nuk shān bārin mā të dobtë; e në dimen bubrevon neper bórë me gjetë hayshk e të pāčmua me hāngrë.

107. Luāni.

Luāni lēn e jeton në vajë t' Afrikës e të dhent t' Indit. Kryetë e kā të trashë fort, sÿnin të gjall e pershkues, qymen të sykun, dūken të rrebt e të mādhaneshme, kqrinin të mxérshem. Kaq i unjishem e i shëstuem āsht shtati i tij, sá me t' u dukë pasqyra e fuqis e të shpejtimit. Kur kēcen bādhet per mrekullië, e kaq shkas i ep bishtit, kur e perdredhë, sá māndet me rrxue një mieri. Rrudhë fētyren e sidomos bāllin; e atë herë dukет di si mā e rrebtë fētyra e tij, o, të thuesh, dāu mā fort furija e mādhe, qi kā. Shkūndë krenohet e veta (jēlin), qi kur idhnohet, jo veç i ngrehun, por i lidhen mbë kater anët.

Luāni, kur á ūnshem, sÿn ç' furë do shtāzet. Por i rrebtë si āsht, nuk i bān bāll asnji e i rahun fort; prandej i duhet më' u mbshehë me prītë të dalin ntë pari ndo 'j shtāzë, e mandej i kē-en sypri.

Luāni luron pësë a gjashtë herë në ditë. Por brima, qi lëshon kur idhnohet, āsht edhë mā e mxérshme. Asò heret i bjo vëdit në' ijë me bisht e rrëh per tokë, shkūndë krenohet, rrudhë bāllin, vrāu vetullat e gervellon dhāmbët.

Luāni āsht i zhdervjellë, jeton me gjojë të vet, e rrall se largohet prei shkretijet e prei pyllave, kā i del njeft me se m' u ushqye. Por si të plaket e të bāhet i plojtë e nuk á mā i zoti me gjue, ju uvēbet kafshdeve e bābet rrezik per rob e per gjā të gjallë. Por kan vice orve se me kasë në gjinë e në baktië, sÿn baktiën, e nuk i turret nierit per pá e ngūrë.

108. Kapllani.

Âsht gâdi krojt si lulni per të gjatë, veç se âsht më hollak (qeskin), më i zhdervjellët e ká kryet më rrumbullak. Leshin e ká të knq perëjetë e të bardhë per fûndi. Tertlmer nqer shtat ká ds viza të zeza. Kapllanë si edhé lulni, janë nji rôd me micë.

Kapllani âsht e zeza e vîzdevo, kû rri: nuk dro as nierin as armët e tlja; nbytë e perlân tafa baktiësh; sŷa ûlas e vogjel e rinokerontat e rië e tjera bishë t' egra; e ká 'j herë matet edhé me luâ.

Por, ká dashtë Zoti e farn e kapllanave nuk âsht fort e luptë, e â ndrŷe e, si me thânë, caktue nder vëndo të xëta kah të lëmit e dhent t' Iadët; por janë pá edhé nder pyllna të verit t' Europës.

Kapllani ká zakon e sirrhet buzë njit e pret kûr vînë baktiët me pi: atë herë zgjedh kashatën e vet e luntu mirë! Duket se â dhânë më fort per gjak të tyne; e pi me shênd të nadh e déjet prei ë; kûr shkyen e shkafujen njî shtâzë futë mbrëndë kryetë e perpin gjakun tui ngrehë giatë; e më parë shtërret gjaku se i shkon edja kësajë bishë. Asgjâ mënguë, kûr i del me nbytë nji shtâzë të madhe, si me thânë, nji kâl e ngî bualî; në kjoftë se atŷ nuk mûndet me e hângrë me kudalië, nuk e grien shpejt per shpejt, por e morr rreshqanë e e çon mbrëndë në pyllë; me e perpië kûr të dnen vetë; e knq lëtë i vjen ën e kujtohet kush se â pshtjellue ndopak në f' ecun. Nder gjith bishë t' egra, kapllani â më i vshtûri m' u zbatë. Por Rromakve të motshem ju dnel me e shtrue e ja vûrne në zgjedhë qerrit t' Eliogabalit; edhé Tartarët i morrshin me gjue me ta.

109. Kastorat.

Kastorat nuk dijn fort prei lepurit, veç se kan bishtin si nji shlës të gjân e shpatuke e ju vlën si timue me shkue nepor një; se këto shtâzë janë larumasa, due me thânë, rrin si në tokë si nd' një. Kun dhëmbë të gjatë qi duken si sharrë,

Në Qershuer o në Korrik fillonja e mbllidhen prei gjith anësh o bahen ka 'j kerë shumic' e madhe, të thuesh 200 a 300. Oraku i tyne ă në breg t' ujit. Me kënë nji një ămull, si ă, bje fjala nji i ligështë, nuk kan nevojë me ngrehë pëndë. Por me kënë nji një qi ecë o qi qohet o bje, si janë shënat o lumnat, kërta shtâzë puntore kûja e bâja nji farë pëndet sà me mbledhë njin si në nji bunár o qi të rrin gjithmonë mbë nji shoste. Kûjo pëndë ka 'j herë i shkon lartë anë mb' anë 10 a 15 metra gjatë o 2 o 3 metra gjân; o kâq e fërtë âsht sà i qindron ç' farë do valës.

Po si mûndet nji shtâzë o vocrrë sà grinat me bâ kaq punë? — E bân shoqnija e bashkuel.

Zgjedhân kû âsht nji më cekë. Me qilnë atý afer ndo 'j lând' e trashë, si me thânë nji shelqe, nji vërri o nji plep, kûja e e sharroja në fund me dhámbë dëri si e bâja me rá nd' një. Asht ëdhë kûpuela njatë gëmba qi nuk ja vîja. Tjerët shkoja e rrxoja lânët mâ të vegla e mbledhin rrëma; i brêja mbë njën' anë e i bâja si kûja, mandej i ngrehân nd' ujë e i vënë neper gjuela të trupët të madh me bâ gardh me ta. Do mbâja kûjat ndrójt me mûje të prehura per fundit; tjerët me kâmbë çilin bira në njedis t' ujit me i qitë mbrésdë; do shkoja e mârrin dhé me i rrasë; e njeshin me kâmbë, e rrasin me lisht sî bân puntori me mistrë; do e mârrin agoje, do me kâmbë të pâra o ja njeshin gardhit me mbyllë të tâna bîrat.

Pënda e tyne prâ janë do gardhiqe me rrezhta kûjash të tânë nji maset, e qi i pehtotet njëni tjetrit, mbas rrjedhës t' ujit, e në beposhtë pënda â si në të lânë. Në mûje të pëndës i qilin dý o trí gryka me ândë nji, si të ja shofin gjasen. Me bâ nj' i madh e me e çartë pënden, ngasin të tâzë me e arnue me gëmba e me bulîë.

Kan nevojë, bje fjala, me bâjtë nji sênd të rúndë. Nuk futen aspak. Njëni nder ta bje në kokrrë të shpinës e me kâmbë shterngon pëshen, tjerët e bjekân rreshanë prej lështit e e çojn, kû kan nevojë.

Lëkura e tyne kà kushtim të madh per gzofa e poetahe; prei tyne xieret edhè nji farë vjaniri, qi vijn per shum të liga. Prandej ket të shkreten shtàzë e mërrin mbrapa gjuetarët fort, sà gàdi jmë tui e qitë furet.

110. Fili.

Fili à shtàza mà e madhe, qi ecë me kater kàmbë, si balena âsht frýmoori mà i madh, qi livron nd' ujë. Fili dàn nder gjith tjerë, jo veç per të madhit të shtatit, por edhè per turì qi kà të giatë fort, e qi s à tjeter veç të zgjatunit e hûndës së fà të njì gypit, e per dhàmbë qi i dalin prei gojet andej e këndej. Kuq i fortë âsht ky farë vgàmit, sà à i zotì me bàjtë ngarkue gàdi 1000 okë per tri a kater dit rrugë teposhtë e perpjetë neper fushë e neper male. Bân not si peshku, e âsht i shpejtë në vrap si rrëfeja. Ha bàr e perpìn në ditë afer 40 okë oriz e hae tjetrë. Thimthi a turini i vjin si me e pasë dorë; me të merr haen e e qet ngojë, me të pì; e kà edhè per njì farë armet: me njì të rânue të tij lëshon lëmuç njì kà. Me thimth à i zotì me kputë njì fule, me marrë në tokë njì tështë t' imtë q' furet do, me shpatue njì kungull, me shpresë njì pushkë. Duket i marrun vesht fort, kà dashtnië per gjindë; por nuk duron me e marrë me të keq. Me bà me e ngà e nda mënd e ka 'j herë e merr nbaen fort rrebtë. Rmon 200 vjet. Kà fil Afriket e fil Azijet. Dhàmbët e tij junë të vjefshem per fildish e bâhen me ta sënde të kushtueshme.

111. Balena.

Trupi i sajë âsht, si njì sakë, giatë tridhet metra e pertej, e vjen rëndë nja katerdhet mì okë, sà treqind që. Kryet âsht sà e treta e gjith shtatit; fulqijt i kà gjashtë

motra gistë; njaq gjânë âsht ndhë bishti i sajë. Vjamë, qi i mbëlon të tânë shtatin, shum herë âsht pësë pëllëmbë trashë, e qot voj shum; mastakët kerca, qi ká per anë fulqijve e i vîju me shterngue gjân qi do me hângrë, janë gjatë nji meter e dëri mbë dy mbas vëndit kû janë. Balena âsht frymorja mâ e madhe qi gjindet mbî fuqe të tokës.

Nuk dihet mârrë sâ mûndet me rrnue ky rôd shtiret; veç se rrnoja shum. Ushqimi i tyne nuk janë peshqît, si kishte me kujtue kush pikë së parit, por do shtâzë tjera, qi rrijn nder dëtna të Vërit e të Jugës, kû gjindon mâ të shumta balenat. Fëmna nuk bân mâ se ‘j zog mbî vjetë; e zogu kër bën âsht mâ se kuter metra gjatë. E âma e do fort, e bân mbî flotë të vetu, e kûr e sjen kush, terdhet me i dalë zot, e mâ parë hjë në dorë një se me lëshue zogun e vet.

Po si mbrrîn nieri me e mbytë e me pasë dobië prei balenet? Qe si hâjnë. Nder ato vënde, kû dihet se ká balena, dëtarët rrijn e i ruojnë. I' a pamen kûnd balenen, dëtari qi rri mâje shulit të barkës, ju bân zâ tjerve, e ntëherë dëtarët tjerë hîjn në fëllugë, mârrin rrëmat në dorë, e sputas i sviten balenës. Nji nieri në kâmbë kah prua, mba në dorë nji patershanë qi â lidhë me nji kreop 100 metra gjatë, e kûr e shef se e ká në kuti, hjedh patershanen e ja ngulë mârrë në mish balenës. Balena prei dhimet hidhet e perdridhet e rreh njân me atë nerië bishtit kaq si me bâ me hasë në barkë, e bân cop' e grhmë, e e hjedh perpjetë. Por mâ të shumen balena atë herë zhytet ndë' një, e merr me vëdi konopin, qi â lidhë me patershanë; e këtë â rreziku mâ i madh per gjuetarë. Me bâ mos me lëshue konopi me të shpejtë, e m' a ngatrrue me fëlugë, balena e kaperdîen ndë' një me gjith sâ janë mbrëmbë; e ká ndodhë ndo 'j herë m' a ngatrrue per konop dëtarët e me i kputë per gjysë e me i ngrehë në dët per mos m' a dukë mâ karr.

Kaq vrop îkë balena, qi konopi tai rreshjtë mbâ fajkë të fëllugës bân tyn; e kishte me mârrë zjerm mos me e lagë pâ prâ. Kûr mbarohet njëni kreop, lidhin tjetrin e kështû shkoju tai shtue, sê â nevoja.

Ka 'j herë hâhet gadi nji mî pash kosop; por atë botë gjuetarve ju duhet me tretë konop e paterrahasë, e me bjerrë mûsllin e vet, pse halena â largue toper e nuk vjen mâ mbî një. Ndo 'j herë zri nen një nji gjyrë sahatît; por nevoja me mârrë frymë e bân m' u njitë nôlt e m' u dukë mbî një. Atë herë gjuetarêt, qi jasë shqerdá andej e këndej me e rrethue mâ mirë, i rrijn gádi me i ngulë edhé nji paterrahasë tjetrë e me e thôrë me hështa.

Kâr halena grie me gjith atë vurrë, del mbî një á tu mbarue, e mbë nji dërdh gjuk e mbë një ékon tui u shkrehë. Shum herë, perpara se me mbarue, e bân nji provë të mos rrahme; ngrohë bishtin mbî një a kaq fort e rreh sá i ndihet krisma bukur larg. Ne e mbrun shollet mbë herë e mbaron. Atë herë gjuetarêt i shpejn bishtin i njeshin nji konop e e lidhin per fôllagë. Mbasandej me thilla e me nji hekur të prehtë, qi i gjân me gjet, kërcejn mbî një fiarë sokat, e i murrin të tânë vjumin, a e rrojnë mirë në bota, me e shkriê mândej kâr kthejn te shpija. Një baben' e vetme, ka 'j herë, âsht e zeja me qitë dëri njëzet në ché voj.

112. Peshkaqêni.

Jasë pâ peshkaqêj gjatë dymbdhet metra. Mâ të shumen kan një të rrezue si në bojë të hânit; e një rrâd nder ta kan gjashtë rreshta dhâmbë qi kosin, e të prehtë. Lêkuren e kan të fortë per bind, aq sá e mund të ju ngulin shtizët tjera, e gádi gádi me kokrra e hûtës; lëshohen mâ fort mbas tunash e i grijn; por sî jn edhé ç' far do peshkut të ju hîën per doret. Kâr âsht fortunë në dét, shkojn mbas barkash mb' uzdajë se po bjë ndokush në' një e po e perpijn. Mândet me kêcye edhé jashta njit një meter a dy nôlt; e ká ndodhë disá herë se kan zgrupë e di per gjyrë dêtarin e shkretë, qi prei landret ishte tui hypë në barkë.

Ky mizner i dêtrave i kishte qitë fiavet peshqit tjerë, mos me ja pasë dhûnë Zoti per zrisk edhé atij një qi i shtie tuten, e ase me e pasë fytin mbë një vênd qi i dûhet

m' u sjellë në shpinë me kapë ndo 'j sëmd me gojë; e njishtë peshqit kan ngue me ikë. I madhë Zot prep i dha nierit zëmrë e hollim me dijtë me i xënë, me i mbytë, me ju marrë vjumin, vojin, e m' a ushqye me mish të tyne.

Ká n' Afrikë Zezakë kaq trima qi i dulin per ball zot peshkaqënit, e zvethoju, e ngucin; e kër peshkaqëni kujton se e ká në dorë nierin e siellet së shpinë me e hängrë; atà i fasin nji thikë së bark, kù à lëkura mù hollë.

Peshkaqëni xëhet edhé me grrëmça qi ju vënë mbë ta ndo 'j copë hardh. Mbassi e xënë së fyt e ngrehin kah barka, e shtërngoja me leqe e e shtijn në barka o e xierrin në breg. Peshkaqëni atý lëdhet e perpiset e mundohet me hängrë; e kaq fuqi ká në bisht, sá xëndet me mbytë nierin qi gaxon me ju avitë kër ësht tai mbarue.

113. Ushújza.

Nder kreetn e kë ásht një ámull, gjindën ushújzat. Ushújza á giatë prei tetë e déri mbë tremdhetë qinlanetrit, shulako e lëkurën e ká vîza viza. Kish shpina ásht e zezkë me gjashtë viza të verdha; nen bark në bojë të kúlt e me viza të zeza. Krye xink dën prei trupit, e rveth e rveth sijë dhetë sy të zez e të voerr sá me zi shitën. Ushújza mündet m' a kapë per lëkurë mbë dý anët. Mb' anë para ká gojën me tre fiłqij të voerr e se e eilla ká ka 60 e dori në 80 dhámbë t' mëdh, rreshtue si dhámbët e sharrës. Kër njerin ushújzat, thërrin e bájn nji varrë triskájesh e mundej thithën gjakun. Ana perrabetqa vîën voç m' a njitë per shtat e mos me rá. Ushújzat bájn not si gjarpënj kër ecë per tokë: ngalen sdeshúnd me gojë e mundej ngrehin rrshanë trupin e vet.

Ushqimi i tyne ásht gjaku qi pijn prei peshqish, prei brotkocash, e prei shtázve qi hasin nd' një. Ushújzat janë të mirë me marrë gjak me ta, sidomos kër ájot ndo 'j gjymtyrë; prandej shiten në dugjë të barnave.

Ushújzës me i lëshue syzeri krypë mbassi ásht ájë me gjak e vîdl gjakun të tánë. Mündet nëri me e rrejtë per

shum mot, tuj e mkójtë nd' një e tuj e ndrroe ujin per gjith ditë; e prandej nji ushtrojsë mundet me vijt shum herë me mirrë gjak.

Shumica e ushtrojsave e qet vënd' i jonë, Delvacija e Muxharija. Ëdhë këto hubrreca na thonë me çile gjithë e me pá me sá mëshirë e me sá dije kë punue i madhi Zot per dobi të njerit.

114. Bolla e gjarpni (o skrapthi).

Si njëna si tjetri janë rrehajë, qi gjinden nder vënde t' ona; por ndrrojn fort prei shoqi shojt. Bollat janë të pá dëm: gjarpni ësht i helmatisun.

Te na bollat janë giatë nji meter e pertej; janë lara lara me pulla të blerta rrathue me të verdhë; janë tatun, të shpejta fort, e ákin prei njerit. Bolla më të shumen mbeshohet nder bira, në pémë të zgurmone e nder gardhiqe. Me e xánë qysh të voerrë, mësohet si të dasen njeri e shkon mbás atij qi e do, gjádi si qéni, si mica e si káli.

Nji dijetár kallxon se kë pá nji bollë qi e dote të zonë aq fort, sá ju siellte neper krah kinsë po e lëmoj e po e due mirë. Ú mbeshte nder petka të tija, shkote e i rrite në gji, kúr eshte i vëlej mbrapa, ja njifte zánin nder gjith tjerë; e kúr i priëte puna, u siellte ka 'j herë gerubrapa, sí hën qéni, me ndíe pade ça po i thotë. Nji ditë e zoja qi kishte hië në lúnder e u ulte neper lam në dét, e qiti nd' një, e bolla i shkoke mbrapa tui hë not. Por kúr esdh batica e dëtit, tallazet nuk e e lëshin me shkue e bolla e shkretë u mbyt tui u mundue me kapë luzdrea, qi kishte vojtë larg.

Gjarpni e skrapthi nuk ësht aq i bukur e ashtú me lara; nuk ësht má giatë se 60 çinámetrit; si në boje hinë e në shpinë ká do pika të zeza. T' a mbysin nji gjarpen: të ja shikojsa márë gojen. Ká dy dhámbë të giatë, si grëmça e qi losin, e i vijn si me kapë me ta, si edhó me lëshue helmin në varrë. Thënthin e ká me dy máje e e hjedh tui fiskllue; por nuk hën dëm me té. A pué shum herë me nëo 'j

zog qerdhjet në gojë; e gjindja janë rrëjtë se me ç̈, me gjuhë e me frymë habitë zogjt, e so bylbylî e zogjt kondojsa tui këndue ulen gënjeh mbë gjymb e i shkoju gjarpnit në gojë. Përulla! — Gjarpni ha e helmâtisë shtâzët qi ndeshë, e edhé nierin, me e prekë.

Më në rrezik janë barlët, qi ecin zdathë zeper livadhe e atâ qi korrin e kosisin. Me të xânë gjarpni (o si thonë dîkû: dhenj, tokësë) duhet me e zgjanë kâ pak vazrca me brisk, me derdhë mbî të nëo 'j pikë nishader lâng e me qitë edhé ndo 'j pikë mbë nji gotë një e me ja dhânë të ligut me e pi.

Më e shumta e shtâzve qi kallasin pâ tatë e siellen bashkë me bolla, iân sâ kû nândem, të pâmen gjarpnin. Vetë natyra ja kallxon se âsht gjâ e helmatâsun.

Ik prel rrezikut.

Blegtorosha zakon kâ
Drandofilles me i jetë' mirë
Kûr gjarpnishen e kâ pâ
Drandofilles njitë per brî.

Kâtu mâ zogu tui flutrue
Mb' ato gjetha rruk kâ m' u nâalë,
Kâ me rrezikë gat kënë ngutrue,
E me zî mujtî me dalë.

115. Rika.

Rika âsht nji shpend shpijak e notâr i fôrt. Kâmbët i kâ të kthyeme germbrapa e i vijn si rrëma, tui pasë gishtat njitë me nji fasë lëkuret. Per edhé pse i vijn per not, mbë t' ecun e ngatrroja, e prandej rika shkon tui u perkund her' andaj herë këndej.

Rikat dasn kënota kû gjejn shoata, bercakë e krymba me frye barkun.

Rika bân voe mâ të nedhâ se pula, per jo aq të mira. Nuk mbn veç kâ gjashtë voe per herë, e dëri sâ t' i çilin

duhet me ju bā gjdi kuen e me ja vše perparu. Por nā të shumen e herës voet e rikuve ju vëhen bibuve o pulave, pse i mbloju më mirë e nuk i lānë n' u fiqë.

Zogjt e rikuve nginën pá dálë prei gëzhojet tridhet e nji ditë; e pá mbushë tetë dit nuk lëhen me dalë prú furrikat. Sá janë kaq të vogjel ja epet me hüngrë mel, krùndë e elb të zion. Me i mësue me kthyo në furrik, ju lëhen atý krúndet gjdi; njashtú mësohen me ardhë e kuéllen me të shpejtë.

Rikat janë njí rólit me rosa qi nú vjesht' e në dimen rrîju nder fusha të vúeta e me një, e qi dalin gjindja me i gjue. Por papulat e rosave janë mú të shpeshta, mà të lëmsheta, mà të shndritshme e me shmu të njveme; e atá vetë janë mà të zhdervjellta e mú të shpéjta; edhé morvet veshtí, pse janë nëpse me liri mà të madhe. Me márrë nji voe roset e me ja vûe bûrës me çilë dek nji fárë riket qi ká nevojë me i prú kralitë mos me ikë. Në kjoftë fëmen me kokë kân voe edhé ajò, e zogjt qi çilë dalin rika pernjiherë. Mashkullit të rikes i thonë rikâ, si mashkullit të rosës i thonë kôrr.

116. Pata.

Patat janë shpëndi njît si rikat. Në fushë nder katundeve shifen fëmijë, qi ruejn patat, si ruhen delet.

Pata e ká njí fárë gjaset me riken, por ásht má e madhe; skjepin e ká má shpatuk se riku e kerçikët má të gjatë, e qafen o zverkun e nda má ngrehtë.

Ká edhé pata t' egra, e kan peplat má të mirme si ni bojë lì, mâjen e skjepit të zezë, o të zeza kân edhé kâmbët e gishtat. Nji tubë pata t' egra mûnden me rrênue nji arë fûnd e mâje, e prandej bûlku i mirë kór shef se siellen me ró n' arë ju rri gjdi e i trémë me brinë e me gur, mos pastë pushkë. Patat e egra nuk kullosin as nuk flejn të tâna bashkë. Njëra nder ta rri gjithmonë çuetë me krye perpjet e ne qafë

ngrehtë. Me ju avitë ndo 'j shtázë o ndo 'j nüerí, ajò jubân zá tjerave e çohen të tâna; e prandej gjuetarët e kan vshtir me i vrá.

Pata nuk do aq shumë ujë sá rika. Patat nuk bubrroju në lloç aq fort me kerkue skrraja o buberreca.

Pata e bardë ñllon me vojë në Mare e mbaron në Qershuer. Më të shumen bân ká dymbdhet kokrra, mandej pushon; prep dymbdhet e pushon persëri, e njishtë dëri në 30.

Kush do me pasë pata vojca, do të zgjedhin nder fëmna atà qi kan ma bark e qi shkojn me kâmbë hapt e si tui u perkûndë.

Pata çilë mbas tridhet ditësh. Pata kûr à tui ndêjë e do hazen ngjet, nxos me i lânë vost as njî herë.

Zogjt e patave do të mbnihen së parit me mel e me elb të zîem. Mbas dý javësh lëshohen; por njî zojë shpijet e mirë ká knjdes mos të ja lagin shîu e mos të ja gjêjn gjâ.

Patat jânë të mira n' u hângrë, por mushknija e sájë me kênë e mâjme, âsht me nâm. Motit, kûr nuk kishte gêndë çelikur, të gjith shkrueshin me pupla patet. Me pupla t' ima patet mbushen nenkrejca o jestek e jergana të xëtë fort.

117. Bylbyli e tjerë zogj këndojsa.

Bylbyli âsht sá nji zog tromcë, i zhdervjellt, shpinza e bishtin i ká si në të kuq, barkun si në të bardhë, e kâmbët në bojë nishit. Bylbyli âsht mkretî i pyllnave i ograjave e i kopshtijeve. Sá e kândshme âsht kânga e tij! Sî o sëll gjith ndnersh! E kur nata âsht e pagjtë e hâna shndritë per bukurië, sá i âmbel âsht zâni i bylbylit qi këndon mbë nji gardh, o nder gjoth të pênve. Faqe e zezë âsht me mârrë

në qafë ket farë zogut e me e ndryve në kafaz, kū nuk të shumcu sterkeqet.

Pse bylbylave kā edhë zogj tjerë qi na kënaqin me kângë: gushakuqi, edhë aj sá nji zog trumcë, por me zapln të bukura, e i giet në kângë bylbylit; gardëlini me krye të kuq e të zi; vardosá, trishtili, e qerlhakulla qi i falet dïellit nádje toi perdredhë zânin e vet.

118. Mullië zeza, bariboja e mullië bardha.

Të tre kēta zogj janë shokë me kângtarë të pýllnave. Mullië zeza edhë pse ú zí fizul e nálje ásht e hiëshme në dukë. Skjepin e kā të vërdh Bariboja mbahet dishka nā toper por at petk qi kā kaliifjet të zezë me koret arit; e njimósë gjā nā e bukur nuk ásht kúr qohet huvá mbë krahë të veta, e i giet nji hýllit të shndritshem. Fémna nuk kā gjith atë kremië në veshë, e prá shkojn mirë me shoqi shojn pá kurr farë fjalet ndër vëdi.

Rrisin mirë fëmijën e vet qi veshen nji farvet. Si të rriten, mashkujt i giájn t' et e veshen me gjith atá ojna; fémnat shkojn mbas nënet. Mullië bardha kā nji veshë edhë nā të dubtë. Dë nángë të sykuna e nji koret si në të vërdh me dë pika të zeza, qe gjith vesha e sájë, e tjeter pájë nuk ds. Me shkue zakas sýuit, toi pá veshen e sájë, kështe me thánë shërt se nuk kā farë zânit. Por sýnú të rrën; me kângë të sájë pak se e gjën, e me ja pá atá sý qi shndrisin e si me thánë dorptojn unë nb' une, e shef se ásht edhë mëndtare; e njimónd e bán nb' negjá kremën. Gáli harrova me ju thánë nji sénd: mullië zezat mbájn fabrikë letrash, por voç per mirakúnde e sá per nevojë të shpiën së vet. Per mullië bardha nuk e dij, voç me ju rrëjt; por mullië zezat i kam pá me sý të më. Shtroja qerlhet e veta me leter thithoë, e me aq mjeshtrië sá nuk i dukot pala kerkúnd. Si bájn kerkush a e di; por atá e kan gasë qyeh motit, e ja kā mbetë djalë mbas djalit si nji sénd i fisit të tyne.

119. Pikthi.

Edhé ndër zogj ká nji farë ndryeshímit. Due me thánë ká të pasun e të pápasun, krêu e vogjlië, punturë, paranikë e krajla.

Skyfteri e hûti me skjep të harkuem e me kthetra të mnérshme, dallu me gjue zogj: korrílat e pâcat me skjep si 'j pushkë e gjatë e me kerçikë si shtylla telegrafet, shkoja me gjue peshk: dallëndysha bân çerdhen me baltë si nji mjeshtër murër; e në pyllë âsht edhé nji ârgat i tyne, qi çânë drû gjith diten e ndêrmo, pikthi e qokaçë.

Janë kater vëllazen, e të katert kan nji zanât. Më i madhi âsht qokaçi i zi, pse â veshë me të zezan, e veç ká nji kreshë të kuqe. I dyti â veshë mbë hoje të bardhë e pak kuq. Dy tjerët janë lara laru me pupula të zeza e të bardha, e me i pá, dûjn si me pasë petkun arnue me katerqind arna, si fukaraja e shkretë. Të kater vëllazenit janë dhânë mbas gëzimit, edhé pse prá tjetër ushqim nuk kan veç krŷmba, buherova e tëju. Të zhurdhmen dritës, dalin në punë, e nuk sinllen rregave kurkund dêri sá të bûjnë mbrëmdë në pyllë. Mardej shikjeju andej e kendej kë â lânda mâ e trashë, dêri të gjêjn nji qi ja mbushë sŷrën; mbë të lëshohet e fillon e e rreh me atë skjep të fort qi ká. Në kâmbë ká dy gishta të kthyem perpara e do të kthyem permbrapa; e thojt i vjen fort m' u kapë per lândë. Bishtin e ká të shkurtë e të fort e e ngulë si me kêcë nji farë arejmet e shtyllat m' u kacavjerrë. Skjepi, qi â njitë me rruskë të krêu, i vîën per spatë e me të mûndet me shpue dêri kthéllë; âsht sá pŷka me çâ drû, veç se â nji grimë mâ i hollë në mâje. Ku 'j herë rreh lëvoren e pêmve me shkûndë tëjat, qi mbahehen mbrëndë dêri në palc të drûnit. Giuhen e ká të hollë, të gjatë e të perdredhshme me do grrêmca t' imtë fort, e të kthyemë permbrapa. E shtje ndër pluss drûnit o ader bira, qi ká bâ, e xierë plot me krŷmba, qi i perpûth. Në dimen kû e mûndet me gjetë krŷmba, ha lejthâja o lind, e nslogehet me kokrra farësh pishet. Birat qi çân pikthi ju vjin per çerdhe do zogjve,

bje fjala, dirikokës e çelëngrave, e prandaj atë ne rrugë e mbajn si me kënë dëbrani a kthesesi i tyne, se ja bën shpijat. Shpiën e vet e bën me mënd të madh nder trupa të kreajnem e të zgurues, e i vlën per shum vjet.

120. Shqypja.

Shqypja á nji nder zogj më të rëdhaj; ásht gjatë nji meter, e kûr hapë krahtë matë dy metra. Por gjinden shqype edhé më të mëdhaja. Shqypja ká nji të ngjyame të murme, por kryet e qafen persypri pak të kuq si ndeshak; skjepën e gishtat i ká të vërdh. Skjepia e ká të kthyem si grremç; kthetrat të fërta, të gjata e të prehta. Rri më të shumen nder male e ha zogj, lepura e dëri kjis, edhe, kuprej e drëna të vogjal. Nuk á zog, qi mënohet me i bá ball shqypes, e ta pámen ikin të tánë. Më i madh se shqypja ásht ôrli i kjave, qi mundohet me ja thye qafen mbi shkreta e mbi blérime bakllàcs së madhe, e madjé edhé ndërit me i grrí mandej. Ká qillne dísá herë e ká gradát edhé fëmijë.

B. Do bimë e lándë.

121. Lisi.

Lisi á nder lándë më të mëdha qi qet pýlla. Rrájt e tija janë të fërta e hapen mbi dhé. Trupin e ká të zëlt e të fort. Prei trupit dalin shum gëmba e prei gëmbave rrénat e trishkujt, qi bárin gjetht, lulet e pëmët a frytin. Lulevet të lisit ju thonë kajza; frytit i thonë lênd; janë si vojako e perfundit hîja mbë nji gëzhojë qi ásht si nji kapë. Lëvorja e lisit ásht e ogrë e e plasaritun; gjethat janë të lëmuet me ana të prerme si në të perdrredhun. Edhé pse lisi nuk lán fryt me e hángrë nieri, ásht i vjetshem fort, e gjithë mundena me thánë, i nevojshem. Drûni i lisit ásht nder më të fortët, e prandej e qesin në punë me goditë barku, rrotë e fletë mullíjsh, almise qifsh rrnejen e do zrraqe shpijet. Lëvorja e

tij, me e thâ e me e hiue, vîën me gâtue shoje e me zegjë lëkura. Lëndët janë të mirë fort per thi.

Kâ do kryemba, qi lshoju voet e veta per krië gjethit të lisit; e atŷ mandej çohet si poçë e bâhen ata gogëla qi shifën peëzë. Edhè këto gogëla vîjn me zegjë lëkura; e janë të mira edhè me njyo zi e me bâ mereqep.

Lisat janë shum nderesh: kâ shpardh, bungë mirë, bungë keqe, qarr, qarr magjyp, e të gjith hîjn së punë.

122. Pisha. *)

Pisha âsht nji lândë qi mbu gjetht gjith dimnin. Por gjeth pernjimênd nuk kâ: janë do fije të holla, të prehta e të fôrta, qi dikû dikû ju thonë halltha, e therin pak. Nuk janë rrumbullake por katerskâjça. Trishat e ri dalin gjithmonë ka dy ka dy prei gëmbave; e gëmbat pâl pâl njëni mbi tjetrin dalin rreth e rreth trupit e shkojn tai n shkurtue kah mâja. Pisha nuk kâ veç ze nji trup, e prandej edhè nji mâje të vetme. Me ja këputë mâjen, trupi jet curr: e me pré trupin, rrâja nuk qet nâ. Trupi i pishës, mos me e gjetë gjâ shkon ndréjt e kapet déri mbë 60 metra nêlt; e ne fund bâhet déri mbë dy metra gjân. Gëmbat mâ t' ultët sëllen nepoehtë; atâ të hjodhsit shkojn ndréjt anave, e t' eprit çohen fill perpjetë. Pisha bân nji farë boçet, qi âsht leskra leskra, e nder to kâ mbrëndë do thalla, qi vîjn edhè me godítë hanat: njatâ janë fara e pishës. Kûr â pjekë krejt, kputet e hje në tokë.

Të tânë pisha qet nji êrë të fuqishme e të shëndoshtë. Prei drunit të sâjë kjân nji lâng njitës, qi i thonë rrshinë o shkinderr. Prei sâjë xîeret voji i trementinës. Rrshina qet edhè çymçekezin, e peshkven. Me drrasa pishet bâhen shum sênde, si ne thânë djepa,

*) I thonë edhè çetar, grë, hall, vgë.

arkë, shtreten, rafta e i zgiédhin fort njeshtrat ne punue me dalte. Déri thirri (çagja) qi bân forumi kûr ndezet drû pishet, ká vëjmin e vet se me të bâhet nji pluhun njyesnjet. Mereqepi qi lypet me rrase librat, o me shtampue, bâhet prei asò pluhnit.

Pisha âsht çetet të breut, e prandej dikû i thonë edhè bré i kuq, pse i ká si në të kuq lëvoren e drûnin. Por breu vetë ká lëvoren e drûnin të bardhë.

Shum herë pisha e breu persihen mbë nji, edhè pse nuk â vshtír me i dá. Edhè breu në vënd të gjethve ká haltha, por janë shpatkë e jo kaueriskâjça, e kan per anë do dhâmbes t' imë e mâjen e kan mâ të shkurtë. Nuk janë gjith nji të blértë mbë dy fqe, e mb' anë t' eprë ká dý viza të bardha.

Breu mbahet, sî â perujinëud, per lândë hijeshimit e qi nuk ndrron as vérë as dimen; e prandej âsht shemeltyra e shpresës; e pse shkon ndrejtë në qiell, âsht edhè shemeltyra e nji zêmrës qi ktbohet prei Zotit. I madhi Zot thotë per nji mkatnuer qi pëndohet: Kam me e ndigjue e kam me e rritë si nji çetinë të blértë.

123. Lini e kanëpi.

Në shum vënde t' Erropës, e në dhé t' onë në Zadrimë e njeti, mbëllet lî shum. Lini qet nji kâll të ndrejt e të hollë e nuk çohet mâ se 94 qm. Në Zadrimë thonë se sá herë hâhet toka kû mbellet lini, aq grushta çohet bima. Kûr bjo hulja, qi âsht mbë bojë qiellet, në vënd të zajë mbâ se të cillin tresh, del nji boçë. Para se të pîqen këta boça, shkulet lini i hiqen mâjçat e lâdhet dorca.

Para e linit shtrydhet e me të bâhet veji i linit, qi viçu në njekië, me e ndezë, me gërxie bojna, me bâ mereqepa e shtampës e në disá vënde edhè e hânë.

Dorest e linit qiten n' a regjë nd' një per dzet dit e dý javë. Por në ðisá vënde nuk i qesën nd' ujë, por i nðéjën nder livadhe në hár e i lënë déri sá t' i regjin vorsa e shín.

Mbasandéj lëhen nð ðiell n' a thá; e si të thahet shtypet me mángen, me i hjekë bykun prei linit; mbasandéj brízohet, lënderet me gerhun, e báhet shllungë. Fijes së parë i thonë fjollë, së dytës kryhe; së tretës shtapë. Ne e mbrum tierzet, báhet shkulla e pervlohet.

Kanépi edhé aj ásht një bimë qi lypë gjádi gjith punët e linit, e nep pelhurë të fortë. Çadrat e asperit, velat e barkve e konopët zá të fortë báhen kanépit. Kanépi qohet e rritet má fort se lini. Të dy janë bimë vakra.

124. Hardhija.

Kush nuk e njef hardhiën, me cungë të shtrémbët e nejzë, me shermend qi njitet, me gjeth të hieshem qi lëshohen per bakurë, me lojza të njoma, me hile qi me mzi shifen? Hardhija gjindet gjádi gjithkund në Shqypní, e ká do vënde qi janë në zá per vënë qi qesin, e to na ká mbetë fjala: vënë Podrimet e buk Zadrimet.

Ká vënë to hardhi e vënë të knqe; por vëna e hardhë nuk ú knejt e hardhë, por si në të vërdh.

Se vjelmsh, vilet rrushi, do se thánë ndidhen vilet, háren e qiten në gavish; atý shtrydhen. Lángut qi del i thonë musht, e ásht turðull, i ámbel e mba edhé ámes e rrushit. Me e linë mushtin do dit në gavish, nðrron; fillon me luejt mbë gjith zhët, qon shkúmbë, e hypë termë: atë herë thohet se vlon mushti. Të perziemit e mushtit ashtú ndodhë prei tharmit thëngfilluer (acido carbonico), qi del prei lángut të rrushit. Me kënë gavishi mbë odë të nðryeme, gjith oda mbushet me atë tharm, e duket me i pasë mótë fort me hiú mbrëndë, jasë á në rrezik njeri me mbetë. Me que atý nji drítë, e zhef se zhohet, e edhé fiket. Prandej duket me qilë dyer e pexhere.

Kër ká vlue mashtú, nuk ásht má aq i zakonit: ká márrë njí ámë të veten, á skjarue, ká márrë fqijë e ásht bá i zotí me të déjë. Prei gavixhit vëmi toçitet në vozgë.

Vozgat prei vënet vënë nji lunshk qi á kremori i tartarit e viën por njëkië e por punë. Prei vënet xieret ndhë ufull' e spërto rrashtë. Ufulla báhet tui lúnë vënen çilë: spirtja tui e pjekë në kazan rakijet.

Mbassi të toçitet vëma, me hersë qi kun mbetë báhet rakija, do me thánë: merren hersiët e qitun në kazan; kazanit i vëhet kapaku e mbyllet mirë rreth e rreth qi mos me i dalë frýma askerkúnë, e vëhet në zjerm. Prei të xëtit hersiët çoju avull; e aj avull merr me dalë zepet llullë të kazanit. Por llulla á shtië në' ajë të ftohtë, e uvilli tui u ftofë báhet láng e del prei llullet pika pika: njajo ásht rakija. Njikësnjë punë na Shqyptarët i thom me bá kazana.

Me i djegë shermëndi e hersiët e me i bá qymbyr, báhet mereqepi i shtampës. Në shom vëndo kú ká fsilë Zoti pëmë shuza, báhet me láng të mollavo e të dardhave nji farë vinet, qi i thom sider.

Mollat e dardhat priten rrokla rrokla; shtrohet nji rresht kashtë sheknet o grunët e mandej nji rresht rrokllu asó pëmësh, e prap kashtë e pëmë, sá të xún shtrydhet; mbasandej sterbet taja e shtrydhen. Aj láng nuk ká gjith fuqín e vënes, por i mirë ásht e shlomos kalaudarvo ju kúndë. Disá vënde bájnë fítim të mullt me sider.

125. Pamuku.

Pamuku á nji bimë qi del nder vënde të xëta e qohet 1 m nélt. Bán lule të mëllá të vërdha. Fryti i tij ásht nji boçë vojako sá nji kokrrë arrë, e mbrendë á plot me farë, pakljellë mbë nji farë pashit të gjatë, të shndritshem me të njvome të hardhë e zverdhuke. Njaj push ásht pamuku. Kur pjeçet lúnza, merret pashi, dliret prei farës, lucret, tiret e viën me bá pelhurë.

126. Kâfja e sheqeri.

Bima e kâfes prei Abisinjet, kû ś vêndi i sâjê, duel mâ parê n' Arabistan, e atý mbê të XVI faqe të niorit jâhej kâfe gjithkund. Nder dhéna tjera kâfja hîni nji qind e dy qind vjet mbraps. Por veći ne pié kâfe si sot ś hapê tesh vonê. Miellet kâfe gâdi zdor gjith vônde të xéta fort; por mâ shum se njeti n' Asiê të Jugés e n' Amerikê të njesme.

Bôna nak qohet permbî i se nélt: ká gëmba e gjeth njésân kûadra tjetrit, i mbs gjetht gjithmonê, e perajhere ká lule e gêmê; gerasdej mblidhetê tri herê ne vjeta.

Lulen të kâfes ju vjen éra e mirê, saê të hardha e stivne nen ajetull të gjethve. Prei tyno del nji kokrrê, no të pasét e kéreét, e marsdej e kuqe e âshtann dýsh e ká mbrendê dý farê (kokrrat e kafes). Kôr piqen kokrrat mblidhen, thahen në dielł, e ne nji mallë të posâçem dahen prei gzhojet, dilren e qiten ni' u shtrê.

Indi i të Lémjes e Arabëstani qet kâfen mâ të mirê. Por mâ të shumen kâfja qi shkon mâ teper te ns, vjen prei Brasélit. Mbê nji sê u hap kâfja, fillój ne shkese edhé sheqer ná shum.

Motit sheqerin mâ të shumen e xierohin prei kallamit të sheqerit. Kejo bîmê kâ ardhé prei Asijet lindsre e i giet fort kallamit t' onê, e gjetht e sâjê kapen dêri mbê 1 m giatê. Puk perpara se ne ngalîtê, kallamat kan shumicon e sheqerit, e sqê botet edhé pritea e shtrydhen.

Mos ne e lînê me vlue vêdi lingun qi del, e perzieju me gulqere e e zieju në zjerm, e gelqerja ju hjek të thartit qi e bân me vlue. Mbassi të skjarohet lângu, e lînê me trvtê; dêri sá jet nji brume si i sykun, sheqeri i parê. Por ky âsht edhé i pâkallsem, pse ś perzie me shîrup; perasdej në fabrikê, qi jenê pastafat, shkrihet perséri, e kullohet nepor qyrnbyr frymner (eshtrash). Lângu i kullsem lôhet prap me n thá dêri sá të fzrroja.

Por sheqeri mâsdet ni' u ki edhé prei bimésh tjera. N' Amerikê, perpara se ne hiê kallami qi thanê e xierohin

shoqeria prei kâllât të kollonoqit e prei lângut të palajes: n' Asiê të Jugës prei lângut të lindës të harmave. N' Evropë set, gâdi gjith shoqeri qi shkon, xierot prei pazâresh.

127. Madergoni i maleve.

Madergoni i maleiës âsht nji krândç me gjeth të mëdhá, qi gjindet në maleië, brîtë pýllave. Kokrrat e tij, qi i pergiátjn vishnjeve të pjekuna, janë pak t' âmbla, prandej do të pámënd rrûhen e i hânë. Kush i ha, merret mêç, fillon me falîtë, shef sënde të tronshme e mundohet me ikë gjithmonë. Merr nji sënd per nji tjeter, nuk â i zoti me kapë me dorë ça kâ perçara, pse i hapet drita e sýve e shef gjithshka dyfish. Në mollza të fuqes e në qafë i dalin do sbêjë të kuqe, si të pâlmuna; fyti i thahet krejt e merr nji të njvense qershijet, e nuk â i zoti me kaperdîë kurrgjâ.

Me qîlluc atý per atý duhet m' u mundue t' i çohet të pshtjellîtë të ligut tai jo gicilue fytin me ndo 'j pupul o me gisht. Në mûjt i ligu me kaperdîë, bâhet me vjellë tai i dhânë me pi ujë të vokët; në paçin kalue do sahat e s' â helmatisë, per gjith çerek sahatit o krye pôs dekikash duhet me i dhâne me pi mbë nji gotë ujë kâ tri pika nishader; të pin edhè kâfe o ujë me ullî. Në pastë rá si në gjûmë i ligu, duhet me i lëshue, jo fort prei së nëltit, do ujë të fôftë mbuskrejet.

128. Tatylja.

Âsht nji himë qi mundet m' u rritë ti dâu nëlt, e gjindet në pleh o ndor rrëzëmo shpijash. Ká hie të medhá e të bardha, si kumbonë. Fëmn e sûjë âsht nji boçe me ferra e ká mbrênâë do farë si farët e patriazanit. Tatylja âsht e helmatisun edhè ajò e bân gjith njatò të zeza qi thanë parë per madergon të mallt. Por edhè bâri âsht njaj.

129. Madergoni.

A njī bimë me ére të rëndë: del ndor vëndë të shkreta, e lukët i ká të zbéta, me do viza vjollca. Pëma e sájë janë do boçn plot me farë t' imta, sí fara e kashaskát, e prandej shum fëmijë ká rrëjtë. Me kangrë asë farësh, terbohet nëerí, hidhet e perpiset e i bjo shatra: dridhet mbë të tanë shtatën; dejt o fulqíjvo shkoja e vinë pá prëë e nuk á punë me ju çilë gojen.

Duhet me e bá me vjellë të ligan, njashtú si thanë perpara: me i dhánë me pi káfe, e me i vûr pecn të lagta me ujë të fteftë në krye nos t' a xân ngerçá.

130. Qikuta.

Náokush rrëhet e merr qikuten per marlanoz. E pá njëna ndrroa prei tjetrit. Rrána e qikutës me e krue e me e forkue, nep njī ére të rëndë; e edhé pse gjetht kan njī fasë gjuset, prap gjethi i qikutes ásht má i shndritshem, má i ndlecshun, má i hollë kah mája, kállí i sájë, má të shumtin ká do shéja të koqe neper të, e nep edhé aj, sí edhé gjetht, njī ére të rëndë. Per kshátu mardunozit i vjen ére e nárë e nuk ká atá gjeth me mája.

Me há m' a holmatisë kush me qikutë, i bánet lëkura akull, i ájet barku sí 'j ledertë, nuk ndien má kámbët e veta, bánet hellë e verbos, per mátë i ka se i ká. Me e pehtue do t' i bánet mbrapa ashtú si thanë per atá qi holmatisen me madergon.

131. Duhani.

Atá qi nuk janë mësue, e sidomos të rítë qi fílloja me pi duhan, dójen shum herë me të e kan do shéje si me kënë të holmatisun. Zhohen, ju dalin djersë të ftofta, ju çohet te pshtjellëz, ju shtohet pshtýma, dridhen, ju mën dëlli, e ju bje të fiktë.

Atë herë duhet me mërrë të ligun e me e xjerrë jashtë, me i dhânë me pi ujë të ftoftë o kafe të zezë, e, në ju çoftë të pshtjellët, duhet me i dhânë me pi ndo'j pluhun qi çon shkûmbë, Të fikurit do t' i qitet ujë të ftoftë mbas krijet.

132. Farët e hashashit.

Fëmija qi e dijn me ndalë vëllin e kan dâmën gjithmonë neper kâmbë. Lulzon hashashi neper arë e i lujeshin me atâ lule të bukura; por fëmijët nuk i del veç me i pá, donë me shkue edhë me i prekë. Ndukin gjethet e nëpër luleve, çilin boçen qi kâ në mjedis plot me farë t' imta, e hân atë farësh pa u pjekë ondë; e helmatisen. Atë herë rrxohen per takë pa mënd, pa gojë, bîen në gjûmë si të dekun, e janë të zotët me lujtë vëndit, dridhen e ju xën ngerci fuqijet. Duhet m' u mundue me e dlirë sá më pare të ligun prej atyne farve, qi kâ kângrë, tni o kâ me vjellë, me e cirkluc me ujë të ftoftë e me e lagë edhë me të. Epni me i mërrë êrë nishaderës e me e pi edhë ndo'j gâkë me ujë: epni edhë me pi kafe. Nder dit tjera duhet me e lâ me ujë të ftoftë e me i dhânë me pi shum ujë të ftoftë.

C. Do minerala.

133. Kuarci.

Nuk kâ mineral më të haptë, e qi duhet aq rodesh, sá kuarci. Nji rrôd kuarcît qi gjindet më fort âsht gneri-gacë.

Kuarci âsht i fort, e me e shkrepë me unuer qet shkëndija. Dý grimca kuarcit me i ferkue shoqe me shoqe ju vjen êra zhâr, e në terr bâju si drítë. Gastaret e kuarcit kan, më të shumen, formen e nji prismit gjashtkândsh, me nji pîramidhë gjashtfaqesh në mâje. Në rênd të tynë janë: gastarja e rrekës e neper-

shëndritshme e e pábojë; anetista bojë vjollcë: citrini bojë vërdh si vëna, topazi i tymtum i murrmë e i zi.

Ñáde kuarcit janë: kuarci i hardhë e bojë-draudofille, guri i gjakut, diaspri, agata me breza të njyemë, e mâ e bukëra nder këta dendragata, qi i kà mbetë ênmi keshtû prei se shifen mbë të si do pëmë të shkrneme.

Nji ród kuarcit âsht edhè guri-gacë, qi motit ju viëte njerzve me hâ spata, sukica e vegla me prê, e mâ vonë ju vûe edhè pushkve, si shifet edhè sot nder pushkë të gjata e në topanxhe.

Kuarci i zakoushem i kullnet, sot viën me hâ gostare e bilurin.

134. Gurt të pâçmueshem.

Gurt të pâçmueshem dâjn prei tjervo pse janë mâ të fortë, me të njyeme mâ të bukura, shkelxoja mâ fort e janë mâ të nopershëndrîtshem.

Mâ i kuskturshmi nder të tânë âsht dhiamanti a xhevahiri, pse i kulon të tânë per shkelxim e per të fortë. Nuk i ngulet kurrnji farë thxrmit e nuk shkrihet; nuk mundet m'u hmu veç me pluhun të nji dhiamantit tjeter; por me të xëtë topuz të rrebt mundet m'u djegë, pse nuk â tjeter gjâ veç se thagllim i thjesht. Mâ të shumen nuk kà kurr farë të njyemjet; por janë, edhè nesh me bojna. Dhiamanti nuk âsht veç per hljeshtë, por edhè per doblë: Inâza, qi puntorët presën xhama me të, e qi ju vîën kujxhive me shkrue gerrabi gur tjerë të fortë, nuk â tjeter gjâ veç se nji lesker dhiamantit.

Mbas dhiamantit, mineralî mâ i fortë âsht korindoni.

Edhè ky âsht shum faresh, bje fjala: rubini i kuq e zafiri bojë qiellet, qi ka 'j herë shkoja per kruh me dhiamantin. Gurt qi vîjn me pehterë rotët e sakatave janë rubina, e i shtîju në panë atŷ se janë të fortë e nuk hahen. Fort në ndérë janë edhè smeraldi i blêrt e topazi i vërdh.

135. Qetët.

Mineralove e grummjve mineralash qi bâjn male, ju thonë qetë, kësó dorët âsht avromi i gelqersît, i allçinît, i kuarcit, i qymbyrit të ftohtës e i tjerve.

Nder gelqersa po permendim dolomiten qi âsht shum ndnersh, do me viza të burdha do të zykuna e do zverdhako.

Kuarci, bashkue me mineralа tjerë bân granitin e gneisin.

Perbâsët e tynë janë:

a) Kuarci, qi dân si kokriza të fërta e të shëndritshme si gastare.

b) Feldspatâ, në fë të do mineraiave shtrpikës, me bâlîna të ndrejtë, me të njvemë të zbëtë, të zykun e të knqe.

c) Mika, janë do leskra të holla e lehojsa, qi dahen pâ të vshtir e xhixhilloja si vadofi, me të njvemë të burëlë argjândît e të vërdh arit. Ni dorë mikat vîen per vegla dritet, per kandila, e në vend të xhâmave nder barkë avulltore e në karroca.

Gneisi, si graniti, perbâhet me kuarc, feldspat e mikë; por nuk âsht ashtà mollok si graniti, por gjindet rrasa rrasa. Gâdi të bardë Merdita, si edhë Kthella e Malcija e Lézhës âsht âhë granitet.

Do qetë të lagta fort janë rreshpja e gâshta;

a) Rreshpja perbâhet edhë ajo me ato mineralа, qi thanë, por kâ vetiën ai' u çâ rrasa mbë aji fill e m' u çue leskra të hollu.

Mâ e njoftuna nder ta âsht rrasa e shpijave, qi vîen nder do male me mbluc shpijat, e rrasa e furrës, qi shtrohen furrat.

b) Gâshta perbâhet me grimca kuarcit lidhë me gelqero e me botë.

Vîen sâdoras per gur mullisît e per grîha me pvesh leskura. Në krahinë të Lézhës gjindet shum.

136. Metala.

Metalat janë një rëd mineralesh të vjetëhrem fort, e dalen në fisnikë e të pafisnikë.

A. Metala fisnikë janë njitë:

a) Ari.

Ari mä të shumta gjindet leskra, fjo si pëj, e kokriza shperdá nder metala tjerë. Ká një të njyeme të vërdhë e ngrehç sá s ká mä, aq sá mundet m' u holl me mlë leskra t' imta fort. Nuk ndryshket. Vien me prë pare, me hä t'sha të kushtueshme e me prëmu.

Mä e shuma e arit vjen prej Sibirjet, prej Australjet e prej Kalifornjet, por ká pak gjindet edhë n' Ungarië e në Transilvan'je e në disá përoje e shtéta t' Alpve e t' Apeninve.

b) Platini.

Gjindet si kokra zhurdhake; ësht fort ngrehçë e zbutet perpara se m' u shkrie e prandëj mundet m' u zie si bekuri.

Në dhé platini gjindet gjithmonë perzië me bekur e me ndo 'j metal tjeter. Kushtimia e ká ndermjet t' artit e argjëndit (të sermit).

Gjindet n' Amerike të Jugës e nder male Uraj. Shtihet me pane me hä tela, pafta, vegla kimijet, e në shum vende presin edhë pare me të.

c) Argjándi (sermi).

Argjëndi, kür ësht i pápërzem, ësht metali mä i bardhë qi dihet; por gjëll gjithmonë gjindet perzië me metala tjerë me rëm, ár, bekur e tjerë. Gjindet edhë cop' e madhe. Saksonija, Norvegja e Siberja qesin argjënd shum, por mä e shuma del prej Mesiket e prej Amerikës të Poshtrë. Edhë Rusnja, Ungerija e Transilvan'ja qesin argjënd.

Vlën me prë pare, per me gozitë sënde të kushtueshme, per rrogje e vegla.

d) Zhiva.

Zhiva mbë temperaturë të zakonshme âsht e shkrirë, me të njyeme të hardhë kallajit, e shkelxën. Lidhet pâ të vshtir me âr, argjânë, kallaj, zink, por xhamit nuk i njitet.

Vîën me dâ âriu e argjândia prei mineralve qi i kan mbrëndë, e me prârme mbë të tërtë; perdorohet edhë me bâ pusqyra, harrmasa (barometra), xétmasa o vegla tjera fiziket. Avulli i tij âsht fort i vrazhdë.

Idrja në Kazniolë âsht vënd i permëndëm kâ xierat zhivë.

B. Nder metala të pâfisnikë njehen:

a) Hekuri.

Dâa prei të njyeajet sykun çelik, prei të ngrêhçuit, prei magnetizmit e prei vetijet qi kâ n' to zbutë para se n' a shkrië, e prandej mûndet m' a njitë. Me e lânë në lagshtin, nâ' ajë, në tokë, jashtë n' ajë, ndryshkot.

Pës hekurit, qî del prei tokes, kâ edhë hekur qi vjen prei së mâlti. Perfitmâ i tij mbas kimijet â tjeter, e njifet prei do shkrejlash të **rregullueme** qi âalin mbë të kûr lânohet.

Pâ rrênë mund të thom se hekuri âsht metalli mâ i vjetshem e mâ i nevojshem per zanate e mjeshtrië të njerzve. Hekurit janë vegla e mâkina gjith nducesh; e sot hekurit godites **rregë**, ara fiind e mûje, shpija e barkë. Nji rôl i mirë hekurit âsht aj qi xierat prei Stirjet.

b) Rêmi.

Rêmi njifet prei bojës qi kâ në të kuq; â ngrêhçë, panohet mbë çeliç, por nuk njitet copë me copë. Mos me e rregjt prei të tharmëve o me e lânë në lagshtinë t' ajrit e të tokës, ndryshket.

Mâ se njetë gjindet n' Amerikë të vêrët, e kâ pak edhë n' Italje; kâ edhë Ungerija e Banati. Rêmit prohen pare, bâhen ênë me zie haena, qi prandej thohen rômë; bâhet tel, mbëlohen shpija, panohen shkrime figuresh, e gerftohen shum lidhsa metalash.

Lidhnat më të njoftuna janë: tuçi qi është rëm e kallaj bashkë, e viën per topa, kumbonë e shum punë njeshtrijeta; priçi, qi ë rëm e zink bashkë, argjëndi i trashë, pakfoagu, qi janë rëm, zink, nikel. Janë mbasandej lidhna e me ár e me argjëndi, bjo fjala nder pare arit e argjëndit, qi griten per ditë.

Rëmi qet edhë ão bojna të blérta e të beusta të bukura fort, por të helmatisnna.

c) Plûmbi.

Kâ nji të njyeme të zykun, qi dán nder të gjith; ështe kthoçë e i butë e ndryshket me të shpejtë. Hîn në punë me bã lhastra, gypa, kokrra pushkot, shaznoe. Por edhë ky ështe me zeher.

d) Kallaji.

Mbas plûmbit ë mã i butë nder metala e fort ngrëhçë. Dán nder sá tjerë prei të njyemes të burdhë të venë. Hîn në punë per ënë, lidhna, per të njyeme, me pikë bukurin e rëmin, per pasqyra xhamit, e me bã shamatabën.

e) Zinku.

I gjet kallajit, por mãk ështe aq ngrëhçë e kthoçë, e nuk ndryshket aq shpejt. Hîn në punë per lhastra, ënë, vegla elektrikat, e per të njyeme.

f) Arseniku.

Âsht nji metal i burdhë si kallaji, e xierrim prei tij tharmin arsenik, helm nder mã të fortit, e viën në mjekië, me goditë do bojna të blérta e me njyo.

g) Nikeli.

Â në bajë t' argjëndit, fort ngrëhçë, i magnetshem e ndryshket me të vetit. Hîn në do të lidhna paresh, pakfangut e tjera.

137. Rrshima toket.

Në dhé gjindet nji farë lëndet, qi i giet rreshisës qi kallon prei do drûve; e prandej donë me thânë se do t'a kënë fillin prei ndo'j avromit himesh, qi nder pshtjellime të moçme kan kënë mbelue në dhé. Nder ta njehen:

a) Qeklibari.

Gjindet në dhé eop' o si kokerra rrumbullake o grîmca. Kâ nji të njyeme të vërdhë, me nji dritë rreshinet, të pershëndritshme kû mâ fort, kû mâ yak. Me e fërkue nep erë të mirë e merr elektrik, e provohet kû ngrohë me të grîmca letrash, hekur të lôtë o sëndo tjera. Merr zjerm me të shpejtë, e tuj djegë nëp ërë të mirë. Gjindet në breg të disá détrave, si me thânë të Mjettokait në Sicilje e sidomos në Prazhe bregut të Dëlit Baltik.

b) Sêrja.

Sêrja i giet qehlibarit; por âsht e zezë, me nji dritë vjamît, e me e fërkue e ne e ndezë nep ërë si peshkvja. Gjindet në breg e nd' nji të Dëlit Amull, e to za del afer Vlonet. Vîen me shtrue pallaza, balkoj, per cement, me shtrue rrugë e me kalfatue o me lye barkë, e per sëndë tjera.

c) Voji i gurit.

Âsht si një, por mâ i lët se nji, e ndezet me të shpejtë. Kur âsht i kullnet si nji i thonë nafta; me e lânë zbluet n' ajr trashet e i thonë peshkve minerale. Gjindet në shum vënde të Nômoes e t' Italies; por shumica e madhe del prei Amerîket të Vêrit. Atŷ prei krojesh qi rrjedhin vetë e prei pusash qi kan qîlë, xieret voj së e ta merr mêndja. Prei shumicet të madhe, u shtië në punë gjithkûnd me bâ drita me të. Por asktû si xieret merr zjerm tepor shpejt, e û ne rrezik edhê me shperthye, prandej e panojn perçara e ja hjekin do lëndë flurore qi kâ per s'teprit.

Janë në zâ pusat e naftës afer Bakut te Dêti i Kaspit e ntâ të Shrês në Persî (n' Axhemistan).

138. Perftimi i tokës mungullore.

Uji i shiut tui u ulë me ra në tokë pershkon sero gor sero ajrin, ngarkohet me thara thëngillnor, e merr fuqë me shkrié disá minerala. Neper të copat, qi shkoqen prei shkrepave e qetve, thehen. Disá seó grimcash i morr rrkaja e i çon nder prroje e nder lumna; atý grimcohen edhé mā fort e shkrihen, e ují i hjedh në breg porsi rūnë o lym. Disá jesin në shkepa o pluhzohen prei ajrit e prei shiut, e bâhen njí farë baltet, qi mūndet me mbájtë gjáll do bimë. Këta bimë thithën do minerala qi kā shkrié ují, shtoja shkatrrimin e qetve, qi janë zbutë, e kūr thája bâhet pluh. Plohi mazdej, perzie me pluhun mineral, bân tokën mungullore, qi mūndet me rritë e me ushqye bimë mā të mirbí. Fillon me ðalë me ’j herë gram e bâr kū mbshehet nëp ’j buhurosë.

Kūr âsht njí bâr i shpérhtë e i rritshem, ují i shiut eoë mā kudálë, e me rrájë të bárët shkaterron edhé mā fort trollin. Prep aj bâr, tui u kalbë shton plehën e tokës, e, mbas disá vjec, gori i that ñ mbbue me dhé mungullnor, kū munden me qitë rrájë do krúndçn e do lisa.

Qishtú shtohet pá grá toka o botë, qi mā të shumen âsht rūnë e botë.

Bota âsht félepat i shkrivenun me të ajvenë pak si të brustë. Bota mā e kullnet âsht bâluri. Kūr perzihet boi’ e rūnë bashkë i thonë lym.

Bota pi ujë shum, e mbassi t’ájet ngihet e nuk pi mā. Prei këndej xān fill mā e shumu o krojeve e e pusave. So pse ujnat qi eōn neper dhé do të rrjedhin nderrnjet dý sórsh botet, qi janë ngjë me ujë e nuk plnë mā, dëri sá gjéjnë njí vënd kū ngushja; atý del krue o pus.

Me o lagë hoten bâhen me të shum sónde; e mbassi të gjét në fuerë, del e fortë fort. Bota mā e kullnet vlën per gastare e per sónde bilzarit.

○ ○ ○

Kreu i katert.

Të njoftme Fiziket.

139. Korpna, ródet e tyne e vetit.

Gjith sëndet qi njofim neper shtiso, e do me thânë, gjithshka nânndet n' u pá, n' u ndie, n' u prekë, n' u korkuo, me ju mârrë érë, janë korpna.

Ndoci shef nbi bânkë nji liber; e prekë, e çon e ndien në dorë dicka, mandej e kqyrë per nbrënda e perjashtna, e skkrepë nbi bânkë e ju ndien krismen. Ndoci ká prekë nji korp: libri â nji korp. Nji korp âsht edhè bânka, ku rri libri. Nji drandofille nânndet n' u njoftë edhè prei éret qi ká; nji gûr sheqer prei ambelcënet; prandej drandofillja e sheqeri janë korpna. Edhè nji âsht nji korp, pse e shofim me sy e nânndeem me e prekë. Dëri ajri âsht nji korp. Nó na duket se nuk e ndiejm; por nuk â gjâ ajò fjalë; rrëhena pse jena mësue me të qysh së parit, e nuk i vëm nëmd. Por n' u perzie ajri e me na rrasë me furi, si ndodhi kûr fryen éra, at-herë e ndiejm si gjithsëndin. Por ajri jo veç na bân me e ndie shtati, por nânndet edhè me zhgulë pëmë e me rrxue shpija. Prá ajri âsht nji korp. Edhè diell, bâna e hýjt janë korpna, pse shifen me sy.

Ká tri farë korpnash: të ngurët, të lângët e flarorë.

Ju thonë korpna të ngurët njatyne qi se e cilla grimë ă rrasë per fórcë me tjetren, e nuk ndërrojn formë. Bje fjala: drûni, gurt, metalat, letra, pêmët, shpijat, malet, toka.

Njatyne korpnave qi janë si ujë, ju thonë të lângët, pse janë lâng. Njështû janë, po e xâmë, vaji, vênn, ufulla, nereqepi, rakija.

Flurorë janë njatâ korpna qi rreken n' u hapë e me xânë vênd nâ shum. Ajri âsht nâ i pari korp flurues. Korpna tjerë flurorë janë: tymi, avulli. Me këqyrë tymin kah del prei foramît, shofim se shkon tui u hapë pâ prâ dêri sâ ă tuhatë gjith kahë: e mandej mbaron e nuk shifet mâ. Tymi prâ âsht nji korp flurues.

Nji korp qi s ká në vêdi veç se nji gjâ sênd âsht i thjeshët: në kjoft hâ me shum sênde i thonë i perbânë o i unjisun. Hekuri, rêuni, ajri, argjândi, zhiva, sarfullî, arseniku janë korpna të thjeshët. Per kûndra fryemorët, bima, e prandej edhë ç' farë do dröjet, janë korpna të përbânë. Edhë mâ e shuma e mineralve janë korpna të perbânë.

Gjith njatyne korpnave qi kan formen e vet prei dorës të nëerît e prei njeshtris të tij, ju thonë të hartuem, porsi ă, bje fjala: libri, bânka, shpija, trueza e nji mijë sênde tjera; atyne qi formen e kan pasë veç prei natyret, ju thonë të natyrshem; si jane, po e xâmë, shtâza e baktija, bimët, malet, shkrepat.

Nji korp s mûndet n' u kujtue natyrisht pâ kênë i hapët e i pâpërshkueshem. Kape në dorë njatë liber: libri âsht i hapët pse â i gjatë, i gjânë, i trashë. Tesh bân se ky liber shkon tui u vogluc e bâhet mâ i shkurtë, mâ i ngushët, mâ i hollë; nu marre me mênd se aq fort shkon tui u vogluc sâ me u bâe nji pikë

e vocërrë, qi as s shifet as ndihet. Ku â liberi? U zhduk nuk âsht më. E pse nuk â? P'se nuk âsht i hapët. Gjith nji âsht per ç farë do korpit tjeter. Shka kishte me kënë per ujë me hî mos m' u hupe nspak? Shka per ajr?

Gjith korpnat janë edhè të pâpershkueshem, pse kû âsht nji korp s mûnd të xânë vênd nji tjeter per-njiherë. Në dashët Pjetri me shkue n' o ulë kû â ndêjë Ndoci, i duhet Ndocit n' u çue e me e lânë; pse pá ja lëshue Ndoci, Pjetri s mûnd të rrînë atŷ. Në nji vênd kû âsht nji liber, në dâça me vue nji tjeter, do të hjek të parin, josh nuk ecë. Njishtû merrn'je me mênd per ç farë do korpit edhè në kjoft i lângët o flurues. Me qitë nd' ajë nji korp të ngurët (buk. drû. gûr) nuk i bin ajë në lândë të vet, por e largon andej e këndej.

Me qitë nji korp nbë nji gotë ujë, shifet se uji çohet e dërdhet jashtë, e do me thânë se njò tëshë qi j' â qitë nbrênda e ká shtye. Mbushe nji shikë me ujë, e lidhja gryken mir' e mirë; me e rrasë me duer e me i rá me ndo 'j sênd, e ndien të fört si nji korp të ngurët ç' faret do.

Me ju mbushë mêndja mirë se edhè uji âsht i pâpershkueshem, merrni nji gotë, siellnie me grykë teposhtë e zhytnie nd' ajë. Keni me pá se nuk zhytet, pse ká mbrênda ajr, qi nuk e lën.

Prep gjith korpnat janë të dâshem, do me thânë se mûnden m' u dá grinsca grinsca. Nji gûr sheqer mûndosh me e thye e me e bá dŷ copash pá të vishtir, në daç edhè tri copash, knter copash e sá të duesh. Me shti në shtër e me e shtypë bâhet grinsca sá as m' u njehë s mûnden. Sheqeri prá âsht i dâshem.

Njashtú âsht edhé per drú, gúr, dhé, gastare e korpna tjer. Grimcave të vocrra sá nuk ká mú, qi dahet nji korp, ju thonë pisla, o thermija.

Gjith korpnat janë edhé lëshojsa. Disá janë lëshojsa mâ fort, sí me thânë gummsa o pônôt e karrocave; do janë lëshojsa mâ pak, sí xhamat e pexhereve, drúni i hollë o thuprat; do edhé mâ pak sí të lângët, gurt e tjer. Gjith këta korpna shkojn e vînë, do me thânë kan vetín me ndërrue formen e vet kúr shtrydhen në védí.

Gavrimi âsht nji tjeter vetí, qi kan korpnat. Nder korpna ká do bira o si me thânë do vênde të vôcrra pá kur gjâ ndernjet të nji pizelës e të tjetërës; ktyne ju thonë gavra. Shpûzn e buka e mbrûeme ká gavra mâ të mëdhá, drúni i ká mâ të vogla, e guri të vogla fort. Edhé nji ká gavrat e veta, pse nder ta hîjnë korpna tjerë, po e xâmë, sheqerí e krypa, pá n zriti kurserâ edhé pse kta korpna shkrihen mbë të.

140. Lânda, të haptit e pésha.

Lânda âsht gjûja qi perbân nji 'korp. Të haptit, o sé dagí pshtjella, âsht hapsina qi merr nji korp. Lând' e të haptë prá nuk janë gjithqí pse mbë të haptit hîjsë edhé gavrat. Ma shikjue nji shpûzë, shoßu se ajó hapet bukur mirë. Por ndernjet të gâzlave t' atij trupit ká mbrazësí shum e të mdhe. Aní prá dubet me thânë se lânda e shpûzës âsht pak, por të haptit â i mádh. E njimênd mezre e shtrydhe mbrë spûzen; vogluhet, o do me thânë se pakohet të haptit e sájë, por lânda nri qajò se qajë, pse me të shtrydhun s ja â bá tjeter gjâ veç me vogluc gavrat e sija. Sú mâ të vogla janë gavrat o mâ i shpeshtë âsht nji korp. Të shpeshtit të nji korpit i thonë edhé të trashët. Nji korp më i shpeshtë âsht edhé mâ i trashë. Tâmbli âsht mâ i trashë se njí.

E pse? Drûni âsht mâ i trashë se brûmi. Perse? A âsht mâ i trashë drûni o gûri? Guri o hekurî? e pse?

Lipi nji djalë muer në dorë dy gogla si njëna tjetra; njëna ishte drûnit të lêt, tjetra hekurit. E tui mbajtë njësen mbë dorë të djathët e tjetren në dorë të majtë, u kujtue se nuk poshoshin si nji një, por njëna vête fort mâ o mûndë se tjetra. Ngau atâher te i atî mo e pvetë si ishte kjo punë, qi atij s ja pritte mëndja endë; e i atî muer e i thâ:

Bâr, a e di ti pse njajë gogelë qi kë nderë rri nji e a lot?

L. Pse i kam vûe dorën nën të e e mbâ.

B. A e di ti shka kishte me ndodhë me bâ me hjekë dorën?

L. Gogla kishte me ri në tokë.

B. Mirë se dora nuk e lêka me ri, por a thue ti se nuk i qet gjith nji gogelës me shâ kah toka e me rî?

L. Po, i qet; por nuk mûndet me rî.

B. „Atî prâ, tën'ja mëndja, shogelës qi kë në dorë i qet me rî në tokë, por mbassi nuk e lën dora, shân mbë nji tjetër mbas lânden qi kâ; në pastë lânde mâ shum peshon mâ shum, në pastë lândë mâ pak peshon mâ pak; pse e merr vesht sdhë ti vetë se guvrat e mûnd të peshojn gjâ. Tesh prâ, mbassi lânda e hekurit âsht mâ shum se lânda e drûnit të lêt, njajë gogelë he'carit peshon mâ shum se gogla drûnit të lêt."

Lipi e muer vesht mirë ket punë, ju fal nderës t' ei, e u dâ me gazmënë prei si.

Ne e nesre i jati e thâri e i thâ:

„Mbassi dje më pvete per punë të péshës, set dua me të difine nde 'j sênd tjetër. Me mârrë nji korp e me e peshue në kandâr, peshimit qi kâ aj korp i thonë pésh në vêdi.

Dugâjxhit e tregtarêt të gjith mâsin pêshen e sêndeve në vêdi.

Por bân se kë dy sênde qi kan të baptit sâ njëna tjetra; njëna ajë i kulluet, tjetra nji sênd ç fare do, e do me e dijtë sâ aj korp tjeter peshon mâ se ajë, njiksajë pêshës i thonjet

pésha rródtare. Në thanë prá: pésha rródtare e arrit âsht 19, do me thânë se një të hapt arrit, bjo fjalë, një dhotamotor i kahshem, peshon 19 herë mâ shum se një dhotamotor ujë të kulluem."

141. Ndodhmat, të plojtit e fuqiët.

Ç' farë do ndërrimit qi i bjo pasë një korpit i thenë ndodhë. Bjo në toke një liber, njëni lot kâmbes, tjetri doren, tjetri kryet; fryen êrs, perkulen pémët, rrjedh uji, një plûmb vishkëllon neper ajr, del drita, mbuzet nata, lëu diellí, prênden; të gjitha kta janë ndodhma. Bien kambonët, muzhika; këndon nâeri, del një kâl, një karrocë, fluturon një zog; nûzet zjerrai; kâ prah ndodhma tjera.

Në kjofshë veç një nëërrim vëndit, âsht aji ndodhë fizike; në kjofshë në gjâ të sëndët âsht kimike.

Ndodhmat qi permënden parë janë të tâna fizike. Ndodhmat kimike kishin me kênë, bjo fjala: Një copë ârrâ tal u ndezë në zjerm bâhet thëngjij, hî e tym; — aji qiri qi ndezet, në sy dân se seset, por perujimënd ndâzron në tym o flurime tjera — hsenat, qi shtijnu në gojë, bâhen gjak e naudej gjâ e korpit t' one; o koshjû per sâ tjera sëndo.

Por korpnat nuk mûnd të ndërrojn prei vëdit. Vën një gûr sibë një vënd: nuk lot prei asó vëndit pá i dhânë shtymen kush. Një gâr qi rrokullon prei nalit teposht e bjo në fund, qatý jet o nuk mûndet m' u ujitë prei vëdit atjë ku pat kênë.

Njâkjo ligjë, qi do t' i ndigjoju gjith korpnat, âsht të plojtit. Korpnat i lot fuqija. Dora hiedh gurin; barotí i ndezun o të sétit shpatain pushken, theju shkrepa; avulli lot levrisen o karrocave, sëell makina per gjith farë fabrikash; jeta livron frymorët e rritë hûmët.

Fuqit punoja mbë të tânë kândon e ndo 'j korpit, o veç mbë pjesë të tyne o mbë thermija. Një korp mo kâa i fört, do të kët thermit e veta mâ të rrasuna se një korp i butë. Por shka i rrasë kû mâ pak, kû mâ shum thermijat shoqe

me shoqe? A rrasen vetë atâ? jo kurr; pse at herë mbë njën askë nuk kishin me kënë të pëjtë, e mbë tjetrë âsë duhet me pasë vullëndet atâ vetë; e na e dijmë se vullëndet nuk kâ voç se nderî, na shpirti veshtruer i tij.

Do të jenë prâ do fuqi qi punojn ndërmjet të thermjavet, e ktyne ju thonë fuqi thermitore. Ktâ fuqi në kjoftë se ngrehin thermijet shoqe me shoqe, ju thonë ngrehsa o të ngrehurit; josë, si ndodhë ndër furorë, ju thonë shtyesa o të shtyemit.

142. Makinat.

Një dâtë Lëci ahkoj me baben e vet me pâ një shpi qi ishte tai a gollë. E duhet me dijtë, o fmij, se Lëci ishte një djalë veshtak qi vëte orve gjithahka i shifte sytë. I këqyrte sëndet per âll e per pë, e kur nuk merrte vesht ndo 'j sëndë, ngitte te zoti mjeshtër o te batha o lypte me ja shtiellë at punë. Këso dorat Lëci a bâ një djal' i mëçem. Anë prâ: sâ mbërrine te ajo godi. Lëci pat me puntorët kishin në dorë një shkop hekurit, këtij shkopit i vështin nen të një gër të vogel, e ja shtishin mijen nen një mollok o shkrep të madh, e sâ shpeshin puntorët mbë njën anë, guri a çote perpjetë mbo tjetrë anë. Lëci e dëte se një korp teka gjithmonë kah t' i speë, e ktâ s'e merte me mënd kurrosi kah shifte sa puntorët shtjeshin teposhtë e guri shkote termal.

U kujtue i ati se djall nuk mënd të bite mbë të, e muer e tha:

Njaj shkop hekurit, qi po shef njatý, gâdi pâ kurr farë mjeshtrijet, âsht një makinë. Ndoshta ti kujton se një gjâ sënd do të këtë ngatrresa shum, me mujtë me i thânë makinë. Por jo. Makinë do me thânë një sënd qi lot një korp jashtë krahit të fuqis; njështû si po shef mbë kot vëgël. Kjo makinë âsht pâlla; njatij vëndit kâ pshtotet, i thonë qândër, anave të pâllës andrj e kûndrj ju thonë krahë; e në kjoftë qândra në mjedis, krahtë janë sâ njëni tjetri, josë njëni â mâ i gjatë e tjetri mâ i shkurtë.

At-herë e nxier për dorët e e çoj mo pá makinë tjera. Hasne mbë një bosht drûnjt të trashë, që ishte vûe mbë një rrotë të madhe e siellej mo të. Rroth o rrotës ishte një konop, që ngrohshin do punëtorë; në bosht ishte pehtjellë prep një konop e në mâje kishte lidhë një gúr. Mbë një që punëtorët siellshin rroten tuj ngrohë konopën, gurî njitej nêlt. Kësajë makinë, ja prîtë i ati, i thonë: çekerk.

Mbasandej pâne se ishte vjerrë mbë një trá një rrotë e mbë të siellej një konop. Mbë njën anë punëtorët ngrohshin teposhtë e mbë tjetren anë njitej nêlt një gúr i madh. Kësajë makinë, ja kân i ati, i thonë makare.

Mbë një tjeter vîsal pau do trons të mëdhaj pehtënë një murit si në të kânë, e mbë ta një rrasë të madhe për hinë, mbî do trupa si shtylla; punëtorët shtyçshin rátas e rrasa shkote përgjetë. Asajë makinë i thonin ledinë.

Gjet një mjeshter lândet që kishte në dorë një vegël si një thuper hekurit; kjo kish një mâje ishte e përdrethun, mbë tjetren kishte një dorë; shkart, turjolea. Lëci pas se tui sjellë mbrójtë dorën e tunjelës, turjola u ulte mâ pechtë tui bûrue drûnja. I ati i tha se edhe puna e asajë vegles ishte një makinë, e i thonë tajë (hazmë).

Mbasi u ngûe tuj pá njetë sënde që bishin nder sý mâ fort, drodhue kahë shpija. Ilrupës ja rá me pá një punuer që çáse drû, ky në plasë të një trupi ,të madh qitte një drû triskájsë, mbë njën anë mâ gjánë e mbë tjetren anë mâ ngushtë, dhe me thênë një pýkë. Pâne se punëtori i rá trupës të pýkës e trupi u çá pá e ngrohë asnjak andej e këndej. Lëci, që ju merrte mêndja me ý herë gjith shkahin, u kujtue me të shpejtë se edhe pýka âsht një makinë.

Lëci e nxier me mênd vetë mbasandej se spata, thika, gozhdat, gjyrpânat, vûnga janë pýka; se shtrydheas e frêmâ i karroenve kan tajë; se rruga e një terenales, shkallbë e kambabeas që perdorohen me ngarkue në qetr sûnde të rûnda janë ledina; se rottë e qerrove e të karroenve janë çekerka.

Për për kurgjâ s u çudit mâ fort Lëci se kûr pau se njaj shkop hekurit, që e dukej kurgjâ, hîte në punë aq fort

në kanôár. S hoq koq me e mârrë vesht se terezija âsht nji pallë me krahë sá njëni tjâtri, pse qândrren e ká ne njedís e kandari nji pallë me krahë tjetër ndryt.

Në terezi xânë edhé shka i thonë krahë, çinija e péshë, se nji terezi me kênë e mirë do të peshojnë pá gabim e do të ndrejta me të shpéjtë, do me thânë do të kapercîhet sá do pak me i randue e me i lêenë péshen.

143. Të xétit.

Të xétit e ndiejm në shtat t' onë, dêjë korpnat, tui kênë të ngurêt i bân të lângêt o i shkrîn, e tui kênë të lângêt i bân fluroçë, o avull. Véra ë mâ e xétë se dimni, dita mâ se nata, dielli prep mâ i xétë se hija; prá duhet me thânë se në vérë, në diell, diten âsht nan xétë se në dimen, ne hije e naten. Nji copë hekur me e xé zgjânet e zgjatet o shkurt dêjet; njishtâ edhé nji e ajri qi â mbë nji anë. Nji copë tlyen i ngrîen, me e xe shkrîhet, me e xé edhé mâ fort çohet avull, o gjith nji: bâhet fluruer.

Me mâtë sâjen e të xétit, ká nji veglë: termometri a xêtmâsa. Kjo veglë âsht nji gyp i hollë xhamit e në fûnd ká nji bocë me zhivë. Kah shtohet të xétit, zhiva dêjet, hapet e prandej çohet. Gypi ká nji mori vîza qi duhen me shênjue dêri kû mbêrrîn zhiva, e jû thonë kâmbêza. Gjith kêta kâmbêza bashkë bâjnë shkallen. Shêji kû mbêrrîn zhiva kûr shtihet nd' ujë valë âsht eaku i valës; e shêji kû shkon me e shtî nd' akull qi shkrihet, âsht eaku i ngrîës o zerja.

Vêne nji kusi me ujë në zjerm; uji xehet e çohet nji furë tymit mbî të; njikëtij i thonë avull. Me e lânë ujin mâ giatë në zjerm, xehet fort e fillon n' u perzie fûnd e mâje, e tymi çohet edhé mâ i madh. Njikësajë ndodhë i thonë valë. Thanë perpara se njatij tymit

qi çohet mbi ujë qi xehet i thonë avull; e nuk ñ tjetrë gjá veç se uji vetë, qi ndërron formë; e shifet shesh këjò punë prei se sá çohet avull aq ujë treti, Me e mbledhë ket avull së nji vënd të ftohtë, prep bâhet ujë. Avulli kâ fuqi të madhe hapjet e prandej hîn në punë fort me luejtë makina gjith fabrikash, qi prandej ju thonë avulltore, si jasë, bje fjala, livrisat e rrugës hekurit, të barkve të détit e sá fabrikash tjera. Ne e mbramë të xétit ju nep jetë frymorve e bimës; neper të kâ livrim, e prei si punon gjithshkahi.

144. Shiu, bóra, breshni, voesa, brýma.

Avulli qi çon toka kûr e xén dielli, ajitet perpjetë e bân rétë. Kûr atjè nélt, nder ré, ñ fushë, avulli prep kthehet e bâhet ujë. Uji, tui kênë mâ i mûndë se ajri, bje në tokë pika pika, e at-herë kena shi. Kâ shi të butë, qi s bje me dahi e kâ stergjetë, qi bje me hov të madh, kâ edhë shi t' îmtë o rig. Shînt qi bje me dîell i thonë vrug. Kûr havája ndërron me të shpejtë atjè nélt, athersë avulli jo veç bâhet i lângët por edhë ngrîn, e bje së tokë si ñje të hardha. Njajò âsht bóra. Bóres në të tértë e me éré i thonë gjalm. Merreë vesht se bóra nuk bje veç se në dimen, pse tjera herë nuk kâ aq të ftohtë qi m' u ngrî akull nji.

Nji tjetër ndodhë qi shifet shpesh âsht breshni. Breshni bje si kokrra akullit, qi ka 'j herë jasë sá 'j kakrruk o kokrrë uzrë, e bjen me hov të madh, tui grî gémë, vëneshta o arë, sá me e fikë bûlkun e shkretë. Nuk dihet mir shka perfton breshnin.

Sá bukur âsht me dalë ndjo heret në prôadvérë e në vérë, me mârrë frýmë jashtë, me mbledhë hîn o me ndjekë flutorat kûr dielli nuk ká endë fuqi me xé teper. Por me shtinim nuk mûnd të shtrihena në bár si me e mbrámje, pse e gjéjm bárin lagët. Po kah ôel kujo punë? Po s s kjo nata e kthiellte e e pagjte? Nji rig shi, me pasë ngiatë nji sahat,

nuk e kishte lagë kaq fort. Duket me thânë prâ se kêjo lashtë nuk kâ rê prei së nëltit, por ã bâ këtâ poshtë. Edhé nuk ê vështîr me e mârrë vesht, pse avulli qi del prei tokut nuk shkon i tânë atjé nëlt, por do rrî poshtë. Njashtû si ftofet havâja atjé nëlt, nûndet m' u ftofë edhé ktû poshtë, e avulli qi âsht atŷ pari bâhet ujë, e nuk kâ nevojë me rê prei së nëltit pse gjindet mbë të. Njikësajë i thonë vesë. Në vjeshtë e në dimen, kûr bân ftoftë fort, ují i avullit ngrîn bâhet brŷmë, qi âsht disâ herë shplaka e Zotit per pëmë e per të njollusa.

145. Uji.

Uji nâ të shumen gjindet i shkrît e i lâugët, por nûndet edhé me ngrî, e at-herë i thonë akull; e nûndet edhé m' u bâ ftorror, e i thonë avull, niegullë (kûr á poshtë) rë (kûr âsht nëlt).

Kâ ujë shum nûnersh:

Uji i thjeshtë, qi e kâ zë vêdi tjetrë gjâ të perzieme, e xieret veç me njeshtrë.

Uji i shkut, qi i nvitet ujit thjeshtë.

Uji i ëmbël, qi âsht i njelmë e pak i idhtë pse kâ të shkrîme shum krypë mbrênda.

Uji m' u pi, i freskë e i pâ ére, si del prei krojesh.

Ujnë njeshijet, qi dalin të xêta prei tokut, e vijnë per shëndet. Këta ujna, si edhé ujnat minerala, qi vijnë edhé atâ per shëndet, kan të shkrîme mbrênda shum korpen të pëveglorë e sidomos krypna, bokur, surfull.

Me ujë bâhen provë shum. Me shtî uji kallm të hollë me njënë mâje nd ujë e me thithë mbë tjetren, shifet se uji vjen termal. Arrsyeja âsht se tui thithë biqet ajri qi âshte mbrênda kallmit: at-herë uji qi âsht perjashta, shtŷe prei pëshës t' ajrit (pse kena me pâ se edhé ajri âsht i rândë) ujitet neper kalm. Në vênd të kallmit nûndet m' u shtî uji gyp i trashë me njënë mâje të hollë. Qito në' ujë het gyp ksh

mâja e hollë (kâmba), e mbrëndë dëri në fund shtini një rrum që të perputhet mirë me gollo të gypit; me kë me e ngrehë perpjetë kot rrum, një njiteë nejer gyp. Rrumi tui a ose ká lânë një copë vënd të tyrtë, kë s mund të hîjnë ajri korkahë, pse prei fîndit âsht një, gersypri mâk e lôn rrumi vetë. Majos gypit, që á perfîndi, mâselet me ju vue një veglë me e mbyllë a derzë. At-herë tui i shû tepeshtë rrumit derza-mbyllet, e një që ká mbetë mbrëndë këcen permbî rrum, çilë një derzë tjetrë që ă sypri e del neper të.

Me e ngrehë pesp perpjetë rrumin, një që pat këcye persypri shkon edhé mâ nëlt dëri së të mbërrijnë te gryka. e atŷ del rrkajë. Njëhtë xieret një prei pesoh e prei shtoneve zen dhé. Këtyne veglave ju thonë trumba thithëse.

Me mârrë një gyp xhamit kthye kalâr, me e mbajtë me të dyja majet perpjetë e me i qit mandej një mbë njën anë, shâfet se një një rrinë mbë të dŷ anët, e doshte, mbë të dy gypat, që ju thonë gypa perpjekse e perzjegjes pse perzjegjinë njëni me tjetrin.

Me kënë njëmî gyp më i shkurtë se kë kë kypë një mbë tjetrin, një kishte m' e dorëhë prei tij, pse një kypë me mbëjë mbë një rresh (herezi) mbë të dŷ anët, e zakonsi njëni gyp âsht më i shkurtë, del e ikë andej.

Njiky âsht femëli i krojeve që dalin prei toket, e i atynë që hidhen perpjetë. Krojet e malit e atâ që vijnë per nevojë të jetës kan gypin më të shkurtë ratas; tjerat që vijnë per hijeshim zeher kapshtije e gjytete, kan gypin e shkurtë picingâl. Në të dŷ lagjet gypi i gjatë âsht shtëna që shkon neper dhé prei kû merret një e dëri te kroni.

146. Ajri.

Ajri âsht elementi kû jetojmë ne. Ajri i veshet tokës anë mb' anë, e âsht i puri korp fluroor. Në kjoftë një korp, do të këtë edhé aj vetit e gjith korpnave tjerë, e prá edhé pështen. E njashtá âsht: ajri ă i rândë,

Me e bâ dishmí ket punë, të marrim një rrnme pá gjâ (do me thânë: plot me ajr), t' a peshojmë e t' a mbájm mênd sa vjen. Mbasandej t' a xéjmë mir' e mirë me i xjerrë gjith ajrin që ká mbrênda e ne e mbrum t' a mbushtojmë shqim. Me e peshue per së dyti shoftin se vjen má létë. Po shka ká mângut? Kurgjâ, veç qatë ajr që i duel kûr u xë. Pra njaj ajr peshote sá ndërron njêsi peshim prei tjetrit. Mûndet m' u shmue peshimi i ajrit edhè ndryshoj me një vegël të vet. Një gypit xhamit, kthye kulár, me njën krah má të gjatë e tjetren má të shkurtë, i mbyllet gryka e krahit të giatë, e i lêhet çilë të shkurtit. Mbushe gypin me zhivë e ké me pá se në krah të giatë zhiva çohet permbi rrush të shkurtit e lên veç një grimë vênd tytë. Si âsht vetija e gypave perpjeksa, zhiva ká perlim me ndéjë një rrashit mbë të dý anët. Por mbas provet nák del ashtû. Shka do me thânë kêjò punë? do me thânë se permbi zhivë të krahit të shkurtë, që á çilë, peshon ajri, e âsht i zoti me mbájtë në sheste të tânë shtyllen e zhivës, që âsht në gyp tjeter.

Kûr lëohet rândimi i ajrit zhiva çohet në gyp të shkurtë e ulet në gyp të giatë; per kândra, kûr ajri rândon zhiva ulet në gyp të shkurtë e çohet në gyp të giatë. Në máje të këtij gypit të giatë ká do vizn si në xétmâsë, me shênjue dêri kû mbërrin zhiva sá herë lot.

Ajri ká má pak fuqi hapet, do me thânë shân má pak kûr fryen érë o kûr ká nvuj shum neper të, e shân má fort kûr âsht i pagjtë e i tértë. Njishtû edhè shân má pak nder vênde të nêlta e má fort nder të vûetat e në breg të dêrit. Njesájë vegël që mátë ndërrimet e shtyllës të zhivës, e, neper të, edhè të shájës të ajrit i thonë barometer o barrmâsë.

Me e lânë vjerrë mbë njî vênd barrnâsen, gjith sâ herë ulet shtylla e zhivës mând të thona se â tui rá shî o do me frye érë; e gjith sá herë çohet mând të presim mot të mirë.

147. Kalamitat.

Gjushi, njî fmijë i vocerr, gjet njî dítë në rrugë njî copë hekur: kot ju dha me e mârrë e me e shtî në xhep. Si shkoj në shpí, xuer st hekur prei xhepit e e lëshoj pá ja vûe mênden mbî njî tavolinë kû ishin do pêndë çelîkut.

Mbas njî grimet herë, kthej në tavolinë me kërdue, kûr u prê tui pá se aj hekur kishte ngrehë gjith ntô pêndë qi kiste pasë ngiet. Ikân me e çue prei tavolinet, e hekuri nuer me vêdi edhe pêndët.

Çuditë prei kësajë punet, nget të i ati e e pvetë shka â kështû. I ati st-herë i tha se ajô copë hekur ishte njî kalamitë, qi tëhjek o ngrehë prei vêdit hekurin.

Mandej e nuer per dorët e shkuene në farkë, lëshoj kalamiten në pluhun hekurit, qi kishte mârrë lima, e i kallxoj se veç në dý mâjet i veshej aj pluhun kalamitës, e atyne dý mâjeve ju njiti énanin pola. Muer prep kalamiten e e vûni rátas mâje njî gózhdës në kâmbë, e i kallxoj se kalamita, sá do me e sjellë, njênin pol e nbate gjithnonë kah vêri o kah njesnata e tjetrin kah juga o kah njesdita; e prandej atyne dy polave, mbas drejtimit qi merrshin, njênit ju vûni pol i Vêrit o Nord e tjetrit pol i Jugës o Sud. Mbasandej nuer me i kallxue edhè busulen e détorve, e i foli per Flav Gioia (Gjoja) e per dobí të madhe qi i ká bâ udhtimit të détit me veglë, qi gjet.

Atý Gjushi nuer vesht se busula âsht njî kutí rrumbullake mbyllë me kapak, e në njedës ká njî

thûnuh kû â vûe nji kalamîtë qi mûnd të siellet rãtas pâ hasë kûnd. Xûni edhè se në fûnd të kutis, permbrênda, â shnue lulja e êrnave o e frymës, do me thânë se kâ do viza, qi nisen prei mjedisit e kallxojnë drejtimin e kater caqeve temelor (kater anët e dynjas), qi ju thonë Nord Sud, Est Ovest, mbasandej do vîza tjera qi shênojnë drejtimet e ndermjetme. Mbassi kalamita e mba mâjen gjithmonë kah vêri, me e rrokullue bûsulen, kalamita e kerkon me pohi të vet të thnë lulen' e êrnave, do me thâne se e cilla vîzë i bje drejtimit të kalamitës.

Prei se kalamita mba gjithmonë nd' at anë, vîn me ng shestue, due me thânë me na kallxue caqet temelore, edhè kûr tresën shqyan, bje fjala, kûr gjindena në nji pyllë të madhe o mjedis të dêtit.

148. Elektriku.

Me mârrë nji grimë xhama o rrëshânë e me e ferkue me 'j sukull të leshtë, mbasandej me ja avitë do grimcave letra shîlet se së parit i ngrehë me hov, mandej i shtyen. Nkahja e kësnjë ndodhës âsht elektriku. Por grimcat qi ngrehë xhami i shtyen rrëshina, e shka ngrehë rrëshina shtyen xhami. Prandej kâ dý farë elektrikut, me ndodha kundrore; do me thânë elektriku i xhamit e elektriku i rrëshinës.

Dý sênde qi të dyja kan nji rod elektrikut shtyejn shoqe shoqen; kûr njêna kâ elektrikun e nji rodit e tjetra të tjetrit, ngrehîn shoqe shoqen.

Nji koep qi kâ elektrik shum, me ja vûe ngjet nji tjetrit qi kâ mâ pak, shkrepë do elektrik të vet mbë ket tjetrin, e nt-herë ndodhë shkêndija elektrike, me nji krisem të lêt. Kena mandej do vegla qi perftojnë elektrik mâ shum, e ja thonë makina elektrike.

Ndër dobína mã të nãsdhá qi ká qitë elektriku âsht telegrafa o lergshkroja. Âsht nji veglë qi shkruhet me të me shpejtim të nasdh mbë skaj të dhent, me pvetë shka do ndo 'j nieri të lërgë e me pasë të pergjegjun me i herë. Telat e telegrafës, qi shofim rrugës andej s janë tjeter veçse perçjellsa të mirë elektrikut prei nji vêndit mbë nji tjeter. Mbë nji ngushtim të nasdh dergjet, luftet, rrezikut, telegrafa â dobí e madhe.

149. Vetima, bumbullima, rrfépritsi.

Vetima âsht drita qi del ndër re kûr shkrepë elektriku. Nji re qi ká elektrik shum, kah i avitet nji tjeterës qi ká mã pak, lëshon do elektrik të vetin mbë të e bân njatë dritë qi merr sytë, e thonë vetima. Me shkrepí elektriku ndernjet të rëve e to tokës, kena rrfën, qi bân qjith até rrenime, e nkytë gjithë o bakti. Rrfépja ulet si gjarpën, shkrepë mã fort nhî gjã metalit, shkon nbas lojës t' êrës o vret sëndet qi dalin permbî tjera o janë me mâje.

Prandej âsht fort me rrezik kûr bumballon, me xôjë, nen pémë e shlomos afer shtvijash, çetinash (halash), e brent, e me ju rá kumbonvë, me mbájtë der' e pexlere çilë, me xôjë afer votret shtunos kûr âsht flak' e madhe.

Me pritë rrfën vica rrfépritsi. E do me thânë: nji thuper metalit o nji felçë qi çohet nji meter a dy permbî kulm të shpis, e mbarca mbë nji mâje te prarneme, qi mos të ndryshket. Ky tel ulet perjashta neper mure të shpis, dêri mbrendë në dhé; e mbassi âsht perçjellës i mirë elektrikut, prei rijet qi âsht mbî shpi o merr o çon n' u perpjekë me elektrik kundruer të trollit.

Bumbullima âsht krisma e rrfës. Bumbullima do të ndibet mb' at ças qi shkrepë moti, por vonca n' u zdlo kûr shkrepë herg. Të ngjatunit e bumbullimës aq fort sá e ndiejta un, âsht prana o gjânës to lugjeve e të rëve. Prei bumbullimet s duhet me pasë frígë kurr, pse, kûr ndihet krisma, rrfépja ká mbarue.

150. Drita e bojnat.

Neper dritë shoftа sõndet. Pá dritë, në terr nuk dán kurgjá. Me kõqyrë nji sënd naten, e mbë nji anë të terrshme, a mãnd të shífet. Shumën e drítës vjen prei diellit e i thonë drit' e diellit.

Edhé zjermi e korpnat xhixhillojsa napin dritë. Drita shperdahet nãrejtë e aq shpejt ose sá mbë nji të dytë dekiket bân 42.100 lege, do me thânë tet herë rrethin e tokës.

Drita me husë mbë sõnde të mbyllta nuk i pershkon si të pershëndritshmet por dredh, do me thânë kthen dalë. Nji mbí faqe e zyprinë kũ bjo drita, më kënë e lëmetë krejt i thonë paqyrë. Në paqyrë mãnakna me ja fëtyren t' ose e të sõndeve tjera. Por ká do korpna të pershëndritshem (má të shũmën gastarjet) qi kan dý zyprija të kthyeta, e kúr hãja me dalë rrezet e dritës ja nãrrojnë nihë o i gerkthejnë. Këtyne ja thonë lente. Lentet mãndet më kënë o të zgjunte (të kthýese permbrõnda) o të zgjata (të këkyese porjashta). Të parat shperdãjnë rrezet, këta tjerat i avitën. Por drita nãrrou drejtimin e vet jo veq në lente, por edhë gjith sá herë prei nji korpit jo të shpeshtë hũn mbë nji tjetor má të shpeshtë; bjo fjala tui hî e tui dalë prei njit, vojt etj.

Në nji vënd të terrshem me çilë nji bárë të vocrrë, e me lânë me hî driten neper të e me i vë perpara nji prizmë, drita e bardhë e diellit jo veq shumënget, por edhë shperdahet mbë shtat bojna o të njýme qi janë: kuq, narrnqë, verdh, blértë, hrustë, indak, vjollce. Rreshtit të këtyne bojnave njashtú si i thanë i thonë spekter diellit o edhë votun spekter. Me i shkreqë këta shtatë bojna mbë nji lente to zgjirë nblidhen të tãna mbë nji vënd (zjermi) e bãjnë prep driten e bardhë.

Ká veqia dritet të vjetshme fort. Nder ta má të parët janë ínqyrsi e lergqyrsi. Ínqyrsi ísht nji gyp mutalit me xhama dísá ndrersh e vîen me kqyrë tështa t' ímta, gavrat e lëkurës s' onë kokrrat e gjakut, bojzit o këmvo. Lergkqyrsi

âsht edhé aj nji gyp me xhuma por shum mâ i gjatë e i gjânë, e vieu me kqyrë sëndo forë të lorgta, si me thânë: hyjtë, katûnde e tjera vëndo të lérga të tokës.

151. Kumbimi.

Cini muer nji dítë nji cingare o nisi me i rá, si per lojë. Gjoni, i vllaj mâ i madhi, qi ishte i këndueshem fort, e pvetë: a e di ti si dél njaj zë o kumbim? Cini, qi s e dite, ja lut me ja kallxue. Atbotë Gjoni muer cingaren në dorë e filloj me e luejtë, e sá bite cingarja i tha Cinit me e prekë. Cinâ e preka e disi ja duk se i pihej dora. E pvetë të vllân si á kjo punë, e Gjoni i kallxoj se gjith thernjat e kumbonës dridhen, rrahin, shkurt bâhen me zë o të kumbueshme. Mbasandej Gjoni muer nji peoë, já pehtnoll zúr o márë cingares, muer me e luejtë, por zâ nepak.

Vûe mbasandej cingaren nen nji kumbonë xhamit e i xuer njrîu. Por qud o madhe per Cinin, mik ja nêiete zâni nepak edhé pse rrihte gjâ prî. Cinit at-hêre ja muer mëndja se me hapë zânin a kumbimin duhet ajri. Edhé i rá zder mênd se sá herë i ishte dukë më i fort zâni i kumbonve kûr ja xvitte éra, mâ i pakë, a gjidi sá s zdihej kurrsesi, kûr fryete êra mbë tjetrë ane.

Ne e mbrum Gjonâ e govti: Mos me pasë veshë, a kishtë, me mujte me ndie zânin! Cinin o muer gazi, e i tha se ja. E me kênë shurdhë a kishe me e ndie?

Mâ së mbrasmit i tha:

Zâni a kumbimi perfshet prei tingëllimit të thernîve të nji korpit.

Me mujtë me ndie nji zâ duhen tri sëndo:

1. Nji korp kumbues (me zâ).

2. Nji mjet (ajrí) qi hapë zânin.

3. Nji vesh i shëndoshtë qi ta prigjonë.

Gjoni foli edhé per muzhikë e vogla muzhikat. Tha se disá jane me tej, si qenâlja, lâuta, tamura; dîsá me frymë,

si trumpeta, fyelli, kavalli, zemurja; disâ me të rânë, si lodertija, dajret, çapuret. Në e mbrenë foli edhé per gazmênd e dobí çi kâ prei muzhiket sidomos nasa e rê.

152. Kimija.

Nderrimi i gjâs çi ndodhë në korpna, â pasa çi shikjon nji dije në vêdi, kimija. Kimija na kallxon të sejt jasë korpzat. Prandej i shkatrron, do me thânë i çon dêri në landë të thjeshtë (çi nuk â e perbânë me tjera).

Landët e thjeshtë çi njifen sot per sot, janë 69 e me ta â perbâ gjithçishtja, e vetë korpi i jasë. Disâ janë të ngurta, do të lângta, do flurore, e kisnë ja thosë ollhé gaz. Nder të ngurta, janë gjâdi të gjith metalat, mandej fosfuri, surfullî; nder të lângta zhiva; nder flurore oksigeni, idrogeni, e pâjetnija e azotit, tharmi thëngillnor e klori.

Oksigeni âsht nji gaz jetet, çi mak ndezet, por ndezë.

Idrogeni âsht nji gaz deket, çi ndezet, por mak ndezë, e âsht 16 her e ½ mâ i lêt se ajri.

Tharmi thëngillnor âsht edhé aj i vrazhdë fort. Â mâ i rândë se ajri e del prei qymbyrit çi ndezet e në qelër o në burg te pijes kûr vlon vêna. Prandej duhet ta' u rrejtë, sidomos të rrîtë, kûr hîn në burg të pijes mb'at kohë çi â tai vlue vêna, e mos me lanë qymbyr të ndezun nalë nji odë të mbyllun, sidomos naten.

Klori âsht nji gaz i vêrdh e i blêrt, me nji érë të vetin, e çon koll e merr frymen; por vien me zhardhë e me gritë dergjitë.

Kimija na mbëson:

I. Se ajri perbâhet me 79 pjesë azot e 21 oksigen mbë 100 pjese të huptit të vet.

II. Se uji perbâhet me oksigen e idrogen, dy pjesë të këtij e nji t' atij.

III. Se fluka (o zjerrë) është oksigen, që në të vëllit të madh, bashkohet me drû, me letrë e me sënde tjera që ndezen, e ndërron gjân e tyze.

Nji gaz i vjetshem fort është edhé gazi i dritës, që xieret tui djegë qymbyr toket.

Kimia do të ja dimë per nëtrë gatimin e ruhanë te shumë plehnave per arë, të njyemet, të regjunit e lëkurave e nji mijë mjeshtri tjera.

Në ket kohen t' onë kimija ka ecë fort.

BKSH

Kreu i pêstë.

Disá fjalë permbi bulki.

153. Almise toket.

Në daçëm me na kanqë arrët e kopshtíjet me drithna, me pëmë e harlshta, do të panojm token me njeshtri o me kujdes të madh. Déri prashimet e livadhet lypin njeshtrín e dorës të bálkut. Por shká kishte me kënë per nó mos me pasë me se me thye token, qi kâ'j kerë bâhet si gzir, por voj me gishta e me thoj? Pës mënalit qi s'ta mezr mëndje e pës notit qi kishta m' u bjerrë, kerkush s kishte me mujtë me i dalë mb' anë. Pracdej Zoti i mshiershem, kâr të jarit nlori i dha ndeshkim, per ftij qi bâzë, me punue token e me fitue token me djersë të ballit, i dha edhë dijen me punue vetë almiset, qi daheshën me bërue mëndin.

Pracdej shodim se bûlgit perdorojnë vaqen, qi thea token thik e o sjell; shátin, qi e grïncon; rrashqelin me rrashne vullâjt, e trinon (shëlmzen, vláçia) me trinue o rrashne arrët. Por puna vetë e bollimi i ka çdë mëndeu nierit me kartue nji almise tjetrë në vënd të vangës, kû puna e sajë kishte me kënë teper e gjatë e o knshtuesheme. Këjo almise ásht parmënda e plori. Por dahet me e mbushë mëndeu se me parmënda sî i kan pasë të parët t' onë, e si edhë sot i kâ e shumu, nuk bâhet punë per dobí. Nji plaor i mirë jo voj do të kënë mulm e thikon, të mira, por edhë do të ketë, nji vesh me sjellë token, qi shkon tui thye. Do të ketë edhë terezín me të e me çue unin, si e lypë puna, pâ pasë nevojë me i shû dorenve.

Veç me këso fierë almisosh toka prenohet krthéllitë si mbë nji vënd mbë nji vënd, e zagnat bâhen të ndrójtn e të pâ pshtjellime.

154. Plehi.

Me pasë dobî prei toket e me ðalë nji kor' e mirë, toka ðo të ketë njat mdyrë qi lypë nshqimî i bimës. Shka ndodhë kûr ðel nji bimë? Qet rrâjë qi kapen e shpërdahen mbë gjith anët perrubrënda tokës të punueme, e me do shpûzëza të vegla thithën prei toket lagshtinen kâ janë shkrîe krypun, shoçerun etj. Sâ mâ furt rritet bima e mâ shum thithë pse kâ mâ nevojë per nshqim. Po si kâ me ja lâ toka me gjetë gjith at nshqim per bimë? Njimênd toka kâ mdyrë shum në vëdi, por si do gjith atë bimë qi ðallin ðo ta vorfnojnë në vëdi aq sâ 'j ðitë s kâ me ja ðalë me se m' a nshqye, e ðo të shterrojnë.

Prandej nierit i dahet me i qitë aj vete tokës gjith njatò sëndë qi lypen m' a nkëmbë ajâ bimë.

Njikësajë punë i thonë me plehnue tokën, pse do t' i qitet pleh.

Plehi mâ i zakonshem âsht gjobi i baktia. Qitet n' arë grevnej grumuj, shperdahet me terfurk o me rrasbqel e mbasandej xihet në dhé me parmënde o me pluer. Ât-herë perlahet o tij i pâ toka, i shkrin, ç prei toket hîju zeper rrâjë të bimve.

Livadhevet plehî ju qitet lâng e derdhet o me kova qi lidhen mâjo nji shkopit të gjatë, o me do vorgu të birnume qi vêhen në rrotë e ngrehen kû â nevoja me plehnue.

Per pleh vijnë edhé dashku, zhelet, thûngjit, lâni, gelqerja, thîrri o lëpoza (çagja) eshtnat, plahuni i rrugve, kullosat e vijave e gusni josë gluent e do zogjve qi gjinden brogut të Perubët.

155. Ndërrimi i kórës.

Gjith bimët thithin prei toket nshqimin e vet, por jo të gjitha nji dorë nshqimit. Prandej me vûe pâ grâ mbë nji arë

njat bimë se njat bimë, tokn lodhet, shërrehet, e kà pak kă gak nuk i jet mă asò mdyret qi lypë njò bimë. E ça e gjëta at botë? Dý të zeza. E para: qi fara qi mbellet mb' at vënd nuk mund të rritet si duhet pse nuk gjëta vshqim; e dyta, qi jesën në tokë, pá kurr farë dobijet, gjith ntâ perbâsa, e si me thânë, gjith njò mdyrë, qi kishte me vijtë per bimë tjera, qi s vëhen kurr. Kishte me kënë prá fort mă mirë me ndervue farë, e mbassi të rrinë do vjet nji farë bimet mbë nji arë, me vše mbrapa nji bimë tjetrë rrallë. Mbas nji vjetet o dý, ndërrohet prep e mandej prep rrá zbas rrallë, dëri sá të fillojnë rëndi per së ri. Si do të ndërrohet fara e ç' farë rëndit do të mbájnë bimet, do t' a xânë nieri vetë zbas vëndit; pse jo veç dorë shikjne bimët qi vëhen, per ellhë rrâli i tokës, havája e sbam sënde tjera. Si do me kënë, kjò â nji punë qi i do vše mênê fort, pse prei mdej vjen e mira e bulkis.

156. Të shortuemit.

Me mârrë nji pjesë nji bimet (pip, bulë o sýth) e me ja shti nji bimës tjetrë, qi të çilin në të e të bâhen nji, i thonë me shortue.

Shortohet shum mdnersh, por mâ per doret janë këtu mêndyrë:

Të shortuemit me bulë o me sýth. Kûr nieri do me vše nji rrâll pênet mbë nji tjetrë, pritet me njeshtri rreth e rreth bulës o sýthit lëvorja e asáj pêmës qi do me vše, e higet me gjith sýth. Mbë pêmë tjetrë pritet lëvorja si T, çohen andej e këndej buzët e lëvores, e i veshet drûnit të zhûem bula me at grimë lëvore qi thanë, perpathet mirë, mbyllet plasa, e lidhet me pëj o me lëvorza qi qindrojnë. Puna e të lidhunit âsht mos me i hî ajr o lagshtinë, qi s kishte me e lânë varren m' u mbyllë shpejt. E mâ mirë âsht me mbêhue varren, por jo sýthin, me dýll o me nji brumë qi âsht per ket punë.

Pós këtij shortimit, âsht edhè të shortuemit nes të ndeshun. Pritet terthuer nji pip asò pênuet qi do me vûe. Mbusandej mb' at pênë kû do të shortohet, pritet prep terthuer nji gêmb asò nuset sâ âsht pipi qi due me vûe; perputhen dý anët e prêmë shoqe me shoqe, lidhen si thanë perparu e i vêhet dýlli.

Shortohet edhè nes birë, me të çâme e në tjera mëndyrë.

Shëllimi (merâmi) i të shortuemit âsht mâ fort me xbatë nji pênë. Kasa, bje fjala, nji mollë qi s më pelqejnë fort kokrrat, por âsht e shndoshtë e e fuqishme; e mirë: marr njeti pipa mollash mâ të shishmet e i shortoj në mollë t' êmet.

Në këto shortime t' a merr mëndja se lângu i bimës të shortuemet ecë, si perpara, neper vija të sâja déri sá mbërrîn mb' at vênd kû â vûe pipi i ri. Por të â gjith nji me shkue andej e këndej: kû të gjêjn nji rrugë me dalë. Në kjotë perputhë mirë pipi me gêmb tjeter, lângu lîn neper vîja të pipit, e nshqen e s ngiatë shuma e në vênd t' nxjë bulës, o t' até pipit, del nji gêmb i ri, plot me fuqi e, kûr t' i vînë koha, kâ me lëshue gêmbin nj vetë e me lidhë kokrra asò doret si i ka pasë pêma kû â xjerrë.

157. Hardhija.

Nder bimë mâ të vjetëshme qi kâ vëndi i jonë, âsht hardhija. Sâ fort të knaqet zêmra, kah vjeshta, m' u ejellë mbë nji vëaeshtë zeu hîje të shermëndve, tui vûe ovoe gjithâ farë vilesh të pjekuna, do të zeza si karbi, do të vërdha si ari, do thanca, do të hardha, e të tâna të freska, të shëshme, të mbushuna.

Me lânz të rrushët kâjm vênë, qi na korpitë, na nep fuqi me hjekë mînd e me penue. Vêna edhè shitet e fitohen pare per nevojë tjera. Hardhija dô kujdes.

Hardhija bën mâ mirë në tokë zarishtë e të thátë, qi të jétë mirë në shallë. Mbasi â nji bímë qi kucavicevet, duhet me i dhânë ndimë m' u kacavjerrë. Prandej në rresht të rangave shdrenë, dikû dikû, do hûj në kâmbë e terthuer, o si kalmi i shpâs, e në-herë ju thonë tândë o pjergulla.

Fëmdja e urtë e dija se s duhet me ja lëshue doren vesrve o dishrênueve, por kûr o lypë vëndi e koha duhet me dijtë me shterngue vëllâ. Njishtû âsht edhé per hardhí. Edhé pse i epet me shkue gintë e m' u kacavjerrë pá mâsë, do shterngue me ndôjë ultë, e prandej kibet. Gabon fort njaj hálk qi nuk e bân ket punë, pór me kênë në vëndë të vûeta fort e të lagta. Me e mbájtë ultë hardhín, në vënd të hûjve të gjatë, kan zakon e vênë do hûj jo mâ të nôltë se nji meter; e per sê gjatit lidhin nji tel zingut në mjedis, e nji kah mâja. Mbë tel të goshter perkulat e lidhet shormëndi qi â lânë kûr a kie; hulat e rêja vêhen në tel t' eper; e njishtû hardhija s ká kah ja mba, e i duhet me ndôjë ultë; e atý, pór diellit qi i hje ndrejtë merr edhé te xêlit e tokës e piqet mâ shpejt e mâ mirë.

Vënde vënde mbájnë hardhíjat me ka 'j hû; e në-herë zuk ká tjeter rec me ja pehtelë hardhía nji hûzit jo mâ të gjatë se nji meter o një meter e gjysë.

Jarë edhé do punë tjera, qi i hâjnë dobi hardhís. E mâ parë të shkrueratit e do me thânë me i bjekë njatë gjeth qi mbelojnë vilet e ja prosin dielliu; se e mbrum të qesnatit e do me thânë me kputë shermëndin një nye o dy perndi vile mâ t' eperë, me ja ndallë lângun rungës mos të trosin ju dobí.

Qysh se fílloj me ju rá hûni, hardhíjat kan nevojë me i surfullue. Do të surfullohen per gjith vjetë, edhé pse nuk i ká prekë dërgja endë; me pritë kûr të ja bíjnë âsht tepor vonë. Me i surfullue, do egjedhë nji dit e tërtë e me dîell shum. Per ket punë vien rrobiqi o do vegla qi kan dalë tesh e jasë të kursyeshme fort.

158. Mândat e mëndashit.

Mândi â nji pëm' e vjefshme fort, se me gjeth të ti nshqoben krymbat e mëndashit.

Mândit i pelqen një tokë pak e lagtë e e trashë, per me zritë gjith sitë gjeth qi kà. Kà dý rodë mandash, i zia e i hardhi, e pós shëjove tjera dâjne prei kokrrash qi bâjnë. Kûr nisellen mânalat, hiqen prei vîlâjsh si të kapla një nator e gjysë nëlt, e vëheŕ së vîrë. Atý kihen, e do me thânë, ju hiqen gëmbar, qi nuk vijnë o qi bâjnë dâm. Të kiemit nep pënës një formë mâ të bukur o mâ të dobtë; por pós hieshimit do kqyrë edhë fuqija e degve e mirëmbrja me kypë nieri me mbledhë gjeth. Mândi do pleh baktish, por nuk do të jetë teper i kalbët.

Zhvillimi i mânâit â të mbledhunit e gjethvet me ju que krymbave së lânë per ndejim.

Krymbi i mëndashit si ăsht jo ndërrue formë, ăsht n krymb i hardhë dymbëdhetë kurnash, me krye të vocerr e të zi, me gjashtëmbëdhetë këmbë, e nder ta gjashtë janë kâmbë por njimënd; para të mbrunit kurn kà dý fjo si ëý brënna, qi qohen perpjetë e mandej kthehen pak.

Krymbat vëhen perbrî trima, e mâ mirë kishte me kônë mbî rrvet hekurît. Gjetât duhet me jų qitë kà pak por 5 a 6 herë në dîtë, e gjithmonë mb' në kohë, e me ju ndërrue shtratin por gjithsâ herë ju qitet me kângrî. Pun e shpejtë kishte me dalë me kônë se vëhet perbrî ta një rrvet hekurit odali, me një shtrojë të lëtë gjeth. Krymbat dalin neper bira të rrotit e ajitea së shtrat të zi; nduthë nuk â vshtir me ju ndërrue shtratin e me i vûe prep së vënë të vet. Pak me ja mârrë doren, kûjo panë del fort e shpejtë.

Krymbat flejnë kuter herë. Mbë kot gjonë ndërrojnë lëkuren e edhë veglat e perbrëndshme; at-herë nuk hânë, Ana kë janë krymbat e mëndashit do të jetë e qîtë e bukur me ajr. Ajr, ajr, ajr, qo shka donë krymbat e mëndashit. Ana do të mbahet gaster, do të zhurdhet me gelpere, do të

shihet mir e mirë e shtrenqja (dyshëmja) e s do të ndihet farë usijet mbrëndë.

Shtatë dit mbas gjümit të mbram, krymbat ngjiten së lëndë, e at-herë fillojnë e bûjnë shüken. Shüka mundet me kënë e bardhë o vërdhë o e blértë. Prei shüket shtjellet mëndashi, êndet e çohet mbasandej nder fabrika me bâ pelhurë, kamash, kadifé e sá sënde tjera. Eëhé sá janë krymbatë në lëndë dosë ajr shum. Prei shikot dël një flutur e bardhë, që lëshon voet e mbasandej des. Këta voe, që ju thonë farë mëndashit, ruhen mbë një vënd të freskët, e në mbarim të Prillit shkojnë tui u xé kaçal kadál déri sá të çilin kür á bâ gjethi i mëndave.

Dergje shum e të rreptа kan fillue me i rô krymbit të mëndashit; por me ajr, me pastri, e tui zgiedhë farë të mirë praken dergje shum.

159. Drithnat.

Prei drithnash mâ fort se prei shkadobit ká nieri ushqimin e vet. Mâ i parî nder ta âsht grunî. Granit i pelqen një tok e shkrydhtë, e rândë pak gjâ e e lagtë; shkurt: një tokë gelqerse. Lëshon rrâjë të kthéllta dý tubash; njëmen në fund, tjetren buzë tokës. Mâ të shumen miellet në vjeshtë, e dimnin e shkon në dhé nen bórë. Por ká edhé një tjetrë farë qi miellet në Mars, por mâ i dobtë se tjetri. Prei kësajë bimet merr nieri kuter sënde: grunë, kashtë, byk e hamalle. Mbassi të korret grunî, lidhet dorea, shihet në lânsi e hîdhet.

Shumica në vënd t' onë per drithë merr vesht kallamoqin (o tallamoqin) se mbë ket anë shkon mâ shum se tjeter gjâ. Nder drithna âsht edhé hîkrra, mieri, elbi, tershâna, orofi, meli, hejda, orizi.

160. Pêmët.

Duhet me ja vûe mêndem mos me i lânë pêmët m' u harlisë teper, pse nuk i pjekin mirë kokrrat. Prandej ka 'j herë mbahen ulët, ká 'j herë i veshen murit në shullâ.

Sá mâ fort i bje dëlli frytit të pêmës e mâ i shishem bâhet. Kopshtari i mirë prei fâret qi miell nder vullâj, xier gjith farë pêmësh; të dyten o të treten vjetë i shkulë e i vën mbë nji vênd rojet; atŷ i shorton e ju nep njatë formë qi i kândë mâ fort, e ne e mbram i vën se të cillen më vênd të vet, m' u rritë e me ja shperblye mâ vonë me gjith farë kokrrash t' ândshme mûndin qi kâ bjekë e âsht tuj bjekë mbas tyne.

BKS

Kreu i gjashtë.

Kallxime Historijet.

161. Të parët t' onë.

Prei dëtit të Zi e në breg t' Adriatikut, prei Karpathve (kū janë kufijt e Polakvo e të Muxharvet) e dëri nen Dunavë, hapej motit, qi'sh 3000 vjet para Krishtit, nji kōmb i madh, Ilirt. Atá jasë të parët t' ene. Moti brén gjithshka; hapet së mjedis të bjeshkës nji lūnd' e madhe qi thue nak e lot gjī: shpërthen zjarlani rreth e rreth sajë, e rreh ára per gjith anë, për lūnda nak perkalet, nak e ndēn. Moti fillon me e krāujue, i thahen do gōmla, i kalben, i bjē copa copa trupi, e nji natë kūr rāndon bōra, e frýn murlani, lūnda nep nji krismë, qi shungallon malt, e bjē per tokë me' j lūnë vēndin ndo 'j lūndës tjetrë m' u rritë. Njiahtá Ilirt, sá do kōmb i madh qi ishin, kā pak kā pak shkonte tui firue, per nuk u shtene krejt. Porsi nji shkēmb qi e rreh dëti me tallaze per se lot, porsi qeto qi i gjuen motit per nak i dermoa, gjaku i janë, sá do qi pat aumiq shtue e má të mēdhaj se vedin, fisin, giuhen e vēndit t' ose e mbājtë gjithmonë nji brēz mbas brēzit; edhë pse nen urdhen të huej dishá herë. Shqyptari kje gjithmonë i lir, porsi shqypja në mjedis të qiellës.

Në dý vllazni të mēdhája a dáte at botë kōmbi i Ilirve: Ilirt kah të lémit e dielljt e Ilirt kah prēndimi. Kah të lémit, merrshin shka ásht sot Rumeli, Bullgari, Rumeni e Muxhuri e të lémit dëri në breg të dëtit të zi. Nen Tunë ju thoshin Thrakoj, e mbi Tunë duelme mā vone Dakoj.

Kah prēndimi per gjatë të dëtit Adriatik e nder dhéun tej dëtin e peresypri dëri te Tuna e madhe ishin vllazndt e

Ilir — Panonve. Ilirt rrishin në Shqypni t' epër, në Mal të Zi, në Dalmacje, në Hercegovinë, në Bosnje, në Kroacie e' n Istrije të soçme; permbi ta ndermjet të Dravës e të Savës, t' Alpeve e Tatrës rrishin Panont.

162. Jetimi i Ilirve.

Ilirt ishin ndjerz të fuqishem, të pá frigë, e nëë shkn gjuejet aet ndër vorre, të vjetra, do të jénë kënë do lutrój të rregtë. Mënue me hjekë kog, se mërshin ndërë as per të fiofië as per të xét: në bërë e n' akull si nom vapë të zhegnet, pá nji strehë kú me e shtie kryet; pá hágrë e pá pë, dath' e deshë. Petkat e tyne at botë ishin lëkura beresh e shtázësh t' egra, qi gjueshin vetë me trimni e rrezik të madh. Më vonë fillnese me prë tirqi, mberthyesa e xhurdi, askú edhë me zhathë opánga e me vëe në kryc qeleshe.

Token nuk dishin me e punue, e të pasunit e tyne ishte gjëja e gjállë e armët, qi i jutí ja lëte djalit brëz nbas brëzit, me e pase ndër mend gjithmonë trimnin e të parve; e kúr pleqt ja dishenin me fjalë, ju ndërzej zëmra të rive në burrni e ne dishin me ju pergiá të parve. Puna më e ndéreshme per burrë ishte gjuetija e lufta: në to gjëshin rrnesen e ju zhdrivillohej fuqija e mëndja me ju zbardhë fuqen vëdit e kombit të vet.

Gruaja e atá botet, si Shqyptarja e márë e soçme, ishte pastore e shpijake e dite me rritë fëmijtë me ndérë. Burri shkote me gjá të gjállë në mal o delte në lufië e gruaja mbarshtote shpinë e punote token; mjellte, korrte, háte drú e ngarkue me ta shkote tui dhánë gji nji o dy fmive per nji heré. Kúr vite koha me i falë Zoti fëmijë ndo 'j grues, ðelte prei shpijet e morrte pýllen; e nbas do ditsh kthete me fuljë ngryk e thote permanshem se e gjeta në pýllë. Gërát e Ilirve ishin edhë trimnesha aq sá delshin me lufiue si burrat. Kallxojnë letrat se kúr Oktavjani rrethoj qytetin e Salonës, grát e Ilirve, vëshë me të zeza, duelse naten per terr, e si ne kësë zëna syene aq me hiv ushtrin e Romakve, sá atyne barrakoçave të mëdhaj ju desët ne ikë.

163. Besimi i Ilirve.

Ilirt e moçem udhroshin idhnj, por ndertime latet, o sí me thânë, kështë nuk ngrehne kurr. Latoshin nea pënë të mëdhája o afer krojeve të fhoftë, pse kujtoshin se në të hojtun të gjothit o në rrelbë t' njit mundet m' u dijte shka ká me ndodhë. Por më fort se vëndë latet, atá ishin kuvendo katûndët m' u mârrë vesht shoq me shoq per ndo 'j punë o pleqní; atý u nbliðshin gjith bareat qi ishin të zot o vëdit. U bâte një fest' e madhe me gjith farë lojnash, e gjith i cilli mundohoj me o qitë per fushë fuqin e trimnin e vet, pse më i vjetshmi kishte faqen e kurdhë. Ndërmjet më të madh e kishin njatà qi mbetshin në luftë, e kûr ja bâshin gjânen, njehshin permâlleshem trimnin e urtin e tyne.

Të dekunit i shtishin në dhé me shumë madhni, ndermjet të tymit të kômit o të gjâent të bukture qi gritshin per ta. Godítshin vorre të mëdhája, qi me mija shtifen edhé sot gjithkûnd ç' pevi llosujet e dëri në Tomêni.

Ndërmjet natyrea e knjtoshin, bjo fjalu, se Uridna âsht porëndosha e urtis; Fronka âsht o frymës t' ërnave o të shtergatave, e Skutona âsht e shtazedës. Në të gjith e cillen pënë, në të gjith e cillen knçubë, në të gjith o cillin përrue kujtoshin se gjûnë mbesheh punët e natyrës. Pesi nadoj besoshin një nij mârrëna, e nder ta edhé o mbájshin per sa gnre sýnin e knç, sikur edhé sot ká zesh nder nó qi kujtojnë endé se murr mbëzýsh një sênd.

164. Mbretnija e Ilirve.

Sá do i fort me kënë një vênd e sá do trim një kómb, po e kje lashkimi e dashtnija me shoqi shojnë, kurr farë qândrrot nuk ká. Njishtù edhé kómbi i Ilirve sá kjemë dá gjith i cili ña në vêdi, pá një të parë qi me i ndigjue të tânë, nuk putne farë dobijet. I lîne sá herë mbrêndë Maqedonis kûr u keqnë; por fuqijt e tyne u nblidshin të tânë

hashkë kûndru këtyne qi ishin të dâmë; e me gjith trimni qi diftuene, shkuene poshtë shum vllazni t' ona.

Kûr u mblodhne të gjith nen Barâylin, vllaznijet t' Ardiçëve, e e njoftuo per rregj e të parë, at herë ngrehne nji rregjim aq të madhe, qi pershtjte Hercegovinen e soçme, nji copë të madhe të Bosnjes, Malin e Zi e Sâqypnin dêri nen Durrës. Até-herë edhé puna e luftës ju ec më mbarë; sÿnue Muqedonasët, thyene prisin e tyne Perëikes, qi mbet në luftë me 4000 vetë, e shterngusne gjith at dhé me lâ nji farë páget.

165. Teuta.

Por gjith krajlat e Ilirve, qi patne kênë pâra sí, i kaloj per madhni e fuqí Agroni, qi muer ishujt e Delmacjes Lesinen, Lisen e Kûrcullen. Ky me pésë mijë Ilir e me nji qind barkë sÿni Etolat, i thej e i plaçkiti krejt, e ça i pat ûnda muer e ngarkoj barkût e vetu e kthej në dhé të vet. Por fatxin, prei shëndit se munejti at kûmb të fórt e krenár, u lësue mbas huejet e mbas pijet tuj ngrehë gosta e lojna per ditë, e rá i lig e dîq. Mbas dêket të tij, në kâmbë të hîrit, sundoj e shoqja Teuta, e aq mirë si me pasë kênë burrë. Por at hotë ishin kohë tjera.

Ilirt, qi rrishin bregut të dêtit, ishin dhanë mbas plaçket, e sá herë nujshin, delshin e plaçkitshin barkêt e Romakve qi rrihshin atý pari. Në kohë të Teutës puna e plaçkës pat shkue te s hân më. Romaktë edhé pse at hotë nuk e kishin endë at madhni qi fituene kadal kadâl, sá me sundue gjith dhénë mbarë, gjithnji ishin të fórt.

Rrepublika e Romës prá çoj prei anës të vêndit dy zotni te Teuta, me i thânë qi t' i shterngote Ilirt mos me ju hâ dâm. Teuta ju pergjegji se: „prei

mejet kurr nji të keq s keni me pasë, ns s kà me guxue kush me ju sÿe jû mbollafaqe: por shka bân gjindja në terr e neper fêrra, nuk e kena zanêt me ju perzie kûi." Lajmit të Romës nuk i pelqej këjo fjalë e ju priti krajlicës: „E prá na e kena zanêt me ju dhânë ndeshkimën shesh edhë atyne qi bâjnë keq tinës. E me ndimë të Zotit s kà me shkue shuma e kena me t' a kallxue rrugen edhë tÿ." Prei këtyne fjalve të páginsë Tenta u idhnue si s kà nâ; ju vûe priten në rrugë atyne dy zotnive e i vrau. Këjo vrasë kje nji punë per faqe të zezë, pse, si do, lajmi nuk bân faj.

At-herë Romaktë u idhnúne e në vjetë 229 p. Krishtit ju rânë per tok' e per dét Ilirve, i thyene e Tenta buer të shtrnen n dhenave të veta.

166. Romakët në Shqypni.

Por kush kaperdini krejt mbretnin qi kishin në vêdi Ilirt, kje Genci krajli i tyne, qi rrito në Shkoder. Në vjetë 168, qi do me thânë 61 vjetë mbas të parcs luftë qi patne me nê, Romakte qene nji ushtri të madhe neu prisin Aaie, qi rrethoj Shkodren mbë të tânn anët. Krajlit ju deshi me i rá në dorë anmikut së duj më fill ne duj më pre; Anâci u nis kah Roma me të e me gjith rob të shpís të tij, e Gencit i tokoj me hí nb' at gjytet lidhë me vargoj arrit mbas qerrit të godhnjyesët. Plaçk' e madhe u muer at botë nder në, qi kapej në 20 milluj mixhida të bardha.

Atÿ e mbrapa Shqyptarët ndójne neu shqype të Romës. Të parët t' onë rrnoshin nder male t' Ilirís, e Romakët lêshin disá ushtarë per rojë nder gjytete të Dalmacise të soçme, të Bonjes e në Shkoder; ká fillnene me xânë vênd edhé shpijakë prei Romet, pse Shkodra ishte edhé at-herë e madhnoshme shkar selija e krajlave t' Ilirís qi pat kênë.

Ushtarët qi mbájtne Rromakët në disá gjyteta t' Ilirles kjene per të mirë të vëzdit, pse me 'j bërë gràsë cubat e punët e págüshme. Rrugat qi çlirë, arat qi ngrehse e vëndi qi shtrasme sá me shkue gjith kusà per ardhun të paris, âshtë e dijtun se do të thirrshin trogtarë prei gjith anave. Mësume edhé me punue zá mire token; e parmëndà qi kosa sot, âshtë parmëndë rromake. Fitim të madh i qitne vëndit tuj fillue me xjerrë ár prei dhoat.

Rromakët i njifshin mirë të parës t' onë, e prandej nuk ja leshin kurr rrem per pa i shtrungue punà. I lâne prei sè patne kënë perpara, kah zmadini i vetvëdit, vec se mbledhine nen njì ôrgan vllaznûn e âsait t' onë, qi ishin ne Herzegovinë të sosme, në Dalmacje të poshter e në Shqypnë t' eprë, e ja thanë Illyricum.

Kâr Rromakët kishin nevojë per barra të fortë vishin to na, e coshin Ilirt kû i-late rrezîku mâ i madhi per zbretnî të tyne. Prandej shotim ushtarë prei Ilirijet shperdâ n' Inglaterrë të sosme, në Germanjo e dêri n' Afrikë. E jo vec per tokë, por edhé per det Ilirt ishin ushtarë të permëndun; dêri sá ovda koha e per shum vjet zbretnija e Rromës kjo në dorë t' Ilirve, e Shqyptari zundoj botën mbarë.

167. Leka i Madh.

Per kreh me të parët t' onë Ilirt, ishin Maqedonasit, kômb i fort e prei kah duel njì hýll qi s' prëndon kurr, kulshokra o luftës, Leka i Madh. Edhé nen kjoshin Maqedonasit kushrinë me në, trimnit e Lekës na perkasin disá pse prei dhoat t' onë lypi e mezr 5000 vetë, djelm të zgjedhun, me i mbajtë gjithkûnd me vëdi, n' Azi o kû t' u lypshin.

Leka kje i biri i Filipit të dytë, krajlit të Maqedonës. Qysh në fëmijní dukej ç' furë nierit do të delte, pse dishiri i tij mâ i madhi ishte me ndie nëodhina e kângë trimnijet o kû levdohej ndo kush mâ fort, thote se edhé une due m' u bâ si aj. Kâr ndieto se i jati fitote ndo 'j luftë, si me i ardhë keq thote: „E mue shka po më lên baba me fitue?" U kûnegto

i jati tui pá gjith ket zëmer në djalë të vet, e nji herë i tha: „Kerkë, bërë, mbretni tjetor per vëdi, se Maqedonija âsht teper e voglë per tÿ."

Njizet vjeç hypi në kâmbë të t' et e per nji herë ja filloj me luftë, pse dish vënde kûr ndiene se kish dëkë Filipi, dështne me i dalë doret mbretnis të Maqedonve. Sá ishte tui bâ lufte me ta, duel fjala se Leken e kishin vrá; në-herë Tebeja e Atina u ngrehtne me âsht në vëdi. Kûr pá pritë já behë Leka në Tebe e e rrethon per gjith anësh; e pse s ndigjnese me i rá në dorë, e sÿni me furi të madhe e e kontisi krejt. Kejo shpakë i bâni m' u drejtë Grekët e e guxuene me qe krye mâ. At-herë Leka mujti me i bî punës qi kishte pasë ndër mênd me bâ i jatë.

Në Korint u ëmnue i pari i gjith mbretis, e në pranvérë të vjetës 334 p. K. u nis per Azi me 35.000 mbtarë kâ ishin mâ trâsun.

* * *

Me dyqind barkë bâjti nadej Helespontin mbtrís e shka duhej per luftë; e sí mbrrîne n' Azi, Leka i pari i të gjithve kërcej në tokë. Në breg të Granikut, qi âsht nji lum i vogel ishin treshtue Persiant me ja ndalë rrugen; por Leka e u tuf, i sÿni, i thej e i shperdau. Por per nji fije kjo tui sharrue mbrênda. Shkote mâje kâlit tui luftue e tui korrë me shpatë kryet Persianvet e ask ishte kujtue se kishte mbas shpînet nji armik qi kishte vojtë mbë të e kishte qe krahin me i rá në shpatë. Por per fat të bardhë të tij, ja mbërrini mb' at qas Klitoni nji i parë mbtris së tij, e me shpatë ja kpatî krahin atij armikut, e pshtoj Leken. Mbas asâ luftes Azija e voglë rá të tânë në dorë të Lekës.

Në nji gjytet të Frigjës, qi i thoshin Gordë, ishte nji balç me nji nyje lidhë aq mjeshtrisht, qi korkush e dîte me e zgjidhë e gjindja thoshin se kush t' a zgjidhin aj kâ me fitue Azin mbarë. Leka pá e kqyrë aq hollë, xuer shpatën e kpati nenin.

Nder kësta lufta Leka rë nji herë i lig fort, aq sá njeriset nuk dishin kah me ja mbajtë. Nji nder ta, qi i thoshin ûmnit Filip, dan me i dhânë nji bár të fórt e të vshtir. Shi nder atô fjalë i vjen Lekës nji letrë prei nji generalit të vet, Parmenionit, qi i thote m' u rujtë prei Filipit njekë, se me gjasë kishte hûngur paro prei Persianve e dote me e holmatisë. Krajli ja dha at letrë në dorë Filipit, e per nji herë pin harin. Leka u shëndosh e mbasi pak ditsh i prini ushtris së lufta tjera.

* * *

Në vjetë 333 Krajli i Persis Darin i III. kishte mbledhë nji ushtri të madhe, e i duel vetë per hâll Lekës. Ushtrinat u perpoqne afer Iesit në Qilîqe; Persiant kishin gjasë fort mâ shum se Leka, por ketij nuk ju tat sýni aspak; e ne at hov qi kishte zakon, ju zâ Persianve e i thej krye kput, e Darija me zi îku; por robt i mbetne atý. Tuj bâ Leka me njî mâk të votin, qi i thoshin Hefestjon, në shatorre kû ishte e âma e Darés, këjo kujtoj per Hefestjonin se âsht Leka, pse ishte burrë i madh per shtat; por mbasi e pau gabimin, i eshë mârre; por Leka ja priti: „Nuk ká gjâ, moj nânë, se edhë ky â Leka."

Darija e pá vêdin ngasht e çoj lajmn to Leka me pajtue me të e me i thânë se po ja lëshote gjysen e mbretnís. Por Lekës nuk i gelqej këjo fjalë, pse dote mbretnín mbarë. Atherë Parmenioni i tha: „E prá me kênë nuse si ti, kisha me e pelqye." E Leka ja priti: „Edhé unë me kênë sí ti."

Prej andej Leka kërkoj gjyrtete kregat të Mjettokalt e të tâna i shtroj, e Tirin qi deshti me i qindrue mâ fort, e rrethoj shtatë muej rrvsht, dêrí sá ne e mbrun i hini mbrëndë e e hâni rrash. Duel Palestinen terthuer e hini në Mísir, kû vûdsit e gritne me kruhë haptë. Atý ngrehi nji gjyrtet Skenderijen, prei ûmnit të tij, qi me të shpejtë u bâ lulja e gjith gjyrtetevo t' atij dhenë.

Por Darija nuk kishte ndêjë fjotë. Mbledh nji ushtri të madhe sá s thohet e xûni vênd afer Ninives të moqnin.

Leka s ja zgjati ne sj; dhel ne trimi të madhe dy njua të mëdhaj e të zvoptë Eufratin e Tigrin e s zdosh bâll per bâll me Persian. Maqedonasët tui pá gjith at mori ushtrijet qi kishte pshtjellë aamëlu, u prëme, e të parët i thâne Lekës mos me ju ri per bâll per tinës e naten. Por Leka ju pergjegji: „Jo, se s kam dalë me vjedhë luftë;“ e rá me fjetë si mos me kënë gjâ. Ne e nesre Parmenioni shkoj me e que proi gjânët, e tui e gjetë fjetë, si prei qudet i tha: „Si mund të flijsh kështâ si me e pasë në dorë fitimin e luftës?“ E Leka tui qeshë ja priti: „A s e kena në dorë fitimin qysh se s ë nevoja me ju vue në shpirë Dariu tuj ngâ?“ Xânë luften, e Persjanve ju dhu e mbrapshta. Sá ikte kraji i tyne Darija, Leka mer Babilonen, Susën e Persepolin kâ gjet visare të pânjehuna. Mbasandej ju vue mbrapa Dariu, por ket të shuemin e xânë roh njî i parë i stypne vëndeve: ja shtini kâmbët në trinj e e mer me vêll kah ikte proi luftes. Leka e ndiu ket të zezë e ju vue në shpinë trathtorit; por sj, mos me e hatue gjâ zrugës, ka mbrapa nbë njî qerr Darin të plagûem. Pak para se me ju mbërrí Leka, Darija diq. Leka e kjau at mbret të shkrotë e i lisloj sypri petkun e vet mâ të mârin, e e nisë në Persepol me e shtî në dhé; e a u ndal pá xânë trathtorin faqezi, e e qoj te fêlsat.

* * *

Në mbarim të prendvérës, në vjetë 327, Leka ngrohi njî ushtrí 100,000 burrash me i hî mbrëndë dheut Indit e me e shtî në dorë. Skum mbretna sundoshin atë dhéna e shpesh bashkin fjalë shuq me shoq. Leka shtíri lumin e madh Indin, e në kreg t' Idaspes (të njî bishtit t' Indit) ndeshi në njî ushtri të madhe të Porit krajlit asnjë ansë, qi i kishte dalë para me 300 fila. U ndez lufta andej e këndej, e të dyja kagjet luftuene së kurra; por ne e mbram Indasët u thyene e ikne. Mbet në dakë të luftës, gjidi vetum, Pori, qi edhé pse i shtýemun në mot, luftote si njî djal' i ri mâje njî filit të bardhë. Por ne e mbram edhé atij ju desht me rá në dorë, e e qesne te Leka. Leka at-herë e pyeti: „Si të kâ ânda me të pritë un tý?“

— „Si mbret" ja bâni aj. Edhè Leka ja la prep në dorë mbretnin e vet, por zen pushtedë të Maqedonës.

Leka dote m' a shtyo dëri te brega i Gangit, por ushtarët u çuone e i thânë: „Dëri qitù, e mâ andëj nuk shkojmë." Ishin lodhë tri luftime pâ dâ e ja ishte çue mâll per vënd të vet. Mbassi e pan se s i lobe gjâ, kthej me dalë dëri në Susë. Atŷ i mbúshi me dhuntîsa mbramvet e mosçem e i nisi në shpi.

Mëadja e Lekës kurr s xëte vënd e gjithmonë mëndohe ftîme tjera. Por mbrdi i madh, qi kishte ljekë n' atô lufta, e kishte shkrehë fort, e i ishte prishë shoadelja. Në Babilone e xûne ethet, e aq të rrepta, qi u pâ se nuk kishte pelitim. Në vjetë 323 p. K., tri kôrë tridhet e tri vjeç, Leka i Madh dha shpîrtin e dit, e me të mbaroj mâ i madhi luftâr qi kâ pasë bota.

168. Të hapunit e kshtënimit në Shqypni.

Motit Ilirt edhè atâ adhrohin idhuj. Por mbassi i lumi Jezu Krishti prîni në tokë dritën e Fês së vet, me nji herë mësimet e tija u hapen nder në. Dihet se Fêja e Krishtit filloj m' u mbâjtë në Shqypni qysh në kohë t' Apostujve, tui kônë se vetë shë Pâli erdh me nu predikue, e u dal disá dit edhè në Durrës. Dmo me thânë edhè se shëjti shën André Apostull predikoj fîn e Krishtit në Peshkí, e si i thoshin at herë, Epër. E fjalët e këtyne Apostujve e të tjerve, qi lôshin në kîmbë të vet, nuk shkuene luq pse popull shum u kthyen prei Jezu Krishtit, aq sâ qysh horet shum gjyteta t' ona kishin Ipeshkvij, e në të treten faqe nieri Shkodra kishte nji Arqipeshkev. E dukej me thânë se mb' at rrethinë ishin jo veq kshtënim e prîften bukur mirë, por edhè Ipeshkvij sen knjdes të tij.

169. Sh' Asti Ipeshkvi i Durrcit.

Nder atâ qi hapne nder në fêu e Krishtit e sundruene kshtënimin në të paren faqe nierit mbas

Krishtit, kje shêjti sh' Ast Ipeshkvi i Durrcit. Mbretnît e Rromës e të pâfët e at-hershem u çuene kûndra kshtênimit me furi të madhe. Trujani mbeeti i Rromës kishte urdhnue me i zhbî të kështênët; prandej gjith kûnd filluene me i xânë e me i mbytë; pse fêja e Krishtit â nji bimë qi kà xânë e â rritë tui u vadîtë me gjak të kështênve.

Edhè Sundnesi i Durrcit Agrikolani, me shkue mbas fjalës të Mbretit, u ndez kûndra kështênimit e pâk së pari xû Ipeshkvin e vêndit Astîn, e u mundue gjith sâ aujti me të mirë e më të keq me ja bodhë mênden m' u shporrë prei asijë Fé. Por shêjti ju kputi shkurt: „T' a dijsh se une nuk dishroj tjetrë gjà veç me dêrdhë gjakun per Fé t' ême."

E shtune prandej Astîn në burg; por i nadhi Zot me nji vegim i bânî me dijtë se shpejt do të mbaroshin atô mundimet. Nd' ândërr ju bâ Astit se e kishin vûe permbi nji rrasë lye gjithkah me peshkve e me voj. Pâ kqyrë per vêdi aspak, kujdesi i këtij shêjtit ishte me pshtue delet e veta, kështênimin. E çuene prep te Sundnesi i vêndit, qi u mundue per së ri me ju mbushë mênden, por Asti i tha se të kështênt nuk thelben aë nuk tuten preî mundimeve. At botë e rrahne e e shprishne per mnêri, por shêjti nuk luejti aspak. Ne e mbrama ja lyenë trupin të tânë me njalte, e lidhne per nji hû e e lâne në dîell. Mizat e grêthat ja mbêluene shtatin e ja grine; por shêjti s prâte tui levdue te nadhin Zot, dêri sâ dha shpirtin e dîq.

Nder atô dit ja mbêrrine prei Italjes në Durrêe shtatë të kështênë, qi kishin dalë prei vêndit të vet me gjetë në Shqypni pagjë e pshtinu, pâ rrezik të tês. Këto tui pâ me sâ guzuênd i vuejti Asti gjith atâ

mundime per Fé të lumit Jezu Krisht, s mûnd u prîtne e i thânë: „i lumi ti, o Ast, qi po bjek këto mundime per të Lumin Jezu Krisht.“ Të pâfët u kujtuene me'j herë se edhé këtô ishin të kështênë; u mundueue me i kthye prei vêdit, por pâ dobí. At-herë i shtîne nder hekura e i hodhne në dét. Tallazet e dêtit i qitne në breg mâ hera korpnat e atyne shêjtnave, e Durrcakët i mbledhne e i shtîne në dhé me ndérë. Këto shêjtna kjenë: Peregrini, Lucíani, Pompeu, Hesiku, Papia o Pepa, Saturnâni e Germani. Durrei ju lutë festen bashkë me sh' Astin me shnatë të Korrikut.

170. Shêjti sh' Donat Xhakoni i Vlonës.

Donati loz në Vlon' e kje xhakoni i ndâjë Kishë, e kishte në kujdes sênêt qi lypen per sherbim të Tenzot. Asô botët idhullatrët me shfrye në të kështênë, kerkoshin me grabitë téshat e shagurreme të Kishave per me i dhanne. Punë të madhe prâ kishte në dorë ky shêjt i barkbë, pse duhej zêmrë e mêndë shum me i rregjtë, e mk ishte nji zyre per kë do.

Prei nrfs. qi diftote Donati, u kujtuene të pâfët se ky ú i kështênë e xhakue. E kapne nji ditë e me shterngesë të madhe u mundueue me e perbâ me adhrue nji zô idhujsh qi mbájshin atâ. Por nûk kje gnuê me e ejellë; e i prêne kryet.

171. Deci mbreti i Romës.

Në mos kuzr, në gjysë të tretës faqe nierit e mbrapa tallaze të fórta pat mbretnija e Rromës, per gjith vjetë në luftô me të vetë e me të hnej. Veç të parët t' onë, Ilirt, u gjetne me ja njîtë doren nder këto të vshtirs, e me pshtue edhé nji herë per do qinda vjet mbretnín e botës; e prandej kêsajë kohë i thonë: koha e mbretnave t' Ilirís.

I pari nder këto mbretna Ilir kje Deci, qi pat lê ne Panonie të poshtçr. Nen mbretin Filip i kje dhânë me mundue

Mosia, qi ishit Serbija e sotme. Kaq fort e dote ushtrija per trimat e arti qi kishte, sa në vjetë 249 e zgodhne per Mbret, e o shtrungome me e pelqye. At-herë ju desht me ngrehë luftë me Filipin, e e thej afer Veronës n' Italje. Si mbet vetua i zoti i Mbretnis, u vue me ndrequë pikë se gariti pamët e mbrëndshme, e nder tjera sëndë ju kthej pleqve të Romës do ndërma qi të paret e tij ju kishin hjekë. Mb'at kohë Gëtejt u mundoshin pá grá me i hi mbrënd Mbretnis Romake e me i xánë vëndin. Deci i syni. Çoj nji të parë ushtrijet me ju dalë atyne mbas shpínet, e vetë me gjith të birin e me nji ushtri të madhe shkoj mbë ta. U xú lufta e to dý páltë luftoshin si burra kër djalë i Decit, varrue prei anmiqsh, ra prei kálit dekun në tokë, nder sý t' ushtris mbarë. I hini masërë ushtris, por Deci ju lutti: „Kini djelmnia bre, se mik ú gjá: nji nieri ká dekë; e u fut kú ishte rreziku má i madh, në valë të luftës. Mbas tij masave zëmrë edhë ushtarët tjerë e u kthyene mbarë. Për Deci mbet në luftë në vjetë 251.

Hijo të zezë i ká lëshue vëdit ky mbret me punë qi hëni me mendue e me mkytë të kthihtëat o prej andej rreshtohet nder mizore të lës shëjte.

172. Klaudi I II.

Ton n' Ilíri në vjetë 214, e non mbretni të Decit, te Valerjanit e të Galienit kje i parë ushtrijet e Sundusi i parë i Mozes e i Ilírës. Mbasë mbytne Galienin, ushtrija zgodh Klaudin per mbret. Me artí e me të drejtë vëni në vënd sëndet qi kishte perzie Galieni; shtroj Gálien e Spájen, qi doshin me çue kryet, e mandej u shell kúndra Gótejve. Kúr pane Gótejt ushtrin e Romakve, drodhne e u ndryene në Maqedoni e në Serbi të sotme; por Klaudi ju vue në shpinë, i thej e afer Nishit mbyti 50000 Gótej e shqyni harkët e tyne, qi kishin per dét. Mbas dísá ditsh dy në Panonie prei nji dergjet qi i kishte rá ushtris.

173. Aurelianí.

Mbas Klaudit u vû në kâmbë Aurelianí, edhé ky Ilirás e i lêm u Ilirí në vjetë 220 o atý pari. Më së parit i duel zâni ne luftë të Magonzës kûndra Frankve; e afer vjetës 259 kjé vûe persëri ushtrina t' Ilirís e të Traqes. Mbas deket të Klaudit në 270 e bâne mbret të Romës, e largoj prei kufijve te mbretnás Gótejt, Vandalt, Sarmatt e Markomant; e mujti e e xâni rob krajlicen e Palmirës Zenobjen; thej Firmin në Misër e Tetrikun nder Gálje.

Mbas gjith këtyne trimnive u suell ne zbukurue ne gjith farë gedinash gjytetin e Romës; portrini kaulain e lêcoj págen e popullit. Ishte i rregtë fort edhé pse i ðrújtë, e prandej gjindja nâ fort e doshin se e doshin. Nen urdhun të këtij të parët t' ané Ilirë shkelne dhénat nâ të lérgat t' Evropës e t' Azis, e zâni i trimnís të tyne u hap kând e kând.

Mbassi dìq ky farë kurrit pe dares të nji qêsit të já shpërt, qi e mbyti, ushtarët shkrune në Romë qi t' a bâshin Zot, sikur e kishte besimi i rrójshem i asajé kohë, per gjind të mëdhaj.

174. Probi.

Probi kje nji mbret fort i pushtuesheu, e dridhaj gjith bota prei së Leu në Panonie prei nji shpíjet qi s i ndihej zâni, por ne vjim të vet hypi nêlt fort nen Aurelianin e Tacitin, e nbas dekîs të këtij e bâne Mbret. Prei lumât Rhein niset e pershkon dhénat nâ të lérgat e të lémit: ne të shofim burrat e Ilíris tui shkelë token nâ të kthéllten e Afrikës qi dihej at-herë; e ket udhë e mberne, pse ky mbret dote ne shtrue dhénë nji herë per gjithnonë, e ne qitë nji psgj qi mos të grihesh in nâ gjindja shoq ne shoq nder luftu, qi at-herë e prâshin kure. Shtýni nder shkretim të

veta Sarmatt e nuk i la ne dalë; thej Isurit; ndreqi do ngatrresa qi patne bî në Mistr; dëlbri Galejt prei Germanve, e nnejti krejt Saturninin kah të lëmit, Bonosin e Prokulin në Gàlje.

Në vjetë 281 ne brohori të madhe hini në Rromë si gadhnjyes: N atô vjet pagjit qi i tokoj me pasë, s nujte me e shkue nsotin pà punë; prandej shtinî ushtrin e vet ne punue kodrat e Galjes e të Panonies e ne i vûe vëneshtë, e ne tërë kënetn. Ushtrin e idhnoj shterngesa e madhe qi kishte e do u çuene kândru tij e e mbytne afer Sirmit kû rrite me shikjue punët qi bâshin. Këjo e zezë ndodhi në vjitë 282. Por ne të shpejtë ushtrija e pan gadhimin e vet e u pëndue por teper vonë, e s patne ça ne i bâ tjeter veç i ngrehue nji shëj mos m' u harrue kurr êmni i tij. Shum pare jesin edhê sot të prêune mb' êmen të këtij mbretit.

175. Dioklecjani.

Mbreti mâ i pushtueshmi i të tânve kje Dioklecjani, qi les në Diokli, qi sot âsht nen Mal të Zi; e theshë se kâ kênë nieri i vogel, veç prei fuqis së vet â çue dëri mb' at madhni.

Madhnija âsht nji sênd qi fitohet; e kûr e fiton nieri votë âsht ger t' u levdue mâ fort se me pasë lê i nji Derës së madhe. Prandej nuk e dij a âsht per t' u ndêrue mâ fort ky mbret pse mbêkâmbi Rromen e shkallmuene ne dije të vet edhé nji herë, o pse mbrrijti vetem prei vëdit mb' at kâmbë. Këtij i rí ne urdhnue asô botet kûr mbretnat e Rromës nuk dieshin prei Zotit, por prei nji thîket tinzare e shansa; veç këtê se gjet gjâ, pse nuk ja pat besen kômbeve tjera, o u rrethue ne Ilir të vet kâ ishin burra mâ hosnikë.

Rromakët vetë ishin ligshtue e zhbarrtue aq sâ aj s i mâjte se janë të zett per tjeter veç per njutâ të lâno o

pagesa, qi lypte mbretnija; por kū ishte pasa m' u sjellë hâll per hâll e me dhânë joten, mërrte të parët t' onë.

Prandej nuk desht rreth vëdit asò rojesh qi patze pasë mbretnat tjerë e qi e ndrreshin zotnin por kurgjâ sënd, me njî tinzi e hjekse të ndyetë; aj bâni dy regimente e allaje Ilirsh, e njëzin qi e ëmnoj Jovius Joviani e mbâjti gjithmonë afer vëdit; tjetrin, qi i vûnë ëmnin Herkuleus Herkuleani, ja dha njî Ilirasët qi i thoshin Maximinian, e qi Dioklejani e pat zgjedhë e bâ sâoq me vëdi me sanâne aj mbretni aq të shpardâme, pse mirë e dite se bota e kapet vetun në njî grusht. E me sanâne edhë mâ mirë zgedh dy Ilirae tjerë Kostanc Klorin e Galerin. At-herë u pâ së parit se mbretnija e Kromës kje në dorë të kater prinovet Ilirae, pâ kurr njî shoq të tjetrit kômb.

Afer Saloset, qi ishte kryet e Ilirës, ngrehî ky mbret njî saraj per mâ të madhën bukuri e qindresë. Spalatraja e Spalatojn kâ marrë prei asajë godie të pernënalme ëmnin qi kâ sot, e e shmen e gjytetit kâ kônë permbrënda avullës të tij.

Këtû i kishte pelqye këtij mbret mâ fort se kurkûnd; e prei atij vëndit shtrihe doren permbî gjith botë. Edhë pse i kishte dâ me krah dishnat non pushtedë t' atyne qi thûnë syperi, i pari i të tânve ishte aj vetë, Dhêu e vet Ilirin, per mâ mbarë e dha në provincje e nahije; anen e sypernie mbë njën anë me Salonen per krye gjytet, e i thirî Delmarje; anen e poshtme e mbledh gjith bashkë, me Sirkuser per krye gjytet e e thirrë Prevalitanle.

Por ky mbret e çartî vëdin krejt me kandershtîne qi ja bâni të kështênave; kurr kështênimi nuk derdhi aq gjak sa nen ket mbret; por gjaku i të kështênave të mbytun do të njomte token per bûnë mâ të mëdhaja; e Dioklejani dij, mbretnija Romake u shqyme, por fêja e Krishtit duel në fushë mâ e fortë, e madhnueshme e lanmueshme nuse me hupë mâ kurr.

176. Kostantini i madh.

Ishte këmë thânë prei të madhit Zot më të katerten fuqe sherit me mârrë në dorë mbretnin e Romës Kostantini i madh, e jo veç m' u bâ i krishtënë aj vetë, por edhè me e qitë per fushë Fën e Krishtit tuj lëçitë mbë të tâna anës se ajò do të mbalej fêja e gjith mbretnis. Kishtënimi ja ndrroj fêtyren botës krejt, e besimi i mbrapshtë i klhajve e mësimet e tija i lëshuene vëndin nji jetës ré. Prandej dëri sâ të jetën nji Shqyptâr pernjë tokë nuk do t' a harrojë kurr, por do t' a mbajnë vëllin se ky ndrrim i madh i botës e këjo dritë qi s' hngë kurr, âsht prei dorës t' ortë të njatij Kostantinit të Madh qi kje Ilir e gjakut t' onë.

Kostantin lea në Nish në vjetë 274 prei Kostanc Klorit e prei shëjtes Lenë. Mbas Diokleqianit e mbas dekës të babës së vet mori në dorë mbretnin e Romës e me i herë e dëlirë, prei pshtjellimesh, pse thrj e shtroj armëqt qi kishte, e dan ndëshimin e mbretnis kishtas si dukej.

Vëndi i jone gjindet (në si njehet e dâno bota) n' anë të lëmit; e prandej sâ do qi pat ri në dorë të Romakve nuk kishte kurr si m' u bâ krejt i tyne. Per ushtrima e per zyre qi dukem me sundue vëndin, Romen s e kenë aspak në krah; me shkue per dét prei nesh e dëri në brreg t' Italies ishte al-hurë pasë veper e vshtirë; e per tokë kishte nji copë ndh' e gjatë fort qi s kapej lêtas. Prandej të parit do të mbushin krahsi kah ana e të lëmit ashtë kah ana e prëndimit, pse ashtë e lypte puna qi kishin me të dy pâlët.

Kostantini i shifte këto nevojë mirë, e mbassi ndhâ dukej shesh se Roma kishte mbarue, veç shka t' arnohej ndopak, mëndoj mos me e dezdhë kot në të sundin e vet, per me dal e me e lanë. Plaka, sâ do m' u vesh e m' u lye, s bâhet mse, mëndon ky mbret i mëçem; e me më dukej me kerkue nji vend të ri kû me ngalë selin t' ëme. Ne e par desht me bâ në Ballgari të seçme kryegjyetëtin e mbretnis, por mendoj ju mbush mëndja për nji vënd n' anë të Bosforit, kû do Grek të

dhûm kishën xânë vëzë qësh motit e ngrehë nji gjymtet qi i thoshën Bysam; atŷ Kostantini qitti temelet e njatij gjymtetit, qi mb' ênen të ¸tij u thirr Kostantinopol, e qi qësh në 325, të thuejsh, kje kryet e mbretnis rromake kah të lémit. E ky gjymtet nuk kje veç kryet e mbretnis, por kje edhé, si Rroma vetë, korthëza e gâdi gjithë botës, kû u mblidhshën e mblidhen gjithë fazë gjindsh prei vëndosh mâ të lérgu; pse ky gjymtet kâ njënë krah n' Azi e tjetriu n' Evropë, e gjindet, me e kputë shkurt, në nji mjedis sikur me pasë dashtë me ju ndéjë ndhetarve në rrugë, zâ do qi per në ishte ath-here, e sidomos per tokë, berg mjeft. Me të ngrehunët të këtij gjymtet filloj nji kohë e ré, pse bota u dâ ŷ copasë: mbretnija rromake e të lémit mbë njën anë, e prëndimit mbë tjetrën anë.

177. Shëjti shë Shimshi.

Nji dijetár eder mâ të mëdhajt të Kishës shëjtë, e mâ i pari per kuptim të Shkrimavet shëjta, shë Shimshijs kje Ilirus i gjakut t' onë. Leu në Stridone gjymtet i Panonies, prei nji shqés pasanâke fort; aj gjymtet per të gjâll të tij kje shqymë prei Gotve, I ati endë vegj në Rromë me xânë; por e i mbetunë njeshtrat e atij vëndit e duel me kezkuc kû ishin njerz mâ të zâ me xânë prei tyne, e prandej shkoj në Gâlje, n' Italije, në Trnoje e n' Azi të voglë. Mâ vonë në vjetë 372 vajt në Jrusalem, e prei andej në Skanderi. Kâr sandoto kishen e Konstantinopolit shëjti shë Gegë prei Nazianzit shë Shimshijs, qi teh mâ ishte i zoti me mësue, tjerët, shkoj me xânë ndo 'j sënd prei atij dijetarit të madh. Mbasandéj kthoj prap në Rromë, e Papa shëjti shë Damasi e ndali per shkrimtár të vet. Por dishtë i tij ishte shkretija mos me këqyrë veç pasët e Zotit e këndimet e vetа e prandéj u mbeboh në Betlem në nji kuvënd qi kishte godítë me gjâ të vet. Pasa e tij mâ e madhja â qi kthoj latin të Shkrimavet shëjt, qi perdoron sot Kisha Katolik. Shkroj edhë shtjellime permbî do sëndo të Shkrimavet shëjt, e kûndra do gabimeve fójet qi ishin hapë at-herë. Dijte shum gjuhë të

lénjes, qi i kishte xânë me marrë vesht më mirë të Shkrucmit shëjt: e per ket panë edhé s ka vënd pá kerkue në Palestino e nieri të dijshem pá protë, me pasë Dritë prei tyne. Giuha e tij âsht nâ e zgiedhun se e shkruetarve tjerë t' nâjë kohë. Dëq në vjetë 420, xândëdhetë vjeç. Korpi i tij gjindet në Rromë sfer grashdit kâ pat lë i lumi Jezu Krisht, e qi ruhet zë kishë qi i thonë: S. Maria Maggiore.

178. Sllavt në Shqypní.

Në të gjashtën fiqe nierit prematoj Zoti, e duhet me thânë prei mkatosh t' ona, me na rá mbi kryet njí e zezë qi s harrohet kurr: Avarët e Sllavt bashkë n kohnene zi të terbuem nder vënde t' ona. Vëndet t' ona ishin ligshtue prei gjakut të madh qi kishin dërdhë pá prá me mbéjtë zë kambë Mbretnín e Rromës: burrat e fortë e pika e djelmnis kishin lânë kryet njeti. Sllavt (e fmija e tyne janë Serbt, Malazezt e Bozhnjakët e soçeni) tui kâ mbë at anë gjetne kundershtim mâ pak, e do vllaznina Ilirsh qi rrishin në Dalmacje e në Mal të Zí të soçem, mbetne të shqyrtuza dísá krejt, dísá tjera u ashkrue me Sllav, e tui perzie gjakun me ta, harruome të shkreten giuhen e vet. E prandej, në kjoftë se Sllavt e Serbla u bânë dikúr motit dishka, do të ja dijsë sidomos gjakut t' onë, qi tui u perzie me të tyne i hâ pertrí.

* * *

Në vjetë 626 Kroatt nxierne Saloren, kryet e lalen e nxavo t' ona: e nder këto u shtrine mbë njën anë atá votë, qi perpara ishin kênë kocusat e Avarve (qi ishin fis me Turq) e i shtine në punë e i nxiuene me hâ luftë: mbë tjetren anë u hapne shokët e tyne Serbt e Malazezt e soçem. Mbreti i at-hershem, Heraklí, s pat shka me bâ, e ju deshi m' u shti si me kênë këta gjind qi i kishin rá në shpi e xânë Deren, e prandej i duhej me i rnejtë e me i shikjue si me kênë të vett. Njishtá prá Serb e Malazez xúene ató vëndo kâ perpara kan kênë vetun Ilir.

Pá prítë e pá kujtue fillnene edhé dhénat e poshtra t' onat me hjekë keq prei Ballgarve, qi ju keqyne në shpinë. Të parët e Ballgarve nuk ishin Slav, por Hunnoj; por mbassi Ballgart ishin pak, u perzienë me Slav qi kishin shtrue, nuerue giuhen e tyne e u bâne Slav vetë. Atá ishin mâ të fortë se Serbt, luftarë të fuqishem, e si gjiud t' egjer qi e droshin deken mbë sá Shqyptari.

* * *

Slavt u mundueue edhé me shtî nder zé gjuhen e vet, e me za bâ kështû krejt të vett. Por kush mundet me ja vûe kâmbën njasâjë giuhë qi na kâ mësue nâna kur na mbate zé prëhen; njasûj giuhë qi flasin të dashtunit t' onë halla e nana, vllau e motra? E si lutet Zoti me amelcën mbë njî giuhë të huej, qi âsht edhé giuhn e anmîqve t' onë? E prá nija e nija Shqyptarësh, nálsh qi kishin njî fé me shkjé, u bâne Serb me giuhë, e ju dhânë ndimë këtyne n' u rritë e n' u forcue.

Të parvo t' osë prá at-herë ju êsht me lânë fushat e me dalë nder male me rob e me bakti, qi shkoshin tui kulloté shteg mbë shteg. Amnâku gëzote gjith të mirat, e na hashim buken me gjak e tui u shkrî per ditë nderujet të shkrepave kû ishim futë. Shâte i shkretî Shqyptár por atô arë bâsa, kû pat pasë të ndójunit vllaznija e jeta e Dibres, e tosh nuk kishte vênd veç si raje kuvêndesh mungarsh.

* * *

E zeza e jenë kjo qi sî mot nuk lea nder në njî nieri qi me urtî e me fuqi të vet të mblidhte hashkë vllaznît t' ena neu urdhen të njênît, per me bâ njî pari qi të kishte qânderr. Serbt e Ballgart kjenë mâ të mârrun vesht se na, pse atâ e kishin njî të parë në vêdi, qi i ndigioshin me dashtni; e ky hashkim i ndâjti, pse as luâni, si i thonë njî fjalës, s mûnd t' a qesin me zgji zgjue bletësh qi bâhen hashkë.

Qinda vjet na shkuame me këto të vshtira e sá tjera, dëri sá i madhi Zot çilli permbí sé sýt' e zëmerës e na çoj asó gjindsh qi dukeshin.

179. Mushakejt.

Serbt mbushta kurr nuk u hapse mâ fort se në kohë të Stefan Dushanit në 1336. Ky ishte nji nieri aq avullmer e shpirt madh sá mbyti t' anë me i xânë shkamin mâ shpejt. Të paren punë qi kapi, u mundue me prishë edhé at fuqi qi ju kishte mbetë Frankvo në Toskëni, e me yarxânë Grekt prei Stambollet, kû i dote zëmra m' u bâ mbret aj vetë. Ky krajl gat ndimë shum edhé prei nji Serbit qi i thoshin Marko Kraljeviq, e qi Serbt kendojnë sá e sá trimni per të, sá do qi atô punë s i ká bâ gjithmonë aj, per Shqyptarët.

Kûr rá Dushani pë Shqypní, Kostantinopoli ndej dorëjashtë. Shqyptarët e shkretë kishin me e njoftô mirë shekullin prei sá të vshtirnive qi ju patan zá mbí kryc, e punuese bësajô herë me zarti të madho: disk vllaznì u mblodhne nën nji të parë t' emën, qi kishte pushtetë shum, due me thânë nën Ndrekâ Muslinkun, e u shtîjn se po i shtrohem Dushanit. Mbë njën anë i duelne t' onët këtij perparo e ju falne, por në tjetren anë u mucrne vesht tinëz me Frangez të Durrsit, qi kishin të parë krajlin Robertin e Napulit. Këtij i çuen fjalë në 1336 se ishin gâdi me ju rá Serbve, në kjoftô se edhé aj do ta' u lashkue me pshtue Durrsin prei Dushanit. Roberti nisi per ket punë kuh Epiri e Toskënija nji djalë të ri emrit Luigj prince-i Tarentit, e Ndrekë Mushaku me gjith shokë duel e u fol me të. Luigji e fali n' êmen të krajlit të vet Mushakun qi, sé per fiqe, ishte kênë shtrue Dushanit; e at-herë u lidhne odenajet të vôlit qi Shqyptaret do t' u qeshin me qitë jashtë Serbt me ju ndihmo Frangezvo me shti prep në dorë e n' ûnë atô dhéna.

Per ket besë qi lidhne, e qi Roberti e pelqej me 8 në korrik 1337, Mushaku mujte me shkue në Durrës pá e pritë kush mâ: Frangezt do të lëshin Shqyptaret me punue si

ishin mësue, e s do të ju perziheshin mbë shka ju perket. Ndreka vetë e gjith shpija e Mushakejt, ashtù edhë gjith ajò vllazni, do të rrite me gjì qi kan pasë prei të parëve o fitue vetë; e Ndreka e shoket e tij do të mbájshin at madhni e at kámbë qi kishin pasë; e ne e mbrem njëni djal i tij Todri o Gjini do t' u mëseto në Durrës në kështime mà të hollа qi ishin at botë.

Si pàse Serbt se Shqyptarvet u nàksume pernjimënë me at krujl t' artë o të fuqishem, e i çilne sytë ngà besë me e njoftë të mìren e vet e m' u bà bashkë, ju rà burku së tokë e buerne krejt nzdejen.

180. Topejt.

Nji nji me shpi të Mushakejt, në moos mà e vjefshme per lirim të vëndit te vet, kje shpija e Topej, qi fillój me i dalë zâni qysh në vjetë 1274. Këto ishin zotnit e Matës; ndëja e tyne dukent se ishte Krdja, e sundoshin prei undej e dëri në breg të Shkumbinit: Durrei ishte i tyne.

Prei kësájë shpi zâni mà parë m' u ndie nder punë të Shqypnis në ket kohë nji farë Tanushit qi kishte mârrë mësú shumu me Françez pse shifte se Françezt nisme me punue me né së kishin bâ Serbt. Prandej u çue kúndra tyne, sà do qi kishte të vllàn e vet, nji frat qi i thoshin Dedë, te kraili: Tanushi nuk kqyri vëdlin por vëndin e vet, e s ndigioj tjeter sà veç zânin e Shqyptarve qi lypshin lirim. Ky zotni shkoj me ju porositë Papës, e Papa shëjt e priti si â mà mirë, e e njofti per kont si ishte.

* * *

Por n' at kohë e gjet Tanushin nji kób i rëndë. I biri Ndreka, qi mbas tij do të sundote Durrcin, pas

të bijën e Robertit e ju ngul mëndja e e nuer, sá do qi Tanushi dote me i dhânë tjeter kênd, nji zojë të rëndë prei Mórjet. Edhè Roberti u idhnue fort prei anës së vet, pse me gjasë kishte pasë dashtë me ja dhânë të bijen nji princit tjeter. Ndrekës i fali Zoti dy fëmijë me at grue; Gjergjin e Karlin. Roberti me shfrye mbë të bijën e në të shoqin e sajë, u shti se po i falë e i thirri në Napul kâ i mbyti fort keqas. Por fëmija e tyne pshtuene si per merakulli e ikne në Krue te fisi i vet.

Deka e Ndrekës e e të shoqes terboj Shqyptarët mbarë, e u bëtuene naos me e lânë gjak hupës. Por atherë duelne Serbt prep e ju turrue Shqypnís.

* * *

Mbas vjetës 1337 Stefan Dushani nuer Vlonen e Kanînen, e aj zotnija, qi pat lânë Luigji i Tarentit me sundue Durrcin, ndëj me duer nd' ij tui shikjue se Serbt nuk i lane tjeter vec Durrcin e disá vënde të vogla në Shqypnt krajlit të vet. Por Shqyptarët se lâne vêdin me rá: Elbasuni, Dibra e rrethi i Durrcit nuk ju shtruene.

Tanush Topej me ju thye hovin Serbve e pau se nuk ishte mirë tesh nji herë m' u kapë me Françez, por me e shtye kadal kadál punen e gjakut. Prandej aj burrë zônser gjâno me tutë Stefan Dushanin, u shti se po pajton me Françez, mbassë Frunçezt ishin gjith nji të fuqishem në Napul, e mbasë sidomos ishte prei këtajë shpijet Luigji i Madh i Maxharís, qi Dushani e drote fort.

Tanushi prá u godit me Françez, qi e ndërtuene e e njoftne si kont i Matës qi ishte. Edhè shpija e Mushakoj u lidh mbas gjurmëve të tija me rregjin Robert.

Stefan Dushani u xhe prep me Grek, qi ishin armiqt e tij mā të mëdhajt, mbrer Maqedonin e nji pjesë të madhe të mbretnís. Si mbërrijti në cip të madhuds të vet, u kurorue në 1346 Mbret i Grekve e i Arbënorve. Por bretkoca kûr u frye m' u bâ buell, plasi.

* * *

Nder këto ndërlikime u rrit Karl Topej e i vllaj Gjergji në gjytet të Krues, qi mbasandej u godit e u forcue sâ me i qindrue kûti do. Karli s e kishte harrue gjakun e t' et, veç se ishte i ri endë, e ju desht mā parë me ngulë e me rritë pushteden e vet, tui u kapë nji herë me nji armik mā të vogel.

I mbrami Despot i Epirit e i Shqypnis të poshtë Nikefori i II ishte tui mārrë toper neper kâmbë, e ne e mbrau edhè e dau krejt gruen e vet Marijen, qi ishte bijë së mirësh nder Grek; e gjith puna ishtë me marrë të motren e të shoqes të Dushanit. Shqyptarët s mujshin me pâ as me durue mā shka ishin tui perzie Serbt, Grekt e të huejt tjerë nder dhéna t' ona, e prandej me zi e' prîtë me gjetë nji grêmç e m' u çue kûndra atij Despotit faqezi, e e thyene në luftë t' Akellovës në vjetë 1358, kû mbet Nikefori vetë. Vëndet e tija râne në dorë të Karlit qi u ênnue rregji i Shqypnís.

Por kishte ardhë koha me shfrye mbë Frunçez e me mārrë gjakun e Ndrekës.

* * *

Në Prill me 1362 Karli u shpervjel me sye Frunçezt e sidomos me ja hjekë doret gjytetin kû kishte lé, Durrein; e rrethoj per gjith anësh e ja prûni ngusht sâ s kâ nafi. Sundimtarët e Durreit, pós Shqyptarve

qi i rrethoshin, ishin keq edhè mbrëndë, pse populli ishte çue pështë per do pagesa qi mb' at kohë ju kishin vûe me mbájtë luften; e mâ keq kishin tregtarët e Venedikut. Por Venedika ju mbájti krah Françezve kûndra nesh, e ju çoj fjalë të vetve me dalë prei Durreit e mos m' u prishë me Sundimtarë. Por nji dergjë e madhe shpërthej në gjytet e nder ushtrina, qi bânî dâm shum, e Karlit ju desht me e lânë nji herë. Si mâjti dergja Karli sŷni prep Durrein; në rrugë hasë në Gjergj Balshen, nji shkja qi dotë me zotnue dhénat t' ona; u kap me të, e thej e shperdan e xûni rob vetë Gjergjin.

Me mârrë mâ shpejt Durrein Karli çoj Shqyptarët e vet me e rrethue edhè per dét; por Venedikasit, qi doshin veç per vâdi zotnimin e détit, i çuene fjalë se s' mund t' a lëshin m' u kapë per dét. Por Karli nuk pat nevojë as per at punë: Durrei i rá në dorë në dac më fal në dac më pre, e mâ i pernëndunit gjytet i Shqypnís u bâ selija e mâ të parit apostull të lirimit të Shqypnís; gjaku i Ndrekës u muer e Karli shtroj gjithë zonjat e vet.

Karli ardhënoj 30 vjet mbë Shqypní, prei vjetës 1358 e déri në 1388. Kje nieri i urtë e me shpárt, e prundej kurr s ja bâni pá rrugë kûi.

Kûr rrxoj ternueka në 1380 kuvëndin e pernëndun të shë Gjon Vladimirit n' Elbasan, krajli Karl e i vllaj Gjergji e godítne rishtas, sikur na dîftoi nji shkrim i bâm mbë të tri heresh, me shéj të krajlnís së ré, qi kishte nji luâ të kunornena (qi pat kênë gjithnonë shéji i shpís Topejt) bashkë me zonakë të Frances, pse e âma e kûtyne vllaznove, si thanë perpara, kje e bija e krajlit Robert.

Vojsava e bija e Karlit u martue së dytët me Prëng (Progan) Dukagjinin, qi sundote Nenshkëtin, Shkorronãnin, shë Mertinin e Hajnelin në Zadrimë.

Njishtë këjo shpi e madhe, mirë me Mushakejt, u krushkue edhë me nji shpi të madhe të Shqypnis epnë, me Dukagjin. Mbë tjeter anë në breg të Vregut e të Devollit ishte forene nji prine shqyptár Vlash Matarungu, e n' Oher ishte Oropa dhândrri i Mushakej; të tânë Shqyptarë qi sundoshin vëndin e vet.

181. Sinan Pasha Shkodrani.

Nji Pashë i perndóndue prei gjakut t' onë kje Sinan Pasha, qi pat lë afer Shkodrës në vjetë 1518. Aq me vrap u harlis së kúr duel se parit në luftë e kje më se 15 vjeç. Me të shpéjt mbërriti në më të nëltat kãnabë të mbretnís; mseer Arabijen, plaçkiti Tanuzin e luftoj me Persi. Gjashtë herë kje sadriazëm, e nder gjith së lufta qi mbas 1591 krisue, duel gjithmonë buzmishi, vetë si prisë. Nde 'j here edhë u majt, sikur i qilloj me Siebenbürgas, po e xãmë; por me e fayre krejt at nehtar të regjun e u gjet kush, veç deka qi me 3 në Prill 1596 erdh e e muer. Diq 80 vjeç, e la gjysë miljonit rreshpe e 50 arkë gur të kushtuesbem.

182. Qyperlit.

Nder zyrtare më të vjetshem e më të nëdhaj qi ká pasë Dauleti, janë Pashallarët Qyperli, qi mbájtne brëz mbas brézit por disá vjet parën e sundúait me dobí të madhe të Mbretnís e me fuqe të hardhë të gjakut t' onë trim si zësa gjith kúnd t' u qesën pana.

a. Mehmet Pasha.

Mehmeti më i pari i shpís të Qyperlive filloj at madhní që i la mbrapa djalit e të nipave. Në vjetë 1655, kúr ishte

ndë fënijë Sulltan Muhameti i IV, u bë sadriazëm Mehmeti, e me të gjáll të vet nuk e lëshoj kurr at kámbë. I zoti i votvédit dijti m' u ndalë e me punue si e lypte rasa, i butë o i rrebtë si duhej. Shtroj Pasben e Alepit, xúni rob Janoves, e mbájti rrethúnin e Kandjes (të Qeritit) që pat fillue sulltan Brahúmi. Në shtatë vjet që ndëj mb' at kambë, nkambi mbretnín, bëgati vësarin (hazinen) e Padishahit e shperdau anmiqt e Dúnletit e të vett. Ky farë barrit diq 85 vjec, në vjetë 1661, e la mbas vëdit njí djalë, që do të marrte kúmben e tij.

b. Ahmet Pasha.

Djali që la mbas vëdit në kámbë të vet Mehmet Pashë Qyperlija, kje Ahmet Pasha. Kúr u vû sadriazëm, së parit fillnene gjindja me folë per të pse ishte teper i ri, 32 vjec; por me punë që bani kalxoj se nuk ishte gjá ajò fjalë. I drejt, i dishem, zënxer gjánë, rojës kishe thánë se nuk ká mángut kurreji sónd që lypet mbë njí vizir të madh e të mirë. Por náimin mâ të madh ja qiti vëdit per dije e hollim luftet ndez luftra që ndodhne në Maxhari; e edhé pse u thye, lidhi pagjin e Tonzewarit, që ásht me ndér të madhe të Turkis. Muer Qeritin, që kishte pasë q'ndrue mâ se 24 vjet, e Kamenicekun në vjetë 1672. Diq në 1675, kuterdhet e nánë vjec.

c. Mustà Pasha.

Mustà Pasha kje i bíri i Ahmetit, e njí nder mâ të ndéshqj që ká pasë Mbretnija e Turkut. Së u vû sadriazëm në kohë të Sulltan Solimanit në vjetë 1689, me 'j herë pertrini pagjen e bëgatín në Stambollë, nkámbi vësarin, tui e márrë në dorë aj vetë, e lëvej pagesat e popullit. Mbasandej ja nisi luftës në Maxhari, tui márrë gjytete e kutúnde, e veç e la at punë kúr ju desht me ngá në Stamboll me ká njí Padishah të ri mbas dekës të Solimanit, e vúni mb' at kámbë Ahmetin e II. I dashtun prei popullit e pesi ushtris, i stímuem, kishte në votvédi gjith shkn lypet per njí mbret të madh, që ká lé per të mirë të vëndit të vet.

183. Shtypshkroja o shtampa.

Perpara nuk ishin veç libra të shkruem me dorë. Zanátin me pershkrue o me xjerrë nji liber në moster të nji tjetrit e kishin fretnija (vetuátarët), qi shukaruene sá s kà mà shkrimin e dorës. Por pershkrimi ishte pun' e kadalshme e me mûnd shum, prandej librat kushtoshin edhé shum. Me pasë, kje fjala nji pershkrim të Shkruemit shôjt, o si i thonë, nji Biblje, duheshin dísá qinda fjorintasa; e per ket punë s mûnd të mbate libra tjeter kush pôs prifnevë e pasunikve. Per libra shkollet, si tesh, as s i shkote neper mênd kûi at botë; prandej edhé nâsimi nuk ishte fort i mudh at-herë.

Shtampa pik së parit fillój me figurez shkruoshin me maje hekurit në nji copë dërrasë figurën e ndo 'j shêjtit, e pnoshin me thikë, e lyeshin me ndo 'j bojë e i rrasshin sypri nji leter o nji pergumenë. Por se e par figuret nuk delshën mirë, e me zi dalnej nji figurë prei tjetret aq sá ishte nevoja me shkrue nên të figurja e kûi ishte. Mandej fillnen me shkrue së drî ndo 'j fjalë o mêsim të Shkruemit shôjt, e ne e mbramn edhé ndo 'j faqe mbarë. Por zahtá sá faqe kishte liberi aq dërrasa të shkrueme duheshin, e puna shkote teper lerg e me shum mûnd.

Gjon Gutenbergu, nji bujár german, prei Magonceet, u musdue me gjetë se si me i shtampue librat me shkrojtu drûnit, so e dilla së vôdi e qi mûnd të duheshin, qi me mûjtë me i shkatrrue mbasandej e me i shtî në punë per nji liber tjeter. Prova e parë nuk duel, pse shkrojtat tni u rrasë u theshin shpejt.

Në vjetë 1450 Gutenbergu u bâ bashkë me nji zotni të Magonceës Gjon Faust-in e me Pjeter Schöffer-in, qi kishte nji shkrim të bukur. Bashkimi bân ça s mundet me bâ kurr dâja. Schöffer-it i rá në mênd me shkrî shkrojta metalit në vênd t' atyne qi kishin pasë dêrî nt-herë drûnit; goditi mâ mirë edhé mereçepin e shtampës, me tkîre o lpôsë (çngjë) e

me vaj linit. Mbas ktij hollimit qi i hoq Schöffer-i, pasa e shtampës shkoj per ditë më mirë, e nepor të u hap me të shpejtë dija e gjytetnija.

184. Barotí.

Të mocmit me vrá per së largut, s kishin veç xhelitu me mâje hekurit, qi hidhshin me dorë, e xhgjeta qi lëshoshin me gjidure; e per të sformit luftoshin me patershana e shpata. Per rojë kishin kësulca metalit, parzma e squta. Çinezt perpara nesh kishin pasë dijtë me hâ barotin me surfull, xhiverxhil e pluhun qymbyrit, por s ju vijte per tjeter veç per fushqeta; me e shti në punë per luftë s ju kishte vojtë mêndja.

Më i pari qi mêndoj me e perdorue per pushkë thonë se ká kênë nji frat, nji farë Bertold Schwarz-it prei Frîburgut në Brisgovie, në gjysë të katernabëdhetës faqe nierit. Ky ishte dhânë fort me njoftë vetinat e fuqis e korpnave të natyrshem. Nji ditë shtypi do surfull, xhiverxhil e thëngj mbë nji shtér e e mbëloj me nji gûr.

Nji shkëndi qi rá pâ bîri n' at pluhun i dha zjerm e rrasa u hodh me nji krismë të mmershme në lpozë. Frati u prê per at çudë. Provoj tjera herë e njashtu se njashtú i dasë.

At-herë qiti per fushë shka kishtë gjetë, e u mundue me diftue sá fort vijte aj pluhun me rrênue nure e forcinse në luftë. Goditne me 'j herë do gypa si shtéra, e prandej ju ká mbetë ênmi havana; i mushshin me asô pluhunit, i vëshin sypri nji rrasë, e prei nji biret qi kishin në fûnd ju epshin zjerm.

Ká pak ká pak shknone tni i zgiatë atà gypa e dnelne topat, qi s parit hidhshin gjyle gurit e maadej bekurit. Më vonë dnelne do gypa të gjatë e të hollë qi i merr në dorë pà të vishtir ushtari. Së parit ju epej zjerni me gacë. Mbasandej në Norimberg në vjetë 1500 o atŷ pari ju vûene gûr e unûr, o si i thonë, çarkun. Por ditë per ditë shkuene tni i hollue edhè këto vegla, e sot kena gjith farë pushkësh.

185. Të gjetunit e Amerikës.

Kristofor Kolombi leu në Genovë në vjetë 1446. Fëmijë katernbëdhetë vjeç ja nisi me shetitë dhénat, e i kerkoj gàdi të thna qi ishin aty pari. Fjalët qi u ndieshin per do dhéna qi kishin gjetë në njedis të détit Portogezët, ja ndezne edhè më fort kot dishir. I kishte hî në trû, e s ja hiqte gjà, se toka âsht rrumbullak si njî lâshtë e prandej nder sà Portogez shkoshin në dhé t' Indit tni marrë rrugen kah të lémit e diellit. Kolombit i ishte mbushë mëndja se do të mbërrihej atjè edhè mâs tjeter kah prëndimi. Me i dalë në skàj mà mirë kësajë punë vàjt në Portogal, me pvetë e me sânë. Do sônde qi vôte orce disà herë e forcoshin më fort mbë at mëndim. Ka j herë déti qitte në breg do drû të punuene mjeshtrisht e do kallama qi mik gjindeshin kerkûnd n' Evropë; prà, thote me védi, do të jétë ndo j dhé andej prei kah vinë ktû këto tésha.

Por edhè atij ja pritte mëndja se edhè me kënë se mbërrihej në dhé t' Indit mb at anë qi dote vetë, shkote puna giatë e i duheshin barkë, ushtarë, ushqim e gure shum.

I juti s ishte i zoti me i vijtë gjà, pse nieri i pà pasun. U snell prà e lypi ndimë prei gjytetit të vet

Genovet; por s i vûni kush shoshë në bâll nsâjë fjalë, pse e mbushin si nji nieri qi flet ândrra. Pësë vjet u mbell i shkretë Kolomb, tui ju hutë të mëdhajve per gjith atë me ju bâ ndimë, e ne e mbrami Izabela krajlica e Spânjë ja njitë doren, i dha shka lypte per ndimë, e sa vënde të zbëlote ja la me i mundue aj vetë.

* * *

Më 3 në Gusht në vjetë 1492 Kolombi prei Sqeljet t' Andalusies Palos, me tri barkë të mëdhaja e me njiqind e 'j zet dëtarë u nis per dét, si t' u bâjnë Zoti. Ujna qi kerkush s kishte rrahë kurr, ju hapne perpara syve; mbë tâna anët dét pâ kurr nji shëj toket per së lergut. Udhtuene, ndhtuene shumë dit e tokë nuk shifej kerkund; dëtarët filluene ni' u ligshtue e me thânë se Kolombi poska dashtë me i mârrë në qafë, me hupë pâ kurr farë shëjit; e mbërrijtne edhè me ju kerenue se po e ljellin në dét mos kthehtë. Veç Kolombit s i mëjti uzdajs kurr, e pâ u neruitë proj të shumeve, i nerrte me të mirë e u mundote me ju bâ zëmer gjindve të vet, qi to e vona dâne me durue edhè tri dit.

* * *

Atâ tri dit shkuene, por tokë s shifej as per së lergut. Spânjët, tui pâ se perisi i tyne gjithnji nuk lodhej, e s e hiqte kurr at mënde, s bâne zâ. Më 7 të Tetorit ju bâ se po i aviten nji ishullit, por s kje gjâ. Ne e nesre nji tubë zogj, qi s i kishin pâ kurr, ju siellen barkve e flutrojnë neper shullsa· ajri dukej disi mâ i freskët e nji ërë si bimësh nepte uzdajë se toka nuk ishte lerg. Njikë shëje prâ, e mâ fort pagja e shëndi i Kolombit ju shuene frigen: dëtarë e ushtarë muerne zëmer mâ fort se perpara.

Me 11 të Tetorit në nádje détarët shofin neper një nji kallam të njomë, qi dáte se ish kputë tesh shpejt; mbasandej do poshq qi nuk largohen prei bregut, e do gëmba pëmësh qi kishin kokrrat edhè. Gjith e eillit í rritet uzdaja: Kolombi lëshon pëmin në dét e hasë në fund! Ishte neper mbuz të matës. Mbledh gjith gjinden o vet me thânë mrrotët e mbrâmes, si kishte zakonin per gjith ditë; e mbasë mburuene, ju thotë se me ndimë të Zotit nuk ju kishte shkue huq gjith aj mënd, sá mâ parë kishin me prekë të tokë, e kush t' a shofin mâ i pari token ká me pasë nji petk kadifjet e nji dhuntí.

* * *

U err: kerkush s flëte; gjith i eilli ngulte sytë kah shkote barka, Kolombi kishte hypë në mâ të nëltin vênd në pupë; e dy sahat para mjesnatet pra per së lërgut nji drítë qi sene: ja kallxoj nji zyrtarit, e të dy thirrne nji shoq tjeter: por përpara se me ja mbërrí aj, drita hapi. Dý herë prep u dhk, e hapi . . . . . U préne e ju perqesh shtati, kûr prei barkës, qi prite, shungullon nji zë: Tokë! tokë. Të gjithve ju pshtojnë lott prei shëndit, e kush e kishte mendne mâ fort Kolombin i hjá në ginj e i lypë të falun.

E njimênd kûr agoj drita ja duel para sýsh nji ishull me pýlha e me livadhe të pâ shoqe, e rrexet e dïellit shndritne ar' e pëmë qi s ju kishte pâ kurr sýnë.

Me vegla mazhiket e me flamuj qi hapte óra, me heshtí e me gazmênd qi ndien kush ká kryc nji punë të madhe, atâ shtegtarë fatbardhë lëshoshin hekurin në tokë të re. Me flamuer të Spânjës në të rrmakten, me shpatë në të djathten, Kolombi del i pari në breg.

pathë token e ngulë në të kryqjen e Jezu Krishtit; dëtarët të tanë bijnë nji gjûj me ju falë ndërës të madhit Zot, qi i qiti mb' at dhé. (12 të Tetorit 1492.)

* * *

Anasit u grumullusene te zálli, si fëmija kûr del nepor katûnd nji sënd qi s kan pá kurr; me duer e me gishta u dukte se i mbájshin per gjind qi kan ri prei qiellet. Edhè Spájasit u çuditne tui pá atà gjind pá petka në shtat, me nji të njyeme të rëmtë e me mereela t' ártë në veshë e në hûndë. Kolombi ja njiti atij ishallit „San Salvador" qi do me thânë: i Shelbuemi; me ja dijtë per ndërë të nëltit Zot qi i qiti n' at dhé.

Spájasit ju fulne atyne gjindve xhixha, gastare gjith farë të njyemesh, gjylpâna e sënde vezullojen: e prei tyne muerne shum copa ár. E si pâne se Spájavë ju kândej ari fort, vëndsit ju kalxuene me gisht âsen e jugës. U nis Kolombi mb' at krah e gjet ishullin e Kubës. Edhè atô gjind u narekullusene tui pa këto ndjerz të huaj e barkët e tyne; e kûr kësta ju kullxuene do leskra arit, unusit ju bâne me shêj me shkue kah të lémit e dielit, e thoshin Haiti, Haiti. Evroqusit u nisne pernjimënd mb' at anë e mbërrinë u ishull t' Haitit, qi sot i thonë S. Domingo. Edhè atý çaklat e Evropës u ndërruene me ár t' Amerikës.

* * *

Por Kolombi ishte plasë me i prûe fjalë krajlioës të Spájës per dhéna qi kishte gjetë. E para se m' u nisë, me nji barkë qi i kishte mbetë në záll, bâni si nji gjytet e ja njiti Natividad, e la mbrëndë tridhet e tetë vetë prei të vetsh; ju porositi urtin e ndjerzin me gjith kênd e mos me i mûrrë në qafë anasit. Mbë

tjetren anë me ju shti frigen atyne të vëndit per Evropas qi lëte atý, rreshtoj gjinden, e vet e ju bâni shëj me shpuzë armët. Krisma e pushkëve e e topave ju shtini mnéren atyne të shkretve, e kaq i tuti sá të tânë râne me fëtyrë per dhé.

Me 4 të Kallndorit në vjetë 1493 Kolombi u nis me kthye n Evropë. Udhës e xâ nji fortunë e madhe sá s e mbate se po pshton; por mâ fort se per jetë të vet, ishtë idhtë se s po mbërrîn u Evropë kush me kallxue per atò vënde qi kishin gjetë; prandej shkroj lajmet e veta në nji lëkurë e e ndryni në nji vozgë të lyeme mirë me peshkve e e qiti në dét; uzdaja e tij se dikûr vala e detit ká me e qitë në breg at vozgë n' Evropë, m' u dijt atò punë. Por desht Zoti e pshtuene prei asò fortunet, e me 15 në Mare hini prep në linâ të Palos kah ishte kênë nisë; e vëndi e priti sî á mâ mirë me topa e me kumbonë e me shênd të nji popullit të pânjehun qi duel në zâll; e kûr duel kishte vûe para sêndet mâ per bind e mâ të kushtueshme, qi kishte prûe prei dheut të ri.

○ ○ ○

Mësalla e sêndeve.

(Të shinjume me * janë vjersha.)

Kreu i parë.

Mësime e kallxime.

Nr.		Faqe
*1.	Kjofte lumnija Átit ..	1
2.	Per kë po xën ti?...	1
*3.	Zâni i nâdes.....	3
4.	Lulet e Prëndvërrte ..	4
5.	Molla	5
*6	Kashë e Loshë	6
7.	Fjalë Popullore.....	6
8.	Qërthja e Fëllënxave	8
*9.	Luta e Fëmijve të Shollës.....	8
10	Lisi.....	9
*11.	Gomari e Kali.....	10
12.	Cingarja e Lopës....	10
*13.	Fili e Mëzati.....	12
14.	Lypsa.....	12
15.	I verbti	13
*16.	Mënde lëti.....	14
*17.	Mbahet se jam dicka.	14
18.	Kuleta	14
*19.	Ndigjosa	15
20.	Fjalë popullore.....	16
*21.	I Fórti nder të vshtirat të pa-merituame ...	17
*22.	Fajtori e â koudhsë	17
23.	Bulkija	18
*24.	Ujku	19
25.	Persendija	20
*26.	Atyna.....	21
27.	Mizat e Marimangat .	22
*28.	Sâ vëjtu këndimi ...	22
29.	Kolana me margarita.	23
*30.	Shkolla e Nânës	24
31.	Kutija e árit	24
*32.	Nâna me buzë në gaz	25
33.	Dredhzat	26
*34.	Fugarja në mûr.....	27
35.	Duhija	28
*36.	Fjalë t' arta	29
37.	Kater Elementat	29
*38.	Këqyr kû ve	30
39.	Fjalë Popullore	31
*40.	Prëndi	33
41.	Gjoja	34
42.	Ushtza e Mrekullueshme	34
*43.	Lâri e Drandofilja ..	35
44.	Uji e Buka.....	36

Nr.		Faqe
*45.	Mes i bje shoqit	37
*46.	Mësime të vieshme	38
47.	Fjalë Popullore	38
*48.	Filxhani i Kafes	41
49.	Zâni i Gjyqit	42
*50.	Vlâvrâsi	44
51.	Dheu mâ i mîri	46
*52.	Plaku e Mërdja	47
53.	Miqt mbas Deket	48
54.	Zanaku	48
*55.	Jeta e mierit në ket shekull	49
56.	Trumcaku	50
*57.	Falemi Mërsë	51
*58.	Tirsi e Elpina	52
59.	Fjalët e mbrame të ujt Plakut	52
*60.	Malli per ntdhé	54

Kreu i dytë

Diftime dhéshkrimit

Nr.		Faqe
61.	Fëtyra e tokës	57
62.	Dialli e toka	58
63.	Toka ilustrim	59
64.	Vëndësit e tokës	61
65.	Evropa	62
66.	Evropasit	63
67.	Shqypnija	64
68.	Malet e Shqypnës	65
69.	Drini	67
70.	Neper Drî	67
71.	Buena	69
72.	Matja	69
73.	Fundi	70
74.	Lumij tjerë të Shqypnës	70
75.	Bregu i dëlit	72
76.	Liqëjet e Shqypnës	74
	Gjytetet mâ të parat të Shqypnës	75
	I. Në vilajet të Shkodrës	75
77.	Shkodra	75
78.	Lëshja	76
79.	Kruja	77
80.	Tirana	77
81.	Durrsi	78
82.	Kavâja	79
	II. Në vilajet të Janinës	79
83.	Janina	79
84.	Preveza	79
85.	Vëlona	81
86.	Berati	81
	III. Në vilajet të Monastirit	81
87.	Monastiri	81
88.	Ohri	82
89.	Elbasani	82
	IV. Në vilajet të Kosovës	83
90.	Shkupi	83
91.	Prezrendi	84

Nr.		Faqe
92.	Prishtina	85
93.	Bajrakët e nahijet e Shkypnës	85
	a. Bajrakët e Shkodrës	85
	b. Pësë bajrakët e Dukagjinit	86
	c. Postripa	86
	d. Shtatë bajrakët e Pülës	86
	e. Pësë bajrakët e Mardhitës	86
	f. Malcija e Lézhës	86
94.	Bajrakët e Vilajetit të Kosovës	87
95.	Bajrakët e Vilajetit të Monastirit	88
96.	Nahijet e Vilajetit të Janinës	89

Krea i tretë.

Historija e natyrës.

Nr.		Faqe
97.	Tri mbretnitë e natyrës	91
98.	Nieri	92
99.	Shtati i nierit	92
	Kryet	93
	Dhámbet	93
	Qafa	94
	Kocrrizt e brinit	95
	Krahnori	95
	Zémra	95
	Mushkaüt e bardha e të marrunit frýmë	96
	Barku	96
	Zgropi e zórrët	96
	Gjaku	97
	Koshët, kerýkët, kámbët	97
	Krahët, dorrt, gishtat	98
	Eshtnat	99
	Dredhzat e tejzat	99
	Ndiesat	100
100.	Rregullimesëmundejet	100
101.	Puna	104
102.	Mëndyra me i shkue dritt pá të keq	106
103.	Familja	107
104.	Atdheu	107
	A. Disá shtázë	108
105.	Majmunat	108
106.	Drinakët	110
107.	Luáni	111
108.	Kapllani	112
109.	Kastorat	112
110.	Fili	114
111.	Balena	114
112.	Peshkaqéni	116
113.	Ushtíza	117

Nr.		Faqe
114.	Bolla e gjarpni (o skraptâi)	118
	*Ik pasi rrezikut	119
115.	Rika	119
116.	Pata	120
117.	Bylbyl e tjerë zogj këndojsa.	121
118.	Mullë seza, baribaja e mullë bardha	122
119.	Pikthi	123
120.	Shqypja	124
	B. De bimë e lindë	124
121.	Lisi	124
122.	Pisha	125
123.	Lisi e kazëpi	126
124.	Hardhija	127
125.	Panuku	128
126.	Kâfja e sheqëri	129
127.	Madergoni i maleve	130
128.	Tatylja	130
129.	Madergoni	131
130.	Qikuta	131
131.	Dahani	131
132.	Farët hashashit	132
	C. De minerala	132
133.	Kuarci	132
134.	Gurt të pâçmueshem	133
135.	Qetât	134
136.	Metala	135
	A. Metala fisnikë janë njitë	135
	B. Nder metala të pâfisnikë njehen	136
137.	Rrshuna tokat	138
138.	Perftimi i tokës mungullore	139
139.	Korpsa, rôdët e tyne e vetit	140
140.	Lânda, të laptit e gështa	143
141.	Nâedhnat, të plojtit e fuqiët	145
142.	Makinat	146
143.	Të xëtit	148
144	Shia, bôra, hreshni vesa, brîrsa	149
145.	Uji	150
146.	Ajri	151
147.	Kalamitat	153
148.	Elektriku	154
149.	Vetësa, bumbullima, rrfeja, rrfëprithi	155
150.	Dréita e bojnat	156
151.	Kumbimi	157
152.	Kimija	158

Kreu i katertë.

Të noftme Fizikot.

Krea i péstë.

Disá fjalë permbi bulkí.

Nr.		Faqe	Nr.		Faqe
153.	Almáse tóket	160	157.	Hardhija	163
154.	Plehi	161	158.	Mandat e mëndshit	165
155.	Ndërrimi i kórës	161	159.	Drithnat	166
156.	Të shortnemit	162	160.	Pisnet	167

Krea i gjashtë.

Kallxime Histórijet.

Nr.		Faqe	Nr.		Faqe
161.	Të parët t' onë	168	174.	Probi	181
162.	Jetimi i Ilirve	169	175.	Diokleçjani	182
163.	Besimi i Ilirve	170	176.	Kostantini i madh	184
164.	Mbretnija e Ilirve	170	177.	Shëjti shë Shimshi	185
165.	Tenta	171	178.	Sllavt në Shqypni	186
166.	Krenakët në Shqypni	172	179.	Mushakojt	188
167.	Leka i Madh	173	180.	Topejt	189
168.	Të kapunit e kóshtënimit në Shqypni	177	181.	Shan Pasha Shodranë	193
169.	Sh' Asti Ipeshkvi i Durrsit	177	182.	Qyperlit	193
				a. Mehmet Pasha	193
				b. Ahmet Pasha	194
				c. Mustá Pasha	194
170.	Shëjti sh' Donat Xhakoni i Vëlonës	179	183.	Shtypskroja o stampa	195
171.	Deçi mbreti i Rromëve	179	184.	Baroti	196
172.	Klaudi i II	180	185.	Të gjetmit e Amerikës	197
173.	Aureliani	181			

o o o

BKSH

BKSH

BLANK

BKSH